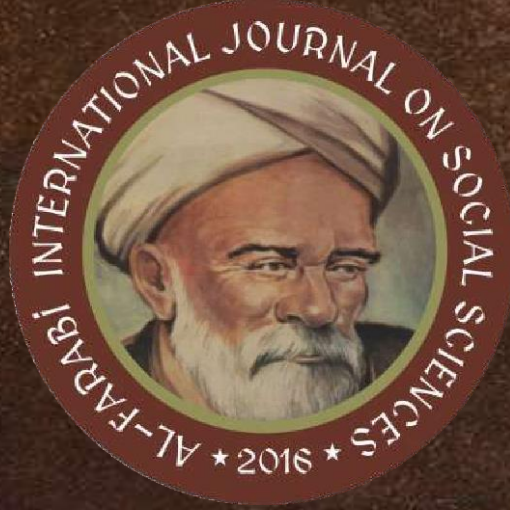

Year : December 2021 Volume 6, Issue 4

AL FARABI

International Journal on Social Sciences

Editor

Dr.Öğr. Üyesi KADİR AYDIN

IKSAD
Republic of Turkey

JOURNAL ID

The Name of Journal	: Al-Farabi International Journal on Social Sciences
Founded in	2016
ISSN	: 2564-7946
Issued in	: December 2021
Publisher of Journal	: IKSAD Publishing House
Editor	: Dr. Kadir AYDIN

Scientific Committee

Dr. Salih Öztürk -	Tekirdağ Namık Kemal University
Dr. Kadir Aydın -	Adıyaman University
Dr. Sehrane Kasımi-	Azerbaijan National Academy
Dr. Zhi Huan -	Çin Minzu University
Dr. A.S. Kistaubayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık Kunimjan -	Kazak State Women Pedagogy University
Dr. Ahmed Lid -	El Ezher University
Dr. Akira Hıbkı -	Tohoku University
Dr. Akmaral S. Syrgakbayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Bahit Kulbaeva -	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bekzhan B. Meyrbaev -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Cholpon Toktosunova -	Rasulbekov Kırgız Economy University
Dr. D.K.Tölegenova -	Makhambet U. Batı Kazakistan State University
Dr. Elena Belik Vemaminovna -	Vladivostok Devlet Economy University
Dr. G.I. Ernazarova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Gulşat Şugayeva -	Dosmukhamedov Atyrau University
Dr. İsaevna Urkimbaeva -	Abılay Han International Relations University
Dr. Karligash Baytanasova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Kulaş Mamirova -	Kazak State Women Pedagogy University

Indexes

COPERNICUS INDEX

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexin Service

CiteFactor

ASOS Indeks

ISUU

Root Indexing

DRJI

ResearchBib Scientific

World Index

CONTENTS

Merve Nil KÜÇÜKERBAŞ	GİYİLEBİLİR SANAT ALANINDA SERAMİK MALZEMENİN YERİ VE BİR SERAMİK TAKI UYGULAMASI	<i>1-15</i>
Baran DURAL Uğur EYİDİKER	Sâmiha Ayverdi'de Siyasal ve Toplumsal Görüşler ya da Yitik Bir Toplumun Ardından Koşanlar	<i>16-28</i>
Sibel ORHAN Muhammet GÜMÜŞ Kübra ÇELİK	İLAÇ TANITIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN TIBBİ MÜMESSİLLERİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMA ALGILARININ İNCELENMESİ	<i>29-45</i>
Huriye TEKİN ÖNÜR Sema ONUR	Türk Halkının Gözünden Suriyeli Sığınmacılar: Şehzadeler İlçesi (Manisa) Örneği	<i>46-70</i>
Yüksel YILDIRIM	Tarihsel Süreç İçinde Türk Sinemasında Kadın (1920-1990)	<i>71-85</i>
Muhammet Caner ILGAR OĞLU	LÂLE ALEGORİSİ ÜZERİNDEN DOSTLUK VE BİRLİKTE YAŞAMA AHLAKI	<i>86-94</i>
Selminaz ADIGÜZEL	OECD ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Akıllı Lojistik Uygulamalarının Ekonomiye Katkıları	<i>95-124</i>
Feyza ÜNLÜ DALAYLI	HANNAH ARENDT VE KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI: THE READER ve HANNAH ARENDT FİLMLERİ KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	<i>113-125</i>
Emine ÇELİKSOY	İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye- Azerbaycan İşbirlikleri	<i>126-133</i>

GIYİLEBİLİR SANAT ALANINDA SERAMİK MALZEMENİN YERİ VE BİR SERAMİK TAKI UYGULAMASI

Merve Nil KÜÇÜKERBAŞ¹

Özet

1960'lı yılların sonlarında gelişmeye başlayan giyilebilir sanat akımı her ne kadar giysi merkezli başlamış olsa da günümüzde tekstil sanatının ayrılmaz bir parçası olan aksesuarlar da giyilebilir sanat akımı kapsamında sanatsal birer anlatı aracı olarak kullanılmaktadır. Giyilebilir sanat akımı; sanatın heykel ya da resimle sınırlandırıldığı ile ilgili genel inancı yıkararak, insan bedeninin sanat eserini canlandırarak sergileyebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu akım günümüzde tasarımcı, zanaatkar ve sanatçı çizgisinde devamlılığını aktif olarak sürdürmektedir.

Geçmişten günümüze kadar olan uzun serüvenine taş, kemik gibi materyallerle başlayan aksesuarlar, üretiminde altın ve gümüş gibi değerli materyallerin kullanılmaya başlamasıyla birlikte birer statü simgesi olarak görülmeye ve kullanılmaya başlamıştır. Tarihsel süreç boyunca üretilen tüm aksesuarlar üretildikleri kültürün büyük bir parçasını yansıtanın yanı sıra üretildikleri döneme dair önemli bilgiler de vermektedir.

Aksesuar üretiminde kullanılan malzeme sınırlamasının ortadan kalkmış olması, önceki dönemlerde estetik görünümlerinin yanı sıra statü göstergesi olarak da kullanılan aksesuarların, günümüzde tıpkı bir sanat eseri gibi ifade aracı olarak kullanılmaya başlanılmasının önünü açmıştır. Zaman içinde aksesuar üretiminde kullanılabilecek malzeme çeşitliliğinin artış göstermesi tasarımcıların yaratım, üretim ve ifade açısından da özgürleşmesini sağlamıştır.

Giyilebilir sanat alanında seramik malzemeyle aksesuar üretiminde seramik malzemenin sunduğu pek çok avantaj olduğunu görülebilir. Seramik malzeme yapısı gereği üstün plastik özelliklere sahip oluşuyla şekillendirme alanında tasarımcısına ifade özgürlüğü sunmaktadır. Bunun yanı sıra, yüksek derecelerdeki sıcaklıklarda pişirime tabi tutulduğunda kullanıcıya estetik ve dayanıklılık açısından da avantaj sağlamaktadır. Seramik malzeme hem geleneksel şekillendirme yöntemlerinin hem de yeni nesil teknolojik şekillendirme yöntemlerinin yapısına uygunluk göstermektedir. Tüm bu özellikleri doğrultusunda seramik, sanatsal ifade aracı olarak aksesuar üretimi alanında her geçen gün yerini sağlamlaştırmaktadır.

Bu makalede giyilebilir sanat alanında, seramik malzeme kullanılarak üretilen, birbirinden farklı tasarımlar incelenmiş ve yeni nesil bir teknoloji olan üç boyutlu seramik yazıcı kullanılarak bir aksesuar örneği uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Seramik, Giyilebilir sanat, Üç boyutlu yazıcı, Aksesuar.

THE PLACE OF CERAMIC MATERIAL IN THE FIELD OF WEARABLE ART AND AN APPLICATION OF CERAMIC JEWELRY

Abstract

Although the wearable art movement, which started to develop in the late 1960s, started with clothing, accessories, which are an integral part of textile art, are also used as an artistic narrative tool within the scope of the wearable art movement. Wearable art movement; By destroying the general belief that art is limited to sculpture or painting, it allows the human body to display the work of art by animating it. Today, this trend actively maintains its continuity in the line of designers, craftsmen and artists.

¹ Sanatta Yeterlilik Mezunu, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, nilkucukerbas@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3051-5489

Accessories, which started their long adventure from the past to the present with materials such as stone and bone, began to be seen and used as status symbols with the use of precious materials such as gold and silver in their production. All accessories produced throughout the historical process not only reflect a large part of the culture in which they were produced, but also provide important information about the period in which they were produced.

The fact that the material limitation used in the production of accessories has been removed has paved the way for the accessories, which were used as a status indicator in addition to their aesthetic appearance in the previous periods, to be used as a means of expression, just like a work of art. The increase in the variety of materials that can be used in the production of accessories over time has enabled the designers to be free in terms of creation, production and expression.

It can be seen that there are many advantages offered by ceramic materials in the production of accessories with ceramic materials in the field of wearable art. Due to its ceramic material structure, having superior plastic properties, it offers freedom of expression to the designer in the field of shaping. In addition, when it is fired at high temperatures, it provides the user with an advantage in terms of aesthetics and durability. Ceramic material conforms to the structure of both traditional forming methods and new generation technological forming methods. In line with all these features, ceramics is strengthening its place in the field of accessory production as a means of artistic expression day by day.

In this article, in the field of wearable art, different designs produced using ceramic materials were examined and an accessory example was applied using a new generation technology, a three-dimensional ceramic printer.

Keywords: Ceramic, Wearable art, Three-dimensional printer, Accessory.

Giriş

Giyilebilir Sanat, imaj ve tasarımların belirli biçimlere dönüştürülmesinde vücudu taşıyıcı olarak kullanan bir ifade şeklidir. İlk olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkan giyilebilir sanat, gerçek anlamda 1970'li yıllarda esas kimliğine kavuşmuştur (Sarı, 2017: 73). 1970'lerde sanatçılar tasarladıkları kıyafetleri, birer ifade aracı olarak özgürce sergileme fırsatı bulmuşlardır. Günümüz sanatında ise; sanat, tasarım ve zanaat arasındaki tüm sınırların kalkmış olmasının getirdiği özgürlük, giyilebilir sanat kavramının heykelsi formlara yakın bir şekilde evrilmesinin önünü açmıştır (Yalçın, 2019: 48).

Tekstil sanatının birer parçası olan el dokumaları, işlemler ve aksesuarlar gibi öğelerin üzerinde başlayan ve yükselen giyilebilir sanat kavramı, zamanla bireylerin yaşam biçimini ve düşüncelerini ortaya koyan bir tarza bürünmüştür. Her geçen gün gelişen giyilebilir sanat kavramı, uluslararası bir boyut kazanmış olmasının yanı sıra moda ve sanat dünyası için vazgeçilmez üsluplara da ev sahipliği yapmıştır (Sarı, 2017: 73-74).

Giyilebilir sanat kavramı, giysi ya da aksesuarların sadece bedenle değil ruhla da ilişkili olduğunu savunan bir sanat kavramıdır. Giysiyi veya aksesuarı tasarlayan sanatçı, hissettiği duyguyu, heyecanı ve fikri form ile birleştirerek tasarımlarına yansıtır. Giyilebilir sanat kavramında vücut eseri taşıyan bir araçtır. Eseri taşıyan vücut bir taraftan yaratı safhasına canlılığı ilave ederek eserin yeniden anlamlandırılmasını sağlarken diğer taraftan kullanıcı ve sanatçı arasında özel bir tür iletişim gelişmesini sağlar. Giyilebilir sanat sayesinde kullanıcıya doğrudan temas edebilen bu tasarımlar, sanat eserlerinin dokunulmazlığını ortadan kaldırıp, elle tutulabilir hale getirmektedirler (Sevinç & Oyman, 2016: 266).

Giyilebilir sanat kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, sanatın kapsamı ve tanımı genişlemiş ve bunun yanı sıra izleyici ve sanatçının rolleri de yeniden biçimlenmiştir (Yalçın, 2019: 49).

Tekstil sanatının ve giyilebilir sanat kavramının ayrılmaz bir parçası olan aksesuar; kelime anlamı olarak bir makinenin veya aletin işlevine katılmayan, ama kendine özgü başka bir faydası bulunan nesne, alet veya araç olarak tanımlanabilir (Güncel Türkçe Sözlük, 2021). Aksesuar kullanımının tarihçesi incelendiğinde, ilk örneklerin günümüzden yaklaşık yirmi bin yıl önceye kadar uzandığı ortaya çıkmaktadır (Güner-Aktuğ, 2020: 184). İnsanoğlunun beslenme ve üreme gibi birincil ihtiyaçlarının hemen ardından giyinme, barınma ve süslenme gibi ihtiyaçlarının geldiği görülmektedir. İkel dönemde aksesuarlar süslenme ve korunma amaçlarının yanı sıra dini amaçla çeşitli ritüellerde de kullanılmıştır.

Başlangıçta ikel el aletleriyle üretilen aksesuarların üretim teknikleri de geçmişten günümüze gelişen teknolojinin yardımıyla değişmiş ve gelişmiştir. Zamanla gelişen teknoloji, tasarım ve üretim hızını arttırmış ve yenilikçi tasarımların gelişmesini desteklemiştir. Yeni nesil üretim teknolojileri sayesinde manuel üretimi uzun zaman alabilecek ya da elle üretilmesi mümkün olmayan tasarımlar kolaylıkla tasarlanıp üretilmeye başlanmıştır. Her geçen gün gelişimini hızla sürdüren üretim teknolojilerinin başında da üç boyutlu yazıcı teknolojilerinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üç boyutlu yazıcılar, karmaşık formların hızlı bir şekilde ve daha hatasız üretilebilmesine imkân sağlarlar. Üretim ve tasarım aşamasında üç boyutlu yazıcı teknolojileri gibi yeni nesil üretim teknolojilerinin kullanılmasındaki avantajlardan biri de elle üretilmesi imkânsız formların üretiminde ortaya çıkabilecek hataların henüz tasarım aşamasındayken tespit edilip tamamen ortadan kaldırılmasına olanak sağlamasıdır. Böylece üretilmek istenilen tasarım, doğrudan sonuca gidebilecek şekilde rahatça üretilebilir. Seri üretime uygun bir çalışma sistemine sahip olan üç boyutlu yazıcılar, yenilikçi tasarımların istenilen sayıda ve kısa sürede üretilebilmesini sağlarlar (Güner-Aktuğ, 2020: 182-184-185).

Önceki yıllarda, sert ve kırılğan bir yapıya sahip oluşu sebebiyle tekstil tasarımı gibi disiplinlerde seramik malzeme kullanımı tercih edilmezken, günümüzde özellikle tekstil alanında tamamlayıcı aksesuar olarak seramiğin cesurca kullanıldığı görülmektedir. Seramik malzemenin yüksek plastiklik özelliği, yeni nesil üretim teknolojilerinin avantajlarıyla birleştiğinde, tasarımcılara hem tasarım hem de üretim açısından büyük özgürlükler sağlamaktadır. Seramik malzeme gerek tamamlayıcı aksesuar gerekse temel anlatı aracı olarak giyilebilir sanattaki kullanım alanını her geçen gün arttırmaktadır.

Farklı Alanlarda Seramik Aksesuar Tasarımı ve Üretimi Yapan Seramik Sanatçıları

Gelişen teknoloji ile birlikte farklı sektörlerde üretim ve tasarım yöntemleri de buna paralel olarak gelişmektedir. Yeni nesil üretim teknolojileri çok farklı görünseler de temel olarak geleneksel üretim biçimlerinden esinlenilerek geliştirilmekte ve pek çok yönden benzerlik göstermektedirler. Yeni nesil üretim teknolojileri geleneksel üretim sistemlerinden yola çıkıp, teknolojinin sağladığı avantajlarla yeni tasarımlar geliştirilip üretilmesine olanak sağlamaktadırlar. Seramik malzemenin giyilebilir sanat alanında kullanılma yolundaki serüveninde, yeni nesil tasarım ve üretim teknolojileri, yeni nesil tasarımların ortaya çıkmasına pozitif yönde katkıda bulunmakta ve tasarım alanında sanatçıların kendilerini daha özgürce ifade edebilmesini sağlamaktadırlar. Yeni nesil seramik üretim yöntemleri, giyilebilir sanat alanında, tasarımcıların daha karmaşık ve daha hafif tasarımlar üretebilmesine de olanak tanımaktadır (Güner-Aktuğ, 2020: 196-197).

Günümüzde Türk ve yabancı pek çok seramik sanatçısı, seramik malzeme kullanarak çok farklı alanlarda aksesuar tasarımı yapmaktadırlar. Bu aksesuarlar incelendiğinde karşımıza takıdan

gözlüğe kadar ulaşan geniş bir kullanım alanı çıkmaktadır. Bu alanda en dikkat çekici örneklerden biri de Zahide Betül Şahin'in kendi tasarladığı giyilebilir seramik gözlük tasarımlarıdır. Sanat eseri niteliğindeki bu etkileyici ve ilham verici tasarımlar heykelsi yapılarıyla ön plana çıkmaktadır. Manifestosu giyilebilir, yenilikçi, sanatsal ve kullanışlı tasarımlar üretmek olan Zahide Betül Şahin, tasarımlarını üç boyutlu yazıcılar ile üretmektedir. 2016 yılında gözlük, saat ve takı kategorisinde Bronz A Design ödülü alan sanatçı gözlük tasarımlarının yanı sıra ayakkabı ve çanta da tasarlamaktadır (Fotoğraf 1) (Aydın, 2021).

Fotoğraf 1. Zahide Betül Şahin'in kendi tasarladığı giyilebilir seramik gözlük tasarımları.

(https://img.piri.net/mnresize/900/-/resim/imagecrop/2021/01/23/10/10/resized_2470d-2e0583ae6.jpg)

1963 Almanya doğumlu takı tasarımcısı Ute van der Plaats Belçika'da lisans düzeyinde çağdaş takı tasarımı eğitimi aldıktan sonra grafik tasarımı alanında yüksek lisansını tamamlamış ve profesyonel hayatına hem takı tasarımcısı hem de takı tasarımı alanında eğitim veren bir eğitimci olarak devam etmiştir. Grafik, takı tasarımı ve seramik gibi farklı alanlarda aldığı eğitimler sayesinde disiplinler arası çalışmalar üretebilmeyi başarmış olan sanatçı çalışmalarında genellikle porselen ile birlikte, altın ve gümüş gibi değerli madenler de kullanmaktadır.

Çalışmalarında geleneksel el işçiliği ve modern teknolojilerin imkanlarını birleştiren sanatçının, görenleri hayrete düşüren sıra dışı tasarımları, takı tasarımı alanının sınırlarını zorlamaktadır. Ürettiği aksesuarların bazı kısımlarında üç boyutlu yazıcılar ile ürettiği parçaları kullanan sanatçı aksesuar tasarımlarında çağdaş bir anlatım yakalamayı başarmıştır (Fotoğraf 2).

Çalışmalarında farklı teknik ve malzemeleri bir arada kullanan sanatçının tasarladığı aksesuarlarda, porselen, altın, gümüş gibi değerli materyallerin yanı sıra metal ve reçine gibi birçok tamamlayıcı materyalin de kullanıldığını görmek mümkündür (Yeşilmen, 2018: 1254).

Fotoğraf 2. Ute van der Plaats'ın porselen kolye tasarımı.

(https://utevanderplaats.weebly.com/uploads/8/5/1/1/85111030/diamant-goud_1_orig.jpg)

Her yeni koleksiyonunda yeni malzeme ve teknikler keşfettiğini beyan eden sanatçı “Paradise Papers” (Cennet Kağıtları) adını verdiği koleksiyonunda ise porselen ile beraber ışık da kullanarak porselen malzemenin yarı saydam dokusunu ortaya çıkarmanın yanı sıra anlatmak istediği konuya da ışık tutarak anlatıyı ön plana çıkarmayı başarmıştır. Sanatçı son koleksiyonunda, varlıklı bireylerin ve çok uluslu şirketlerin vergi ödememek amacıyla kullandıkları birtakım tekniklere vurgu yapmaktır. Adil vergilendirme için bir çağrı niteliğindeki bu koleksiyonda, sanatçı toplumu eğlenceli bir şekilde bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Sanatçı bu seride tasarladığı aksesuarların giysilerle bütünleşmesini önlemek amacıyla akrilik, cam ve metal katmanları kullanmıştır. Koleksiyonun üretim aşamasında ise üç boyutlu yazıcı ile şekillendirme, kalıplama, elle şekillendirme gibi hem geleneksel hem de yeni nesil üretim teknolojileri bir arada kullanılmıştır (Fotoğraf 3) (Ute van der Plaats Contemporary Jewellery Design, tarih yok).

Fotoğraf 3. Ute van der Plaats'ın “Paradise Papers” (Cennet Kağıtları) adını verdiği koleksiyonundan porselen bir parça.

(<https://utevanderplaats.weebly.com/uploads/8/5/1/1/85111030/paradise-papers-brooch-lights-on.jpg>)

Seramik malzeme kullanarak giyilebilir sanat alanında çarpıcı örnekler veren bir diğer seramik sanatçısı ise Naz Öztürna'dır. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Tasarımı bölümünden mezun olan Naz Öztürna, seramik malzeme kullanarak kavramsal çalışmalar ve giysi tasarımları yapmaktadır. NØ adını verdiği markasında seramik malzemeyle giyilebilir büstiyer ve korseler tasarlayıp üreten sanatçının tasarımları hızlı tüketim kültürüne karşı bir eleştiri niteliğindedir. Sanatçının NØ SEASONS adını verdiği koleksiyonu; The Duchess, Enygma, Dirty Diva, The Black Widow, Sultan, The Great Sinner ve Josephine isiminde yedi farklı form ve karakterden oluşmakta ve Osmanlı ile orta çağ döneminden izler taşımaktadır (Fotoğraf 4) (Öztürna, 2021a).

Fotoğraf 4. Naz Öztürna'nın deri ve seramik malzeme kullanarak tasarladığı ve NØ SEASONS adını verdiği koleksiyonundaki "Sultan" isimli çalışması.

(https://www.instagram.com/p/CQ_LZ6aBQWv/)

Çalışmalarında seramik malzemeyle deriyi kombine ederek kullanan sanatçının bir diğer serisi de Milano tasarım fuarında sergilenmiş olan "Warrior Woman" (Savaşçı Kadın) adını verdiği bir serisidir. Sanatçının kendi tasarımı olan el yapımı seramikler ile deriyi birlikte kullanarak oluşturduğu "Warrior Woman" (Savaşçı Kadın) enstalasyonu, savaşçı bir kadını, içinde beden olmadan metaforlarla izleyiciye aktarma amacıyla üretilmiş bir enstalasyon olarak nitelendirilebilir. Enstalasyon topuk kısmında şarap kadehi olan seramik bir ayakkabı, iç çamaşırı, konik formda bir büstiyer ve deriden üretilmiş harness etekten oluşmaktadır (Fotoğraf 5) (Öztürna, 2021b).

Fotoğraf 5. Naz Öztorna'nın seramik ve deri malzemeleri bir arada kullanarak tasarladığı, "Warrior Woman" (Savaşçı Kadın) enstalasyonundan bir parça.

(https://www.cumhuriyet.com.tr/Archive/2021/5/30/1840324/kapak_034535.jpg)

Tekstil alanında kumaş yerine alternatif olarak seramik malzemeyi kullanan isimlerden bir diğeri ise seramik sanatçısı ve aynı zamanda bir akademisyen olan Ezgi Hakan Martinez dir. Martinez "Tılsımlı Elbiseler" koleksiyonunda; Türk ve Osmanlı kültüründe hastalara şifa verdiği, güçlü kıldığına ve birtakım kötülüklerden koruduğuna inanılan giysilerin yeni nesil yorumlamaları üzerinde durmuştur. Bu koleksiyondaki elbiselerin çoğu renkli çamur kullanılarak puar ile şekillendirilmiş 2.5-3 cm ebatlarındaki sırlı seramik parçalarının tellerle birleştirilerek örülmesiyle oluşturulmuştur.

Bu seri içindeki Anadolu inanç kültürünü yansıtan güzel örneklerden biri de sanatçının "7 MEHMET 3 MUSTAFA" adlı eseridir. Sanatçı bu eserinde küçük çocukları kazlardan, nazardan ve hastalıklardan korumak amaçlı özel olarak dikilen ve üzerlerinde korucu olduğuna inandıkları bir takım özel semboller olan giysilerden esinlenmiştir. Anadolu'daki bu gelenek ve inanın benzerlerine Japonya, Hindistan Türkmenistan ve İran'da da rastlamaktadır. Anadolu'daki 7 Mehmet 3 Mustafa geleneğine göre, dikilecek olan tılsımlı kıyafet; 7 farklı Mehmet ve 3 farklı Mustafa isimli çocuğun kıyafetlerinden alınan parçaların 70 dikişle bir araya getirilmesinden oluşurdu. Sanatçı da bu gelenekten yola çıkarak eserinde 7 farklı renkte seramik kullanmış ve tek tek kendi şekillendirdiği seramik parçalarını teller ile birleştirerek bir çocuk gömleği formu oluşturmuştur (Fotoğraf 6) (Martinez, 2012: 176-178).

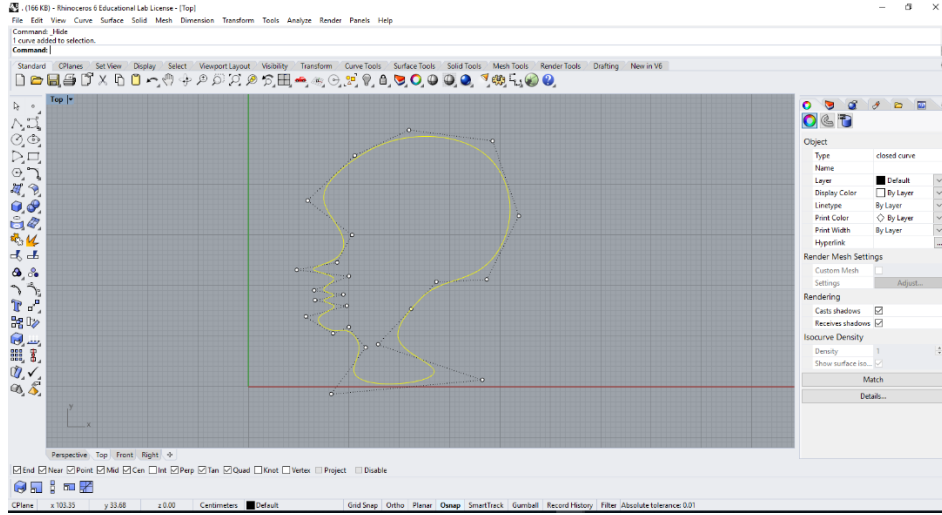
Fotoğraf 6. Ezgi Hakan Martinez'in "Tılsımlı Bebek Gömleği".

(Martinez, 2012: 177)

Seramik Takı Uygulaması

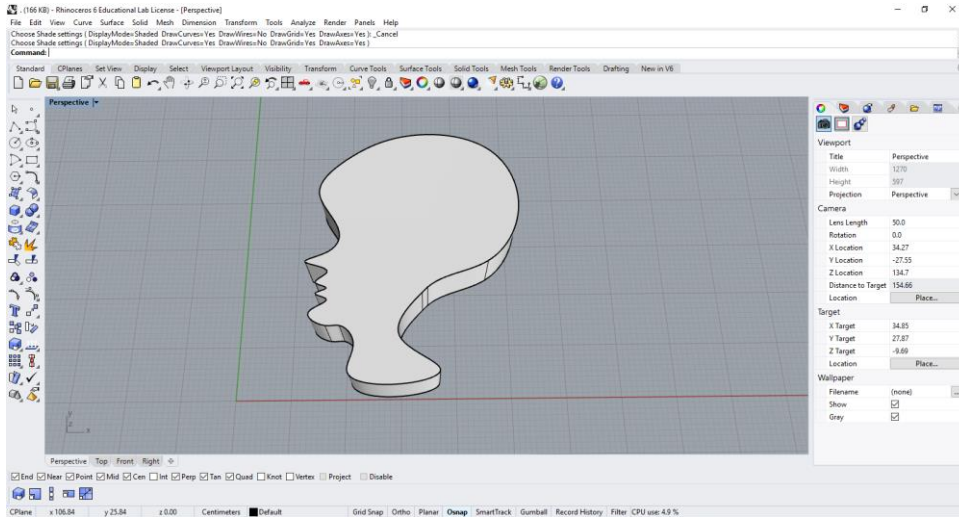
Seramik malzeme kullanılarak üretilen aksesuarların birer sanatsal ifade aracı olarak kullanılması üzerine yapmış olduğum araştırmalar sonucunda, kendi sanatsal tasarımlarımdan yola çıkarak uygulamış olduğum seramik kolye ucu ortaya çıkmıştır. Sanatsal çalışmalarımın bir yansıması niteliğindeki bu seramik aksesuar; sanat eserleriyle anlatılmak istenilen temel manifestoyu izleyiciye aktarmak, izleyicinin eserlerle daha sağlam bir bağ kurmasını sağlamak ve en önemlisi izleyicinin eserler ile anlatılmak istenen temel fikri ve söylemi aksesuar olarak üzerinde taşıyabilmesi amacıyla tasarlanmıştır.

Aksesuarın tasarımı bilgisayar destekli tasarım programlarından Rhinoceros ile yapılmıştır. Tasarım aşamasında ilk olarak; Rhinoceros ana ekranı üzerinden, seçili noktalar arasına eğri çizmeyi sağlayan, eğri; enterpolat noktaları (curve; interpolate points) aracı kullanılarak üst görünüş (Top) ekranı üzerinde, serbest çizim ile model oluşturulmuştur. Daha sonra çizimi tamamlanmış olan modele, kapalı düzlemsel eğriyi yükseltmek (extrude closed planar curve) seçeneğiyle hacim kazandırılmıştır (Fotoğraf 7-8) (Küçükbaş, 2019: 89-90).

Fotoğraf 7. Rhinoceros programı ile tasarlanmış aksesuarın üstten görünüşü.

(Küçükerbaş, 2019: 90)

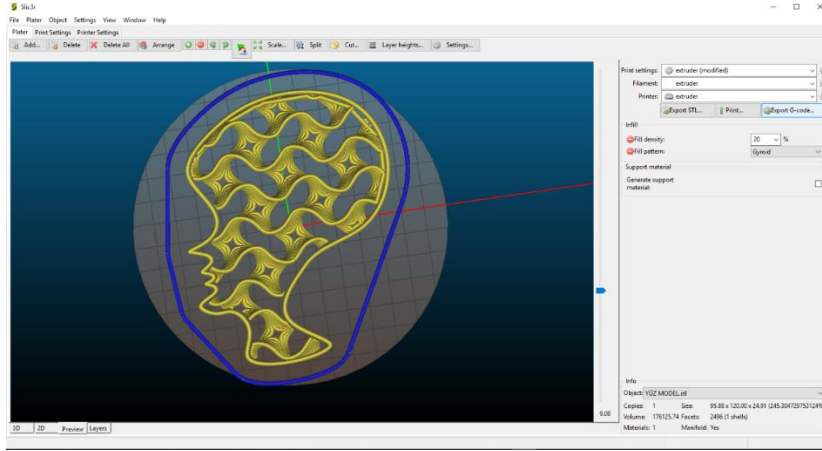
Fotoğraf 8. Kapalı düzlemsel eğriyi yükseltmek (extrude closed planar curve) seçeneğiyle hacim kazandırmış aksesuarın perspektif görüntüsü.

(Küçükerbaş, 2019: 92)

Tasarımı tamamlanan aksesuar, öncelikle STL formatında kaydedilmiştir. STL (Stereolithography) formatı üç boyutlu yazıcılar gibi hızlı modelleme uygulamaları için özel olarak geliştirilmiş bir dosya formatıdır. STL formatında kaydedilmiş olan modellerin üçgen yüzeylerden oluşması modeli oluşturan yüzeylerin birbirine tam bağlanmasını sağlar ve böylece model tam katı hale gelmiş olur. STL formatının bu özelliği üç boyutlu yazıcılar ile üretimde, baskı esnasında oluşacak hataları engeller (Demirbaş & Arlı, 2017: 68).

Aksesuar modeli STL formatında kaydedildikten sonra Slic3r isimli dilimleme yazılımında tekrar açılarak dilimleme ve yazdırma ayarları yapılmıştır. Dilimleme yazılımı üzerinden, iç dolgu ve katman kalınlığı gibi birtakım yazdırma ayarları yapılan tasarım G-Code formatında kaydedilmiştir.

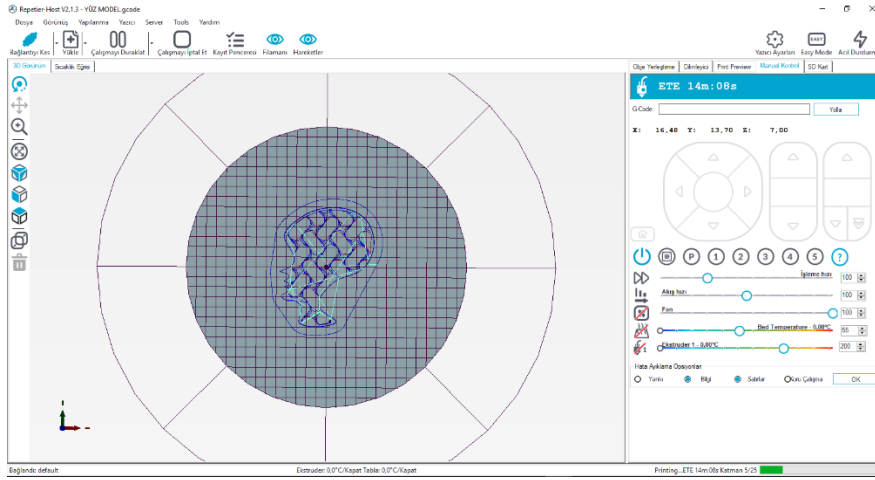
G-Code formatı yazıcının baskı esnasında izleyeceği yolu belirleyen ve yazıcının bir robot gibi kontrol edilmesini sağlayan dosya formatıdır (Fotoğraf 9) (Küçükerbaş, 2019: 93).

Fotoğraf 9. Slic3r yazılımı ile dilimleme ve iç dolgu ayarları yapılmış olan aksesuarın G-code'a dönüştürülerek kaydedilmesi.

(Küçükerbaş, 2019: 96)

G-code formatına dönüştürülüp yeniden kaydedilmiş olan tasarım Repetier Host programı üzerinde açılarak baskı işlemi başlatılmıştır. Repetier Host programı; baskı işlemi sırasında çamur akış hızı ve baskı hızı gibi öğelerin kontrol edilebildiği, bunun haricinde baskı işleminin aşamalarının takip edilebildiği bir programdır (Fotoğraf 10) (Küçükerbaş, 2019: 97).

Fotoğraf 10. Tasarımı tamamlanmış aksesuarın baskı aşamasında Repetier Host programındaki görüntüsü.

(Küçükerbaş, 2019: 98)

Çalışmada kullanılmış olan insan kesitleri ile aslında dışarıdan bakıldığında kapalı birer kutu olarak görünen, gerçek benliklerini gizleyebilmek ya da kendilerini korumak amacıyla etraflarına kalın duvarlar ören insanların iç dünyalarındaki kırılma ve karmaşanın izleyiciye aktarılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada bunun yanı sıra; çevrelerine karşı istedikleri gibi şekillendirebilecekleri veya arkasına rahatlıkla saklanabilecekleri duvarları olan insanların iç yüzleri, sakin görünen insanların içlerindeki karmaşa, dışardan çok güçlü görünen insanların aslında ne kadar kırılma

oldukları, içinde fırtınalar kopanların ördükleri duvarlar sayesinde nasıl dingin ve kontrollü görünebildikleri ve bununla birlikte dışardan bakıldığında benzer görünümlere sahip olan bireylerin iç dünyalarının birbirinden ne kadar farklı olduğu yansıtılmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 11).

Tasarım aşamasının ardından çeşitli safhalardan geçerek baskıya hazır hale getirilen aksesuarın üretimi için harç yığma tekniğiyle çalışan, delta tipi bir üç boyutlu seramik yazıcı tercih edilmiştir. Uygulama için tasarlanmış olan kolye ucu 7.5x5x0.5 cm boyutlarındadır. Üretim için limoges porselen çamuru kullanılmıştır ve 1200 °C de tek pişirim uygulanmıştır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 11. “İnsan biraz da kendi emeğidir”, üç boyutlu yazıcı ve elle şekillendirme, 48x16x13 cm, 41x14.5x11 cm, 35x13x9.5 cm, kırmızı çamur, 900 °C

(Küçükerbaş, 2019: 111)

Fotoğraf 12. Seramik aksesuar uygulaması, üç boyutlu yazıcı ile şekillendirme, 7.5x5x0.5 cm, limoges porselen çamuru, 1200 °C

(Fotoğraf: Merve Nil Küçükerbaş)

Sonuç

İlk kez 1960'lı yıllarda ortaya çıkan giyilebilir sanat kavramı, yıllar içindeki gelişim serüveninde pek çok yönden değişime uğramıştır. Günümüzde ise zanaat, sanat ve tasarım arasındaki sınırların neredeyse kalkmış olması giyilebilir sanat kavramına yenilikçi ve çok daha özgür alanlar açmıştır. Başlangıçta sadece giysi üzerine gelişim göstermiş olan giyilebilir sanat kavramı gelişen teknoloji ve değişen sanat anlayışının da etkisiyle boyut değiştirmiş ve etki alanını genişletmiştir.

Gelişen teknolojinin ışığında, sanatçıların duygu ve düşüncelerini ifade etme konusunda sınırları zorlamaları, kendi imkanlarıyla tasarım ve üretim olanaklarını zenginleştirebilmeleri, sanatsal ifadede özgünlüğü de beraberinde getirmiştir. Geleneksel ile yeni nesil tasarım ve üretim teknolojilerinin birleştirilmesinin genel olarak yaratım sürecinin üzerinde olumlu etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Tüm bunların tasarımcıya sağladığı özgürlüğün sonucunda ortaya çıkan özgün tasarımlar sayesinde günümüz sanatı çok farklı yerlere taşınmaktadır. Aksesuar tasarımı alanında farklı malzemelerle yapılan koleksiyon çalışmaları, sanatsal alanda yaratıcı ve yenilikçi ifadelerin gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Daha önceleri ince, detaylı ve karmaşık üretime olanak vermeyen bir yapıya sahip oluşu sebebiyle, aksesuar tasarımı ve tekstil tasarımı gibi disiplinlerde seramik malzeme kullanımı tercih edilmezken, yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte günümüzde seramiğin bu alanlarda kullanımının her geçen gün arttığı görülmektedir. Her ne kadar seramik malzeme tekstil alanı için kullanışlı çözüm önerileri getiremese de deri gibi birtakım malzemelerle birleştirilerek, özgün tasarımlarda alternatif bir malzeme olarak kullanılabilir.

Aksesuar alanında ise, özellikle takı tasarımı alanı için uygun plastiklik ve dayanıklılığa sahip olan seramik malzemenin giyilebilir sanat alanındaki kullanımını yeni nesil teknolojilerinde yardımıyla gün geçtikçe artmaktadır. Aksesuar tasarımına teknik ve ifadesel bakımdan farklı bir bakış açısı sağlayacak olan yeni nesil tasarım ve üretim yaklaşımları, izleyicisinde şaşırtıcı etkiler uyandırmanın yanı sıra modern seramik sanatı için de yeni biçim ve doku önerileri sunmaktadır.

Bu çalışmada incelenen tasarımlar kimi zaman sıra dışı biçimsel yapıları, kimi zaman estetik görünüşleri ile dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, taşıdıkları anlam ve kullanıcılarına verdikleri mesajlar bu tasarımları iletişim kurabilen tasarımlar haline getirmektedir. Bünyelerinde barındırdıkları tüm bu özellikler, bu çalışma kapsamında incelenen birbirinden farklı tüm aksesuar tasarımlarının birer sanat objesi olarak nitelendirilebilmelerini sağlamaktadır. Çalışmada üretim teknikleri, kullanım alanları, sanatsal ifade biçimleri ve manifestoları açısından birbirinden çok farklı örnekler seçilmiş ve okuyucuya sunulmuştur.

Bu çalışma kapsamında; kendi sanatsal yaratılarımdan yola çıkarak tasarlamış olduğum aksesuar, bilgisayar destekli bir tasarım programı olan Rhinoceros ile tasarlanmıştır. Tasarımı tamamlanan aksesuar, üç boyutlu yazıcı teknolojileriyle üretime uygun hale getirilebilmek için çeşitli yazılımlar üzerinden birtakım düzenlemelere tabi tutulmuştur. Düzenlemeleri tamamlanan tasarım, yazıcının algılayabileceği bir dosya formatında kaydedilmiş ve üretime hazır hale getirilmiştir.

Delta tipi bir üç boyutlu seramik yazıcı ile üretilmiş olan aksesuar; esinlendiği sanat eserinin duygu ve felsefesinden bir parça taşıması, taşıdığı hissi kullanıcıya aktarabilmesi, sanat eserinin dokunulmazlığını ve mesafesini ortadan kaldırabilmesi, izleyicinin eserlerle daha sağlam bağ kurabilmesini sağlaması ve izleyicisine eserin manifestosunu üzerinde taşıma imkânı verebilmesi gibi niteliklerinin toplamıyla giyilebilir bir sanat eseri olarak tanımlanabilir.

Kaynakça

- Aydın, S. N. (2021). Seramikten Heykelsi Aksesuarlara Bir Yolculuk: Zahide Betül Şahin. *Arkitekt*: <https://www.gzt.com/arkitekt/seramikten-heykelsi-aksesuarlara-bir-yolculuk-zahide-betul-sahin-3567634>, (10.06.2021).
- Demirbaş, Y. K., & Arlı, B. (2017). *Uygulamalarla Üç Boyutlu Yazıcı Yapımı ve Kullanımı* (4. baskı). İstanbul: Abaküs Kitap Yayın Dağıtım Hizmetleri.
- Güner, E. ve Aktuğ, H. (2020). CAD-CAM ile İnovatif Takı Tasarımlarında Alternatif Yöntemler: Polimerik Malzeme ve Lazer Sinterleme. *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi-ARTS(4)* (e-journal), 182-198. <http://arts.artuklu.edu.tr/en/download/article-file/990380>, (13.06.2021).
- Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>, (08.10.2021).
- Küçükerbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretilebilecek Form Araştırmaları. *Sanatta Yeterlilik Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Martinez, E. H. (2012). Moda Tasarımında Sanatsal İfade Önerisi Olarak Alternatif Malzemeler: Seramik Elbiseler. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(3) (e-journal), 162-181. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307549>, (15.06.2021).

- Özturna, N. (2021, Haziran 9). Sanatçı Naz Özturna İle Markasına Dair Röportaj. (Z. Karabay, Röportaj Yapan): <https://www.oncevatan.com.tr/roportaj/sanatci-naz-ozturna-ile-markasina-dair-roportaj-h169448.html>, (15.06.2021).
- Özturna, N. (2021, Mayıs 30). Seramikten giyilebilir sanat. (Ö. O. Çolak, Röportaj Yapan) Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/seramikten-giyilebilir-sanat-1840324>, (15.06.2021).
- Sarı, S. (2017). Giyilebilir Sanat ve Beden Sanatında Dijital Tekstil Tasarım Uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*(38), 69-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307827>, (05.10.2021).
- Sevinç, B., & Oyman, N. R. (2016). Keçe Üzerine Farklı Yüzey Düzenleme. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(13), 263-277. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/716816>, (08.10.2021).
- Ute van der Plaats Contemporary Jewellery Design (tarih yok). “Ute van der Plaats Contemporary Jewellery”, <https://utevanderplaats.weebly.com/>, (05.07.2021).
- Yalçın, D. (2019). Giyilebilir Sanatta Örme Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=peMm9wiTIwu9Ahw9CnhZSQ&nO=OCT9ODFT6WaGAgN0HJHhJQ>, (08.10.2021).
- Yeşilmen, N. (2018). Giyilebilir Sanat Örneği Olarak 21. Yüzyılda Seramik Takılar. *İdil* (e-journal), 7(50), 1251-1255. <https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1530619092.pdf>, (15.06.2021).

Görsel Kaynakça

- Fotoğraf 1: https://img.piri.net/mnresize/900/-/resim/imagecrop/2021/01/23/10/10/resized_2470d-2e0583ae6.jpg, (02.07.2021).
- Fotoğraf 2: https://utevanderplaats.weebly.com/uploads/8/5/1/1/85111030/diamant-goud_1_orig.jpg, (05.07.2021).
- Fotoğraf 3: <https://utevanderplaats.weebly.com/uploads/8/5/1/1/85111030/paradise-papers-brooch-lights-on.jpg>, (05.07.2021).
- Fotoğraf 4: https://www.instagram.com/p/CQ_LZ6aBQWv/, (05.07.2021).
- Fotoğraf 5: https://www.cumhuriyet.com.tr/Archive/2021/5/30/1840324/kapak_034535.jpg, (02.07.2021).
- Fotoğraf 6: Martinez, E. H. (2012). Moda Tasarımında Sanatsal İfade Önerisi Olarak Alternatif Malzemeler: Seramik Elbiseler. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 162-181. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307549>, (15.06.2021).
- Fotoğraf 7: Küçükerbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretililecek Form Araştırmaları. *Sanatta Yeterlilik Tezi*. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Fotoğraf 8: Küçükerbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretililecek Form Araştırmaları.

Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.

Fotoğraf 9: Küçükbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretililecek Form Araştırmaları.
Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.

Fotoğraf 10: Küçükbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretililecek Form Araştırmaları.
Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.

Fotoğraf 11: Küçükbaş, M. N. (2019). Üç Boyutlu Yazıcılarla Üretililecek Form Araştırmaları.
Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.

Fotoğraf 12: Merve Nil Küçükbaş.

SÂMIHA AYVERDİ'DE SİYASAL VE TOPLUMSAL GÖRÜŞLER YA DA YİTİK BİR TOPLUMUN ARDINDAN KOŞANLAR

A. Baran DURAL¹

Uğur EYİDİKER²

ÖZET

Tasavvuf önderlerinden Kenan Rifai'nin etkisiyle Sâmiha Ayverdi eserlerinde alelade insanın kendisi, diğer insanlarla ve Yaratıcı ile olan ilişkilerini yer vermiştir. Osmanlı'nın son dönemiyle Anadolu Müslüman- Türk kimliği üzerine makaleler- edebi çalışmalar kaleme almıştır. 1938-1946 yılları arasında sekiz tanesi roman olmak üzere on adet eser ortaya çıkarmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal Beyatlı gibi önemli düşünürlerle, edebi- düşünsel anlamda fikir alışverişinde bulunmuştur. Ayverdi'nin görüşleri elbette ki kendi esin kaynağı olan Beyatlı'nın, "Medeniyeti idrak ihtirasla mümkün. Garp medeniyetini, kendimizden utanacak kadar sevmeseydik, idrak edemezdik" yaklaşımının oldukça uzağındaydı. Bu Akçura ve Beyatlı'nın muhafazakâr gerçekçilikleriyle (realizm), Ayverdi'nin, düşüğe çare arayan "bedhah Rumelili" çizgisinin arasındaki korkunç farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yahya Kemal ve Yusuf Akçura'nın, kendi yükseliş dönemlerinde dile getirdikleri tezlerle, Ayverdi'nin yalnızlaştırılmış ve köşeye sıkıştırılmış bir "kaybeden" portresi çiziyor olması, onun muhafazakârlık içindeki yerini de diğerlerinden ayrı tutmaktadır. Bu makalede Türk düşünce tarihinin önemli "kadını", Sâmiha Ayverdi'nin siyasal ve toplumsal görüşleri, karşılaştırılmalı olarak tartışılmaya açılmak istenmektedir. Çalışmayla bir kadın muhafazakârın toplumsal ve siyasal görüşlerinin eril muhafazakâr düşünce içinde nasıl farklılaştığı ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda bir kadının fikir dünyasından ortaya konan düşünceleri alana katkı sağlayabileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sâmiha Ayverdi, Kubbealtı Cemiyeti, Osmanlı Modernleşmesi, Muhafazakâr, Türk- İslam Kimliği, Kadın

THE POLITICAL AND SOCIAL DISCOURSE OF SÂMIHA AYVERDİ OR RUNAWAYS OF A LOST SOCIETY

ABSTRACT

Sâmiha Ayverdi follower of a Sufi leader Kenan Rifai, wrote specially on ordinary people, such as "herself"- being between the other people surrendering themselves- and Allah. Ayverdi also focused on Anatolia's Turkish- muslim identity. From 1938 since 1946 the woman author produced ten books, in which eight of them were conservatist novels. Having chance of discussing her thoughts with very high intellectuals of her time such as Necip Fazıl and Yahya Kemal, Ayverdi's political and social discourse used to match with none of them. Despite Yusuf Akçura and Beyatlı being successors of their time against modernism, Sâmiha Ayverdi seemed like a pathetic loser against the renewal time of Ottomans and the newrepublic still being formed. In this article Sâmiha Ayverdi is being discussed on her political and social views. In this study, it is revealed how the social and political views of a female conservative differ in masculine conservative thought. In this context, thoughts from the world of ideas of a woman will contribute to the field.

Keywords: Sâmiha Ayverdi, Kubbealtı Foundation, Renewal Era of Ottomans, Conservatism, Turkish- İslamic Identity, Woman.

GİRİŞ³

¹ Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, abarandural@trakya.edu.tr, ORCIDID: 0000-0003-2126-3419

² Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, ugur.eyidiker@klu.edu.tr, ORCIDID: 0000-0003-4204-424X

Sâmiha Ayverdi pirinin etkisiyle muhafazakâr bir bakış açısını mesnevi konularını tercih ettiği eserlerinde yer vermiştir (Dural ve Eyidiker, 2021a). Osmanlı'nın son dönemiyle Anadolu Müslüman- Türk kimliği üzerine makaleler- edebi çalışmalar kaleme almıştır. 1938-1946 yılları arasında sekiz tanesi roman olmak üzere on adet eser ortaya çıkarmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal Beyatlı gibi önemli düşünürlerle, edebi- düşünsel anlamda fikir alışverişinde bulunmuştur.

Rufai tarikatı liderlerinden Kenan Rifai'nin etkisini derinden hisseden Sâmiha Ayverdi, modernizmle gelenek arasında kendisini kaptırdığı tehlikeli gel- git içerisinden kendi deyimiyle bir "muhafazakâr münevver kadın" olarak çıkmayı başarmıştır. Türk Modernleşmesi'nin yapraklarını her eserinde ayrı ayrı tartışma konusu eden yazar, Rifai'den sonra tarikatını, 30 yılı aşkın bir biçimde yöneterek Türk muhafazakârlığı içinde, "Kubbealtı Cemiyeti" ekolünü kurup geliştirmiş mücadelecî bir kadın figürüdür. Benzer muhafazakâr kadın yazarların aksine, Yahya Kemal ekolünün farkındalığını İslam'a ilişkin duruşunda hissettiren düşünür, gerek edebi gerekse siyasal çizgisiyle Türk muhafazakâr kadın geleneğinin özgün şahsiyetlerindedir.

Ayverdi, Osmanlı'nın özellikle yükselme döneminde ulaştığı ekonomik zenginliğin; salt üç kıtada sahip olunan topraklarla ya da fütuhattaki başarıyla açıklanamayacağını belirtir. Zira Osmanlı Türkleri veya bugünün terminolojisiyle devlet aklı, hiçbir zaman Batı'nın sürekli yaptığı gibi hükmettiği yerleri sömürmemiştir. İstanbul'un ülkenin başkenti olarak hakkıyla taşıdığı, "der saadet- bolluk kapısı" ismi, yüksek Türk- İslam kültüründen gelen kadirşinaslık, yardımlaşma ruhu, temizlik, analık duygusu ve farklı olana duyulan şefkatin ürünüdür (Barbarosoğlu, 2014: 10-11).

Çöküş dönemiye, yüksek kültürün, yukarıda dillendirilen temel vasıflarının bırakılmasından dolayı meydana gelmiştir. Tasavvufi terbiye, bu yüksek kültürün en önemli parçalarındandır. İslam tasavvufu içinde Allah'a olan sevgi ile insanlık aşkı birleştirilerek, bu yüksek kültür ya da "gizil güç" yeniden harekete geçirilmelidir. Ayverdi "Abide Şahsiyetler" eserinde, Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in düşünce ve eylemlerinde, tasavvufi düşüncenin hâkim olduğunu belirtir. Bu durum, Fatih'i, cihan hükümdarı yapmıştır. Aslında Türk- İslam kültüründe, tasavvufi terbiye yok edilerek milli bilinç ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bunu ilk olarak Moğollar daha sonra Haçlı ve Siyonist örgütler, Osmanlı'yı dıştan ve içten çökerterek yapmaya çalışmışlardır (Bilgiseven, 1988: 24-26). Ayverdi, Türk tarihinin, Osmanlı'nın yaşadığı yüzyıllardaki her haliyle övünmesi gerektiğini belirtir.

Çalışmanın konusu Sâmiha Ayverdi'nin eserleri ve mektupları temel alınarak siyasi ve toplumsal görüşlerinin özgünlüğünü ortaya koyabilmektir. Bu konunun tercih edilmesinin nedeni muhafazakâr düşünce içinde kadın muhafazakâr yazar ve düşünürlerin geri planda bırakılmasıdır. Geleneksel ve modern muhafazakârlık arasında bir köprü olan Ayverdi'nin görüşlerinin idrak edilebilmesi hem yaşadığı dönemde toplumsal siyasi gelişmelerin tahlilinin yapılabilmesi hem de Türkiye'nin düşünce hayatı içinde kadınların yerinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

1. İÇİNDE TARİH BARINDIRAN MEKÂNLAR

Osmanlı'nın son dönemlerinde devlet adamları ile halk arasında iletişimin kopmasını, içinde yaşanan mekânlar üzerinden anlatır. Ona göre eski Türk evleri tarihi içerikleriyle, sadece fiziksel birer mekân değil, aynı zamanda insan psikolojisine yön veren, sanat ve edebiyat açısından insana

³ Bu makalede sıklıkla, Dural- Eyidiker'in, "Sâmiha Ayverdi'de Geleneksellikten Moderniteye Muhafazakâr Kadının Dönüşümü: Münevver- 'Makbul' ve Mütedefayin" ile "Muhafazakâr Cemaatin Eril Dünyasında Modernist Bir Kadın Derviş: Sâmiha Ayverdi" yazılarından yararlandığı için metin içi birebir atıflara, çok önemli olmadıkları takdirde, ayrıca yer verilmeyecek olup, ilgili eserlerin künye bilgilerine, 'Kaynakça' kısmından ulaşılabilecektir (yn.).

ilham aşıl原因an üsluba sahip, kurumsal alanlardır. Bu evlerde barınan insanlar, kendi özelliklerine uygun olarak yetişme fırsatı yakalarlar. İşte Sâmîha Ayverdi de kendi kişiliğini etkileyen, tarihi bir mahalle ve evde doğup yaşamıştır. Batı kültürünü önce konakta yaşayanların içselleştirmeye çalıştığını belirtirken, sokağın sıradan insanların da konaklarda yaşayan kişileri taklit etmeye, bunun sonucunda da köklerinden kopuk, komik denecek derecede sıradan kitleler yetişmeye başladığını anlatır (Samsakçı, 2004: 130-131). Dolayısıyla konakta yaşayan zengin kesimle devlet adamlarının, çıkarları doğrultusunda halkın ne durumda olduğunu görmezden gelmeleri nedeniyle, halkla devlet yönetimi arasında iletişimin kopmuş, başıbozuk ve nev-i şahsına münhasır kalan başkentinin, ülkenin diğer bölgelerinden kopuşu da gecikmemiştir. Şehir halkıyla birlikte ülkesine yabancılaşan başkent, Rumeli'deki kopuşu engelleyememiş hatta hızlandırmıştır (Dayanç ve Alan, 2008: 81-88).

Ayverdi, yakın tarihi irdelerken, milleti bir arada tutanın, yine manevi unsurlar olacağına dikkat çekmiştir. Ayverdi'nin kaotikleşen bazı görüşleri ‘Rumelilik olgusu’ ile biçimlenmektedir. Bütün anlatılarına rağmen Ayverdi Osmanlı'dan itibaren başlayan devşirme sistemiyle Osmanlı seçkin sınıfının oluşturduğu tabakanın Rumeli'den geldiğinin bilincindedir. İstanbul'u Rumeli'nin tüm özelliklerini bir araya getirdiği için çok sevmektedir. Hatta Rumelilik onun için Osmanlı ve devamı olan Türkiye Cumhuriyet'inde Avrupa ile bütünleştiren bir tutkal görevi görmektedir (Dural ve Eyidiker, 2021a).

Dural ve Eyidiker'in değerlendirmesinin odak noktasını oluşturan Rumeli konusu, bizzat Sâmîha Ayverdi'de, ‘‘Adına Osmanlı dediğimiz aslan yapılı cihangir, Rumeli'nin ana damarlarından olan Tuna ile tam beş asır evvel kıyılmış nikâhı ile haşır-neşir olarak yaşadı. Amma bu tarihî nikâh arasına karaçalı gibi girenler ‘Tuna artık benimdir. Bundan sonra da yalnız benim için akacak. Orada benim gemilerim, benim kalyonlarım boy gösterecek.’ demişse de, birbirlerine aşkla kenetli Tuna ile Türk, bu müdahaleye rağmen o âşıkane muhabbeti hiç değilse, kaçamak da olsa devam ettirmeyi başarmıştır’’ (Ayverdi, 2004: 11) şeklinde betimlenmektedir.

1.1. Ayverdi'de Bocalama ve ‘‘Yarılma’’ Sendromu

Ayverdi millet ve tarih hakkındaki fikirleriyle kendisini yakın hissettiği Yahya Kemal'den ziyade, Ziya Gökalp'in tezine yaklaşmaktadır. Bilindiği gibi Gökalp Türklerde dinden ziyade millet kavramının daha etkin rol oynadığını ve tarihte defalarca din değiştiren Türklerin, etnik kimliklerini korumaya aşırı özen gösterdiklerini savunmaktadır (Gökalp, 1987: 40-49). ‘‘Hem Tanzimat'ı mahkûm eden, Rönesans'tan hayranlıkla bahsederken Batı düşmanlığını elden bırakmayan Ayverdi, Rumeli'den kaynaklanan köken sorunu ve Türk- İslam değerlerinden ‘münevver mütedeyyin kadın’ yetiştirme çabalarında, Türk muhafazakârlığına has ikircikli yarılma durumunu, kendisi de yaşar. Bu nasipsiz arayışın sonundaysa, kendi şeytanını, yani Batı medeniyetini Türk- İslam unsuruna sokan araçları bulur ve suçlar’’ diyen Dural ve Eyidiker, buradan hareketle, Ayverdi'nin kendi girdabının içinde o hiç bitmeyecek döngüsüne başladığını vurgulamaktadırlar (Dural ve Eyidiker, 2021a).

İstanbul'un Osmanlı'nın başkenti olarak tüm dini inançları bir arada bulunduran kozmopolit yapısı, Ayverdi için çok önemlidir. İstanbul'da başta Kuzguncuk ilçesi olmak üzere birçok müstesna köşede, farklı dinlerin mabetlerini yan yana bulmak mümkündür. Fakat doğu toplumları kendilerini tam anlamıyla duyuramadıklarından, Batı bütün medeni unsurları kendine vehmedip, Doğu'yu kötüleyebilmektedir. Osmanlı'nın adaletli ve hoşgörülü yönetimi, fethettiği ülkelerdeki insanları, Osmanlı'ya ve birbirlerine bağlamıştır. Osmanlı'nın hâkimiyeti bittiği zamansa, fethettiği

topraklarda yaptığı tüm eserler yıkılmış veya amaçlarına aykırı olarak kullanılmıştır (Ayverdi, 2007: 105).

Ayverdi, Osmanlı'ya olan bağlılığı ve sevgisiyle Osmanlı hâkimiyetine giren etnik unsurların, Osmanlı hâkimiyetinden memnun olduklarını görmüştür. Fakat tarih göstermiştir ki, ne kadar memnun görünürlerse görünsünler, Rumeli'nin o çok güvenilen Arnavutları da dâhil olmak üzere, hiçbiri zamanı geldiğinde Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermekten çekinmemişlerdir. Ayverdi'nin o çok güvendiği Osmanlılık fikri, Balkan Savaşları'nda tarihe karışmıştır. Dolayısıyla Ayverdi aslında burada tıpkı Katolik Birliği mensubu muhafazakâr politikacı ve aydınlar gibi, "Türkler gelmeden önce Balkanlarda barış vardı. Neredeyse Bizans bile papayı onamaya hazırlanıyordu" çarpık görüşünün, tam tersindeki yerli muhafazakâr teze kapılarak, en az eleştirdiği Batı medeniyeti kadar, dar görüşlü ve kısır bir fikre saplanmaktadır. Bunu kısaca klasik muhafazakâr aklın, ulusal gerçeklerin yakıcı tözüyle karşılaşınca afallaması ve yarılması diye adlandırmak mümkündür. Dolayısıyla ulusal modernist tezleri odak noktası kabul eden milliyetçi postülalarla yenilenmeyen klasik muhafazakârlığın ister Doğu ister Batıdaki örnekleriyle hüsrana uğraması kaçınılmazdır. Sâmiha Ayverdi de tıpkı Necip Fazıl ve Nurettin Topçu gibi aradığı medeniyeti bulamayan, talihsiz muhafazakâr kalemlerden biri olarak, kendi deyimiyle düşünce tarihinin "arkasında dönen dolaplarla" yetinmek durumunda kalmıştır.

1.2. Tanzimat- Batılılaşma- Yabancılaşma

Batılılaşma fikri Ayverdi'nin hiçbir zaman benimsemediği Tanzimat'ın sonucudur. Zira Tanzimat'ın etkisiyle ortaya çıkan İttihat ve Terakki Partisi, Yahudi lobisinin etkisiyle Osmanlı'yı zayıflatmıştır. Ayverdi, II. Abdülhamid'i çok naif kişiliğe sahip biri gibi görse de yaşanan baskıya ve özellikle paşaların başıboşluğuna karşı çıkarken, aslında kendi şeytanını belirgin kılmaya ve "ötekisini" icat etmeye çalışıyordu. Ayverdi'ye göre İttihat ve Terakki, alaşağı ettiği yönetimin yerine bir alternatif sunamamıştır (Yaşar, 2015: 173-174).

Muhafazakâr aklın söyleminde, Osmanlı toplumu, Tanzimat ile birlikte İslam kültürü ve medeniyetinin etkisinden çıkarak, hızla Batı'nın sosyo-kültürel değerlerinin yörüngesine girmeye başlamıştır. Muhafazakâr bir yazar olarak İslam kültürünü, tasavvufu merkez alarak her yönüyle benimseyen Ayverdi'nin, Tanzimat'ı bir kırılma noktası olarak görmesi gayet normaldir. Ayverdi'ye göre Tanzimat, Türklerin tarihsel bekasını sağlayan birlikte yaşama istencini ve inancını yok etmiştir. Batılılaşma, temel değerlerin doğrudan dışarıdan alınması, iki medeniyetin hoyratça birinin tamamen aleyhine olacak şekilde tersyüz edilmesine dönüşmüş, böylelikle toplumsal doku çürümeye terk edilmiştir. Bu çürüme, toplumda hangi medeniyete dâhil olunması gerektiğine ilişkin bir kriz yaratmıştır. Sâmiha Ayverdi, milli değerlere sahip çıkma konusunda sürekli uyarılarda bulunur ve Türk- İslam medeniyetinin yeniden doğuşunu hayal eder (Çapan Özdemir, 2014: 23). Cemiyeti bir aşı gibi koruyan örf ve adetlerin unutulması, küçük yaştan itibaren toplumsal bilinçaltında etkisini gösterememekte, bundan ötürü yetişen nesiller, yedikleri kültürel şok karşısında korumasız kalmaktadırlar (Ayverdi, 2006: 39).

Ayverdi, "Türk Tarihinde Osmanlı Asırları" eseri gibi birçok eserinde başta İstanbul olmak üzere, eskinin tüm güzelliklerini aktarmaya çalışır. Bu bağlamda Ayverdi'ye yine de "nostaljik (özlemlî)" yazar yaftasını yakıştırmak yanlış olacaktır. Tarihçi olmasa da geçmişi okuyucusuna tekrar hissettirerek, tarihten ders çıkarılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Onun için geçmişin idrak edilmesi, bugünün şekillenmesini sağlayarak, nesiller arası süreklilik fikrini oluşturacaktır. Onun için iki insan tipi vardır. Birinci grup mazarını unutmuş, milli kültür ve inancına sahip çıkmayan toplumun realitesine yabancı kalarak, toplumu mutsuz eden kişilerden oluşmaktadır. Diğer grup ise

mazisine tarihine, imanına sahip çıkanlardır. Bu kişiler Türk-İslam ruhunu, geçmişten bugüne erişmiş ortak mekânlarda ve hayatlarında sürdürmeye devam edenlerdir.

1.3. Rumelili İstanbul

İstanbul mazisine ve tarihine sahip çıkıp, bu tarihi yaşatan insanların varlığı açısından Türk- İslam Medeniyetinin hem zirvesi hem de canlı örneğidir. Aynı Yahya Kemal Beyatlı'nın, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" adlı şiirinde olduğu gibi Türk gençliğinin Süleymaniye Camisi'nin uhrevi, tarihi ve milli değerini anlayabilecek seviyeye ulaştırılması gerekmektedir (Çapan Özdemir: 52-32). Yahya Kemal'in İstanbul'a yüklediği ruhani yapı, Ayverdi'de adeta aynı şekilde tezahür etmektedir. İstanbul'un başkent oluşunu Anadolu'da Konya'nın, Bursa'nın, Edirne'nin başkent oluşu müjdelemiştir. Kent, Türk- İslam medeniyetinin, en şanlı- yüksek medeniyet seviyesine de bu medeniyetin zamanla çöküşüne de sessiz şahitlik etmiş, ortak olmuştur (Ayverdi, 1976: 2). Yalnız burada son Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos'un da, İstanbul hakkındaki duyguları, Türk kılıçları karşısında kanının son damlasını İstanbul için dökmeye hazırlanırken muhtemelen benzer bir şekilde olduğu anımsatılmalıdır.

Muhtemelen ne Fatih ne Kanuni ne de en önemli modernleşirmeci imparatorlardan (muhafazakâr modernleşirme) Abdülhamid-i Sani, İstanbul içinden dünyaya hükmederken, bu kadar çaresiz ve umutsuz bir yaklaşım sergilememişlerdi. Zira onlar, kazanan yüksek bir medeniyetin paydaşlarıydı ve her biri de Ayverdi'nin aksine, Batı'nın değerlerine karşı son derece ılımlı hatta sahiplenici bir düşünce yapısına sahiptiler. Oysa Ayverdi kaybedilen değerlerin peşinde koşan, mağlubiyeti kabullenmiş ve kendisini daha fazla suçlamamak adına; Doğu'nun eksiklerini bilinç- ötesine iterek, Batıyı şeytanlaştırmayı uygun bulmuş bir "medeniyet avcısıdır". Elbette hataları düşünülmeden kar- zarar hesabı yapılan bu medeniyet, Fatih- Kanuni- Sultan Abdülhamid'in içinde yaşadıkları medeniyetten oldukça farklı, yapıntı bir medeniyettir. Doğal olarak bu "avcının", avlayacağı kanlı canlı bir medeniyet de tarihin dışındadır. Hatta tarihin üstündedir.

Ne var ki, Ayverdi, sıradan- heyecanlı sağ görüş yanlısından, çok daha geniş görüşlü bir aydındır. O'nun eserlerinde İstanbul, adeta bir ressamın fırçasından çıkan tablolar gibi aktarılır. "İstanbul öyle bir yerdir ki her köşe başı, sahili tarihin adeta fıskırarak aktığı zamansız mekânlardır" (Banarlı, 1998: 1234). O'nun İstanbul'u Ayverdi'nin dil, İslam dini ve tasavvuf görüşleriyle beraber ele alındığında anlamlıdır. Sâmiha Ayverdi için 1903-1938 yılları arasında, Türkçe tam anlamıyla, edebi olarak kıvam bulmuş bir haldedir. Bu yüzden 1940 sonrası oluşturulan "yeni Türkçe anlayışına" cephe almıştır. Türkçeyi kullanım biçimi, Türkçe'nin engin tarihini yansıtan düzeydedir. Çağdaş yazarların aksine Osmanlı'nın son dönemlerinde tasavvufi terbiyenin kayboluşu yüzünden ortaya çıkan sorunları, acıları mesaj veren bir üslup ile yazılarına aktarmıştır. Bu mesaj, Ayverdi'nin dünyayı tevhit anlayışına göre açıklamasıyla nihayet bulmuştur.

2. İSLAMCILIĞA UZAK, ANADAMAR TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINA YAKIN

Ayverdi'nin birleştirici üslubu, divan edebiyatından aldığı nüktelerde görülür. Üslubu ağır bulunarak bazı kesimlerce eleştirilse de onun dili Yahya Kemal'in, "Beyaz Türkçesinin" (Ariç, 2013) özelliklerini taşır⁴. Yazmayı bir nevi ibadet olarak gören Ayverdi, Türk Medeniyetinin eşsiz

⁴ "Yahya Kemal'in 'beyaz lisan' şeklinde ifade ettiği şiir dilinde yaptığı yenilik cümle yapısını Türkçe'nin şartlarına göre düzenlemek, Arapça ve Farsça terkipleri (tamlamaları) çözmek, halka mâl olmuş Türkçe kelimelerden oluşan bir söz varlığına dayanmak, söyleyişi açık ve sade bir ifadeye kavuşturmak, Türkçe duymak ve bunu Türkçe ifade etmek şeklinde belirleyebileceğimiz bir dil anlayışına dayanır" (Edebiyatfatihi, 2021).

güzelliklerini eserlerinde okuyucularına anlatmıştır. ‘İ’la-yi Kelimetullah’’⁵ kavramına eserlerinde yer vermesi, cihat, gaza, tevhit, basiret, yeniden doğuş gibi değer içeren kavramların, Ayverdi’nin eserlerinden yeniden anlam kazanmasını sağlamıştır

Ayverdi’de insanın Allah’a en yakın olduğu yer secdedir. Fakat secdenin tam olarak idrak edilmesi gerekir, yoksa tavuklar da sürekli yatıp kalkmaktadır. Secde tapanla tapılanın tam olarak birleştiği andır. İnsanın kendini yok sayıp, dünyanın nimetlerine bir an olsun yüz çevirebilmesi, Allah ile bir olması en büyük ibadetlerdendir (Ayverdi vd., 2009: 175-232).

2.1. Ayverdi’de İrtica ve Tasavvufi İslam

Öte yandan eserlerinde ve birçok yerde verdiği tarihi söylevlerinde Osmanlı’nın çok- kültürlü yapısını göz ardı edip, milli birliği bozduğunu düşündüğü Yahudi, Ermeni ve Batı karşıtı görüşleri eleştirmiştir. Hem orta Cumhuriyet hem de Soğuk Savaş sonrası dönemin baskın düşünürlerin heterojen ve dönüşümcü düşünceleri ortasında, sağ görüş ya da ana- damar Türk muhafazakârlığı akımı savunucusu olarak kalmıştır (Aytürk ve Mignon, 2013: 59-60). İslam’ın maddeleştirilmesine ve siyasi amaçlara araç edilmesine, tıpkı derinden etkilendiği Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi karşı çıkmıştır. Çember sakal ve şalvar pantolon giyen kesimleri, mürtecilik-gericilikle eleştirip arasına mesafe koyan Yahya Kemal, gelecek endişesi kadar, sonsuz bir çelişki içinde bulunan maziyle de kavgalı bir toplum olan Türkiye varsayımı üzerine, kendi ‘’imtidadına’’ ulaşan Ahmet Hamdi⁶ (Dural, 2010: 112-114), hatta zamane muhafazakârlarını ‘’ananecilikle’’ eleştiren İsmail Hakkı Baltacıoğlu misali (Dural: 69-70) Ayverdi’nin kavgası, ‘’irtica’’ iledir.

Bu bağlamda Ayverdi, irtica mevhumu hakkında, ‘’Bence irtica hakiki dinin sahte tezahürleri, mezbuhane saldırışları ve bir nevi patolojik arızadır. Peki neden hakikat dururken dalalete sapıyoruz? Bu da bence iki sebepten ileri gelebilir. Birincisi. İnsanlara güzel ve iyiyi tanıtılmamış olmamasından. İkincisi de: Güzel ve iyiyi tanımak istidadını haiz olmayanların, gıdalarını delaletten ihtiyar etmelerinden. Et yiyen mahlûkata ot, ot yiyene de et ikram etmenin beyhudeliği gibi’’ diye yazmaktadır. Sahtekârlığın en bedhah türünü, kötünün Allah’ın arkasına sığınarak işlenmesinde görür. Ona göre gerçek ‘’Allah’’ adamı, mezhebi, milleti olmayandır. Bu şahsiyetler, mutasavvıf kişidir, softa değildir (Ayverdi, 2017: 9-10).

2.2. Yahya Kemal Etkisi

Türk muhafazakârlığı içinde eylemci kişiliğiyle, muarızlarıyla tartışmaya girmekten çekinmeyen Ayverdi, kendisini, inşaat sektöründe başarılı olan mühendis- mimar- münevver olan abisi Ekrem Hakkı Ayverdi’nin sağladığı destekle, Osmanlı’nın geçmişten gelen kültürünü yeniden ihya etme işine adanmıştır. Ağabeyinin kurucu olduğu İstanbul Fetih Cemiyeti’ne üye olmuş, İstanbul’un fethinin 500. yılını anmak için yapılan çoğu faaliyetlerde aktif rol almıştır. İki kardeş Fetih Cemiyeti’nin 1958’deki bir toplantısında, Nihad Sami Banarlı’nın (1907-1974) teklifi üzerine, Yahya Kemal’in tüm eserlerini, eleştirel bir bakış açısıyla yorumlayabilmek için ‘’Yahya Kemal

⁵ ‘’Sözlükte ‘yükseltmek, yüceltmek’ anlamındaki i’lâ masdarıyla ‘Allah’ın sözü’ mânasındaki kelimetullâhtan oluşan bu terkipte yer alan kelimetullahın, tevhid inancının esasını teşkil eden ‘lâ ilâhe illallah’ (Allah’tan başka tanrı yoktur) sözünü ve daha genel olarak Allah’ın insanlığa gönderdiği son dini ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu durumda i’lâ-yi kelimetullah tabiri, Allah’ın dininin ve tevhid inancının yüceltilip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetleri kapsamakta, cihad ve savaş kelimeleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerim’de sıkça zikredilen ‘fi-sebilillah’ (Allah yolunda) kavramıyla yakından ilgili bulunmaktadır’’ (Yurdağür, 2000).

⁶ Tanpınar tam bu noktada, ‘’Bizim için asıl olan miras, ne mazidedir, ne de Garpta’dır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır’’ (Tanpınar, 1996: 35) der.

Enstitüsü'nün'' kurulmasına önyak olmuşlardır. Enstitünün faaliyet merkezi olarak İstanbul'un seçilmesi ve neo-klasik görüşleriyle geçmişle bugünü birleştiren Yahya Kemal'in bu vesileyle onurlandırılması, Osmanlı kültürünün canlandırılmasına yönelik bir kişisel bağlılık ve Beyatlı'ya adanmışlık işareti olmuştur. Ayverdi, belli bir süreliğine yapılamayan Şeb-i Arus⁷ törenlerinin, yirmi yıl sonra yeniden yapılması için çalışmalar yürütmüştür. 1970'te Kubbealtı Cemiyeti'nin kurulmasında da başrole sahiptir (Aytürk ve Mignon, 2013: 63). Aslında Sâmiha Ayverdi'nin amacı, Kubbealtı Cemiyeti aracılığıyla, Türkiye'deki sağ görüşlü entelektüellerin bir araya toplanarak, yükselen sol akıma karşı, savaşılabilecekleri bir toplanma noktası yaratmaktır. Bu maksatla daha sonra, kendisi katılmasa da benzer amaçları güden ve abisinin kurucu üyesi olduğu, "Aydınlar Ocağı'na" destek sağlamıştır (Basmacı, 2009: 103).

Başlı başına bir yazı konusu oluşturduğu için Sâmiha Ayverdi'nin tasavvuf bağlantısı ve bu konudaki görüşleri, farklı bir yazı konusu olarak ayrıldığından, bu yazıda ayrıca ele alınmayacak, ancak kısmi dokunuşlarla geçirilecektir. Bu meyanda Sâmiha Ayverdi'nin düşünce dünyasının temelinde yatan konu insandır. Bu insan kendisini tanıyıp potansiyelini ortaya çıkararak tüm unsurları ile kendisini tamamlamış bir yapı arz etmektedir. Ona göre "Kendi kendisiyle hesaplaşmamış, yakasını hayvani benliğin esaretinden kurtaramamış, dünya hırsları ve ayıpları tufanı ortasında canını Nuh'un gemisine atıp selamet durağına varamamış insan, gerek kendisi gerek hemcinsleri için ne kadar tehlikeli idi. Âlim de olsa sanatkâr da olsa bu buydu" (Ayverdi, 1974: 75).

2.3. "Hakkı Bulan Dünyayı Kavrar"

İnsan, içinde debelendiği ikiyüzlülüğünden, yalan dolandan, kibir ve nefretten arınarak ruhunu tasavvufi düşünce üzerine temellendirmelidir. Kendini tasavvuf ışığında keşfeden kişi, özünü bularak Hakk'a kavuşur. Hakk'ı bulan ise dünyayı tüm benliğiyle kavrar: Dural- Eyidiker yine 2021 yılında yayımlanan başka bir makalelerinde konuyu, "Bu kavrayış tam anlamıyla tekke ve dergâhlarda gerçekleşir. Ayverdi'ye göre tekkede insan benliğini, iman aşkı ile yeniden kazanır. Tekke, insanı toplumdan koparmaz, tam tersine vicdani ve ilahi bir aşkla topluma kazandırır. Ayverdi'ye göre tekkelerden, 'büyük adam' diye tasvir ettiği kişiler yetişmiştir. Bu adamlar sanatçı, siyasetçi veya fikir insanları olabilir. Tekke terbiyesi almış kişilerin önemli özellikleriyse, çıkarlarından vazgeçip, nefislerine kilit vurarak, halk için çalışmalarıdır. Fatih Sultan Mehmet, bu derviş niteliklilerin en yücelerindendir" diye özetlemektedirler (Gürsoy, 1988: 52-53; Dural ve Eyidiker, 2021b: 282)

3. MİLLİ EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

II. Mahmut ile başlayan Batılılaşma çabaları olumlu olduğu kadar, birtakım olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Kendi milletinin imanı ve kültürüne yabancılaşp, Batı'nın gelişmişliği karşısında aşağılık duygusuna kapılmış aydınları eleştiren Ayverdi, Batı'nın pozitivist (olgucu) düşüncesinin hâkim olduğu medeniyete geçişi hayli sancılı bulmaktadır (Demirci, 2014: 193-194). Kökten değişimin olumsuzluklarından kurtulmak için eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Sâmiha Ayverdi, insanın kurtulmasının tüm kötülükleri karartacağını düşünerek, Türk- İslam tasavvufi geleneği ile eğitimle, ulusa uygun bir hale dönüştürülebileceği hususunda kesin inançlıdır.

⁷ "Mevlana Celaleddin-i Rumi 17 Aralık 1273'te vefat etmiştir. Cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmesi ve öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebiyle ölüm gününe "şeb-i arûs" (dügün gecesi) denmiş ve ölüm yıl dönümleri bu adla anılagelmiştir." (Öngören, 2004).

“Büyük adam” dediği kişileri tekrar ortaya çıkaracak, Türkiye’yi kurtaracak bir eğitime ihtiyaç vardır. Onun için Fatih’in ruhuna bilincine, gücüne, gayretine sahip kuşakların yetiştirilmesi gerekir. Müzikte, sanatta, mimaride milli kültürün yansıtılması, milli varlığın yükselişini sağlayacaktır. Böylece kendi deyimiyle, “Siyonist, Marxist, misyoner tüm emperyalist güçlere karşı” korunmak mümkündür. “Demokrasi de boş boş konuşma yerine, milli şuuru uyandırmak için kullanılmalıdır” (Güner, 1988: 58-63).

Ayverdi 1971’de Sema Mirici Erk’e yazdığı mektupta; Türklerin neden birlik olamadığı konusunda birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. Ayverdi’ye göre gençlik dışardan gelen yapay bir destekle, anarşi ortamının kucağına düşmektedir. Fakat Ayverdi suçu gençlerde değil, onların dili, dini ve tarihi ile ilişkilerinin kesilmesine neden olan gayrı-milli eğitim sisteminde bulmaktadır. Kendi deyişle, “ölmeden önce ölmek” makamına erişmiş, yani bütün dünyevi ve şahsi ihtiraslarını geride bırakmış kişiler (pirler), özellikle eğitime ve ülke meselelerine yön vermede, ellerini taşın altına sokmalılar. (Platon’un kral filozofları?)⁸ Ayverdi, Türklerin Yahudiler ve Yunanlıların gerisinde kaldığını belirterek, Türk toplumunun nedense birlik olamayıp anavatanlarını finanse edemediklerini belirtmektedir (Ayverdi, 2011: 9-10).

3.1. Askeri Okullarda Yabancı Dil Eğitimine Karşı Tutum

Genel Kurmay Başkanlığı eski Genel Sekreteri Orhan Kilercioğlu’na (1933-), 1976 yılında yazdığı mektupta ise askeri liselerde ve önemli okullarda, yabancı dilin yerine Türkçe’nin eğitim dili olarak kullanılmasını tavsiye etmektedir. Ayverdi, Bursa Işıklar Askeri Lisesi’nde derslerin İngilizce olarak verilmesinden yakılarak, bunun bir Amerikan tuzağı olduğunu ve Türk milletinin kültürünü ve benliğini kaybetmesini sağlamak için ABD tarafından, bilinçli olarak tezgâhlandığını öne sürmektedir. Özellikle bazı üniversitelerin kapılarını Türkçeye kapatmasından şikâyetçidir. Bunu sonucunda bir bütün olması gereken Türk gençliği, “Boğaziçililer”, “Hacettepeliler”, “Ortadoğulular” gibi gruplara bölünerek, toplumdan koparılmışlardır. Osmanlı’yı İngiliz bir yazardan, İngilizce okuyan gençten ülkesine hayır gelemeyeceğini belirten Ayverdi, özellikle subay yetiştiren okullarda yabancı dilde eğitimin düşünülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayverdi’ye göre, “Türk ordusunu kendi dili dışında bırakın okur-yazar hale getirmek, bunu düşünmek bile vatana hıyanettir” (Ayverdi, 2016: 7-11).

Ayverdi Türkiye Cumhuriyeti’nin 39. Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem’e (1927-) de, bir mektup kaleme almıştır. Ayverdi bakana, Milli Eğitimi verebilecek sol ideoloji ile kirlenmemiş eğitimcilerin olup olmadığını, olsa da vatanın tamamına yetişip yetişemeyeceklerini sorar. Öğretmenlere saygı kalmamış, geçinebilmek için şoförlük yapar, mendil satar olmuşlardır. Öğretmenleri yaşadıkları utançtan kurtarmak öğrencileri kurtarmak demektir: “Vatan ve tarih şuuru ile talebesini işleyen hocanın eğitim çarkından çıkan genç, başka milletler hesabına dağlara çıkıp çeteler kurmaz, banka soymaz, masum insanların canına kıymaz, yangınlar çıkarmaz, sabotajlar yapmaz, hariçten çarpan sloganlarla avlanıp düşmanın menfaatlerine yem olmaz. Ama kafası da cebi de boş zavallı olarak ayaklarını sürüye sürüye sınıfına girip çıkan ve kendi devletinin esirgediği milli ideal yerine başka devletlerin ideallerini benimsemiş vaziyetine bırakılmış talihsiz bir hocanın yetiştirdiği talebeden elbette yapıcılık değil yıkıcılık beklenir” (Ayverdi, 2012: 9-12). Ayverdi eğitimin düzeltilmesi için, birçok öneri getirmiştir. Çocukların en çok etkilendiği radyolarda, televizyonlarda çıkan konuşmaların öz Türkçe ile iletilmesi gerektiğini savunmuştur. Okul kitaplarının yalanlardan arındırılmış olarak sosyal bilgiler derslerinde tarihi gerçekler ışığında okutulması gerektiğini belirtmiştir. Kendi tarihimizi kötüleyen ve yok sayan kitapların

⁸ Yn.

okutulmamasını salık veren Ayverdi çocuklara vatan için şehit ve gazi olunabileceği fikrinin de aşılmasını istemiştir. Türk okullarında sakat ideoloji olarak adlandırdığı sol görüşlerin yayılmaması için öğretmen okullarında görev yapan sol görüşlü hocaların ayrıştırılmasını da istemiştir (Ayverdi: 14-15).

4. OSMANLI MODERNLEŞMESİ ÜZERİNE BİR MUKAYESE

Batılılaşma 18-19. yüzyıllarda Batının doğusunda yer alan üç medeniyet ya da imparatorluğu içine alan iktisadi, siyasi, teknik bir süreçtir. Özellikle Rusya'da 17. yüzyılın son yıllarında, Osmanlı'da ise 18. asrın ilk on yılında başlayan Batılılaşma, farklı bir biçimde de olsa Japonya'yı da etkilemiştir. Rus ve Osmanlı modernleşmesi pek çok ortak noktası itibarıyla birbirine benzemektedir (Barbarosoğlu: 10-11). Ancak Rus Çarı Petro, "Çırağı olmadığın işin ustası da olamazsın" diyerek, bir buçuk sene boyunca Batıyı, Batı'nın içinden gözlemlemiştir. Buna karşılık Osmanlı Petro gibi yerinde görmekten ziyade benzetmek çizgisini izlemiştir. Adeta nasıl daha az Batılılaşarak, Batının siyasal ve askeri gücüne erişebileceğini arayan Osmanlı devlet aklı, Ayverdi'nin bakış açısıyla bir hayranlıktan ziyade bir "zorunluluğun" peşindeydi (Ortaylı, 2008: 31).

Batılılaşma elbette salt ısmarlama bir süreçten ibaret görülemezdi. Dolayısıyla tüm suçun Batı'ya da yüklenmemesi lazımdır. Ayverdi'ye göre, Doğu toplumları da kendilerinin kaba ve cahil kalmalarını engelleyememişlerdir. Şarklı olmak aslında ne bir kabahat ne de kötü gözle bakılacak bir durumdur. Önemli olan Doğu'nun içinde bulunduğu cehalet kıskacından kurtarılmasıdır. Doğu, Batı'dan zamanında çok üstün olup Batı'nın cahilliğinin ortadan kalkmasında etkili olmuştur. Fakat zamanla Batı bilgi ve maddeye üstünlük sağlayarak gelişmiştir (Ayverdi, 1976: 385-405). Böylelikle Ayverdi kendi yarılma durumunu toparlayarak, içinde yaşanan dünyaya geri dönmeye çalışmaktadır. Zira geri kalmışlık, Doğu'ya özgü bir kabahatse, o zaman kökten Batı karşıtlığının da ülkesini götürebileceği bir yer yoktur.

Ahmet Kabaklı ile yaptığı konuşma sırasında yazılmış, fakat 12 Eylül rejiminin Başbakanı Bülend Ulusu'ya (1923-2015) gönderilmek üzere hazırlanan mektubunda, yine kavgasını seslendirmektedir. Ayverdi, daha sonra Kubbealtı dergisi üzerinden yayınladığı mektuplarını, bir kavga aracına dönüştürmektedir. Söz konusu mektupta eski SSCB'nin ve ABD'nin Türkiye üzerindeki emellerini, Türkiye içindeki partilerle sağlamaya çalıştığını belirtmiştir. Ayverdi, İran'ın yıkılmasında ABD'yi suçlamaktadır. Nüfusu giderek artan milli birlik içinde olan bir Türkiye'nin; Rusya, ABD ve İsrail'i rahatsız ettiğini sık sık vurgulamaktadır. Bu noktada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) üyelerinin, anarşi ve bağınaz kaynaklardan beslenerek dış güçler tarafından kullanıldığını öne sürmektedir. Komünizme karşı koyan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üyelerinin hapse atılmasının, ABD tarafından tasarlanmış bir kumpas olduğu görüşündedir. Bu kumpastan Türkiye'de komünizmi yaymaya çalışan SSCB de hoşlanmaktadır.

Dönemin diğer sağ aydınları gibi solla yenişemediği ya da sol kültür dünyası, dönemin sağ aydınlarını geride bıraktığı için solu anlamak yerine tüm kötülüklerin anası olarak görme eğiliminde olan Ayverdi, sanki sol düşünce ortadan kalksa, ülkenin tüm sorunlarını aşacağı zehabına kapılmaktadır. Bu onun döneminin çoğu sağ aydınınının mustarip olduğu ortak bir hastalık gibidir. İşler çatallaşınca Batı'nın her zaman Türklere düşmanca yaklaştığı ve içeride onlara yardım eden mihrakların bulunduğu tezine geri dönen Ayverdi, görüşlerini, şu şekilde özetlemektedir: "Batı elbette Türk'ün karşısında olmayı, bir iman meselesi bilecekti. Şaşılacak olan bizim içimizde, Batı'nın kendi imanına hizmet edecek insanları bulması değil midir, efendim" (Ayverdi, 2013: 8-

9). Ayverdi 1970'lerde bu içerden dediği kişileri, CHP ve MSP'de ararken, Osmanlı'da bunu, "Yeni Osmanlılar" ve "Jön Türkleri" olarak adlandırır (Ayverdi: 9).

4.1. Siyasal Kutuplaşmaya Karşı "Savaşan Mektuplar"

1970'lerdeki Türkiye'nin siyasi kutuplaşmış atmosferi, hızla tırmanan sokak şiddeti, onun siyasi ve askeri liderlerle görüşme yapmaya itmiş, böylece siyasete daha fazla katılma isteği duymuştur (Deliorman, 2004: 203). Yazdığı siyasi mektuplarda ve hazırladığı raporlarda genellikle Türkiye'nin sorunlarının temel nedeni olarak, dağılan SSCB'nin etkisini göstermiştir. 1970'lerin sonuna doğru sağ-sol çatışmasının iyice alevlendiği dönem, yakın arkadaşlarını milliyetçi eylemlerde bulunmaya ve MHP'ye katılmaya davet etmiştir. Bu bağlamda, takipçilerinden Ağâh Oktay Güner (1937-), 1977-1978 II. Milliyetçi Cephe Hükümetinde MHP'nin Ticaret Bakanı olduğu gibi, daha sonra da önce ANAP'ın milliyetçi kanadında sonra DYP'de yer alarak popüler bir siyasetçi- bürokrat haline gelmiştir (Eygüydiren, 2009: 346-350).

27 Mayıs 1978'de Sâmîha Ayverdi, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'e (1917-1997) bir mektup göndermiştir. Mektubunda artık milletin sola karşı bir direniş reaksiyonu içinde olduğunu belirtmiştir. Millet bunun bir ölüm kalım işi olduğunu anlamakta, fakat harekete geçememektedir. Ayverdi'ye göre solun bastırılarak yok edilmesi için siyasal iktidarın ele geçirilmesi gerekmektedir. İktidarın ele geçirilmesi için MHP kadrolarının hazırlanmasını öneren Ayverdi, mektubunda bazı tespitlerde bulunmaktadır. Mektubunda sanayicileri kazanmanın önemine vurgu yapmıştır. Çünkü sendikaların işçileri çeşitli toplantı, broşür gibi propaganda araçları ile kendilerinin birer kuklası haline dönüştürdüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda oluşan karmaşanın daha kötü sonuçlara yol açmaması için sanayicinin uyandırılıp harekete geçirilmesi gerektiğini aktarmaktadır. Eskiden herkesi toparlayıp bir araya getiren İlä-yı Kelîmetullah prensibi olmayınca boş kalan alanın sendikalar tarafından doldurulmadan, patronun da menfaatine olduğu için, patron ve işçinin her alanda birbirine eklemlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada işçiyi cahil ve tecrübesiz olarak gören Ayverdi işçinin gerekirse fabrikaya ortak edilerek kazanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu konuda diğer düşünlerini "Televizyon, bu milletin başında bir felâket, bir zebanidir. Göze ve kulağa hitap eden bu âlet ile yapılamayacak güzel iş yoktur. Ama iktidara sâhip olunca. Şimdiki iktidar ise kıyasıya ve alabildiğine bunun aksini yapıyor. Ne Allah'tan korkuyor, ne de kuldan utanıyor. Dünkü Edebiyat Vakfî'nin açılış merasimi beni çok mütehassis hem de çok müteessir etti. Vakfî kurulmuş olması, yıkıcılara karşı acil bir direniş idi. Ama bu reaksiyonun aksiyonu ne olacaktır? Elleri maddî-manevi kudret olmadıkça, dilde, dinde, tarihte, sanatta hangi vâsıtalar ile işlerini yürüteceklerdir? Tanzimat'ın hatalı adımı, bugün bir iflâs çanını çalmakta bulunuyor. Asırlardır etrafımızı sarmış olan düşman zincirini hangi silâhla parçalayıp millî benliğimizin temiz havasını teneffüs edeceğiz?" şeklinde yazdığı mektupta belirtmiştir (Ayverdi, 2018: 7-9; Ceylan, 2018).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'na, eski yaşayış tarzına özlem Sâmîha Ayverdi için çok önemli olsa da, yazarda geçmişe körü körüne saplanıp kalmak gibi bağınazca bir tutum görülmemektedir. Moderniteyi eleştirirken, tıpkı diğer ana-damar muhafazakârlar, hatta Necmettin Erbakan'ın geliştirdiği "Millî Görüş çizgisi" gibi modernizmin, tüm nimetlerinden azami ölçüde yararlanmayı da ihmal etmez. Aslında Ayverdi için sorun modernizmden çok Batı'nın hızlı bir şekilde taklit edilirken, inanç sisteminin korunamaması, yani muhafazakâr literatür içinde söylemeye çalışıldığında "medeniyetin kültürün tedrisatından geçirilememiş" olmasıdır.

Ayverdi'nin muhafazacı bir bakış açısıyla geliştirdiği teze göre Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı kulübüne giren yönetici türü için III. Ahmet dönemini göstermek yanlıştır. Zira bu profil için Sultan Aziz'in iktidarını beklemek gerekecektir. Dolayısıyla da Ayverdi'nin karşı çıktığı modernleşme, sultan Aziz sonrasında Batıya her gün daha fazla öykünen ve ram olup, onun tutsağı gibi davranan modernleşme ve onunla birlikte hissedilen "yozlaşmışlık"tır. Yoksa Sâmîha Ayverdi'nin romanlarında kullandığı güçlü münevver muhafazakâr kadınlar, modernleşmeden bihaber yaşayan ucubeler değillerdir. Ancak bu tutum Yusuf Akçura'nın, "Türklüğün hizmetindeki İslamiyet" ya da "Zeppelin ve Blériot'ya çırak olmak için Kant ve Comte'un çırağı olmak" gerektiğini savunan teziyle, hayli ters düşmekteydi.

Yahya Kemal ve Yusuf Akçura'nın, kendi yükseliş dönemlerinde dile getirdikleri tezlerle, Ayverdi'nin yalnızlaştırılmış ve köşeye sıkıştırılmış bir "kaybeden" portresi çiziyor olması, onun muhafazakârlık içindeki yerini de diğerlerinden ayrı tutmaktadır. Yazının başından bu yana Ayverdi için kullanılan "yarılma durumu", Ayverdi'nin bir "kaybeden" olmasıyla yakından ilgilidir. Mektuplardaki yer yer umutsuz ve asabi sesleniş, Ayverdi'yi düşünsel- inanç alanında lider bellediği Fatih- Kanuni'den çok Paleologos'a, esin kaynağı Yahya Kemal'in gerçekçiliğine karşın kendisinde hayli belirgin o tuhaf ve karamsar bir ülkücülüğe (idealizm) götüren sürecin halkalarıdır.

KAYNAKÇA

Akçura, Y. (1990). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arıç, S. P. (2013). "Yahya Kemal'in İstanbul Şiirlerinde Sanatın Dili: Beyaz Lisan", <https://ayvakti.net/?p=2681>, (09.02.2021).

Aytürk, İ. ve Mignon, L. (2013), Paradoxes of A Cold War Sufi Woman: Sâmîha Between Islam, Nationalism and Modernity. *New Perspectives on Turkey*, (49): 57- 89.

Ayverdi, S., Erol, S., Araz, N. ve Huri, S. (2009). *Kenan Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Ayverdi, S. (2018). Sâmîha Ayverdi'den Alparslan Türkeş'e Mektup. *Kubbealtı akademi Mecmuası*, 47/1 (185): 7- 9.

Ayverdi, S. (2017). Sâmîha Ayverdi'den Hamide Topçuoğlu'na Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 45/3 (183): 7- 11.

Ayverdi, S. (2016). Sâmîha Ayverdi'den Genel Kurmay Başkanlığı Genel Sekreteri Orhan Kilercioğlu'na Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 45/4 (180): 7- 11.

Ayverdi, S. (2012). Devrin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'e Yazılmış Bir Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 41/1 (161): 9- 15.

Ayverdi, S. (2011). Sâmîha Ayverdi'den Bir Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 40/3 (159): 9- 12.

Ayverdi, S. (2007). *Arkamızdan Dönen Dolaplar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Ayverdi, S. (2006). *Küplücedeki Köşk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- Ayverdi, S. (2005). *Mülakatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, S. (2004). *Ah Tuna Vah Tuna*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, S. (1976). *Milli Kültür Meselemiz ve Maarif Davamız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, S. (1974). *Bir Dünyadan, Bir Dünyaya*. Ankara: Hülbe Yayınları.
- Banarlı, N. S.(1998). Sâmiha Ayverdi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2014). Osmanlı Kadın Modernleşmesi: ‘Yeni Hayat’ın Yeni Kadınları’. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11 (41-42): 9- 26.
- Basmacı, S. (2009). Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980’lerden 2000’li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakâr Bakiye. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beyatlı, Y. K.(1993). *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü.
- Bilgiseven, K. A. (1988). Sâmiha Ayverdi’nin Şahsiyet Yapısı. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hatıra Sayısı): 21- 27.
- Ceylan, C. (2018). ‘Sâmiha Ayverdi’den Alparslan Türkeş’e Mektup’, <http://www.gazetebirlik.com/yazarlar/samiha-ayverdiden-alparslan-turkese-mektup/>, (27.05.2020).
- Çapan Özdemir, F. (2014). Geçmiş, Bugün ve Gelecek Bağlamında Sâmiha Ayverdi. *Akademik Kaynak Dergisi*, 2 (4): 19- 37.
- Dayanç, M. ve Alan, S. (2008). Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Konak Hayatı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8 (1): 77- 94.
- Deliorman, A. (2004). *Işıklı Hayatlar: Nihad Sami Banarlı- Ekrem Hakkı Ayverdi- Sâmiha Ayverdi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Demirci, H. A. (2014). Sâmiha Ayverdi: Geçiş Dönemi Türkiye’inde Muhafazakâr Bir Kadın Mütefekkirin Yol Güzergâhına Dair Notlar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11 (41-42): 187- 208.
- Dural, A. B. ve Eyidiker, U. (2021a), Sâmiha Ayverdi’de Geleneksellikten Moderniteye Muhafazakâr Kadının Dönüşümü: Münevver- ‘Makbul’ ve ‘Mütedeyyin’. *Turansam Dergisi*, 13 (50): 17-22.
- Dural, A. B. ve Eyidiker, U. (2021b). Muhafazakâr Cemaatin Eril Dünyasında Modernist Bir Kadın Derviş: Sâmiha Ayverdi. H. Çiftçi (Der) *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular 1*: İçinde 259-298. Ankara: İksad Yayınevi.
- Dural, A. B. (2010). *Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu: Başkaldırı ve Uyum*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Edebiyatfatihi, (2021). “Yahya Kemal’in Beyaz Lisan Anlayışı”, <http://www.edebiyatfatihi.net/2017/03/yahya-kemalin-beyaz-lisan-anlayisi.html>, (20.05.2021).

Ergiydiren, Ö. (2009). *Hayali Cihan Değer Sâmîha Ayverdi ile Hatıralar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Georgeon, F. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gökalp, Z. (1987). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Güner, A. O. (1988). Sâmîha Ayverdi ve Türkiye’nin Meseleleri. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmîha Ayverdi Hatıra Sayısı): 57- 64.

Gürsoy, K. (1988). Sâmîha Ayverdi’nin Tefekkür Dünyası ve İnsan. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmîha Ayverdi Hatıra Sayısı): 47- 54.

Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Öngören, R. (2004). “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi>, (01.06.2020).

Özkan, S. (2003). Annemarie Schimmel (1922-2003). *İslam Araştırmaları Dergisi*, (9): 153-166.

Samsakçı, M. (2004), ‘İstanbul’la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü’ Sâmîha Ayverdi. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 4 (7): 123-135.

Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Yaşar, H. (2015). Sâmîha Ayverdi’de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi. *Siirt Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3): 173- 190.

Yetiş, K. (1993), *Sâmîha Ayverdi, Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yurdagür, M. (2000). “İ’la-yi Kelimetullah”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ila-yi-kelimetullah>, (01.06.2020).

İLAÇ TANITIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN TIBBİ MÜMESSİLLERİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMA ALGILARININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Sibel ORHAN

Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü, sibelorhan09@gmail.com Tekirdağ / Türkiye

ORCID: 0000-0002-2892-3865

Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet GÜMÜŞ

Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü, muhammetgumus5208@gmail.com Sivas / Türkiye

ORCID: 0000-0003-1278-6234

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra ÇELİK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü, kubracelik97@gmail.com Kahramanmaraş / Türkiye

ORCID: 0000-0001-8995-9477

ÖZET

İlaç sektörü, üretim ve ticaret kapasitesi ile ekonominin en kritik sektörlerinden birisidir. Birçok ülke aracılığı ile de desteklenen endüstri alanı haline gelmiştir. Bütçe olarak yüksek rakamlı çalışmalar bulunmakta ve patentler alınmaktadır. İlaç pazarında ürünün satışını yapan tıbbi mümessiller, yeni ürünün tanıtımında ve piyasaya sürülmesi aşamasında faaliyete geçmesi ile ilaç satışında büyük etkileri vardır. İlaç sektöründe satışı yükselten ana faktör, tıbbi mümessillerin yetenekleri ve iletişimde güven dayanaklı diyaloglar sağlamalarıdır. Bundan dolayı, tıbbi mümessillerde iş alanındaki güven tatmininin yüksek düzeyde olması ilacın lansmanını sağlaması bakımından önemlidir. Tıbbi mümessillerin ilaç tanıtımı ve işini yapması sırasında işveren tarafından iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Tıbbi mümessiller, işin yürütümü sırasında stres, mobbing, iş kaygısı, kotayı doldurma, birçok hastane ve doktor ziyaretleri sırasında çeşitli risk etmenlerine maruz kalmaktadır. Bu çalışmada, ilaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi mümessillerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına yönelik algı düzeylerinin bağlı olduğu etkenler incelenmeye çalışılmaktadır. Tıbbi mümessillere anket uygulamaları yapılmış olup, ankete verilen cevaplar "IBM SPSS Statistics 25.0" programı ile analiz edilmiş ve "Cronbach Alpha (α)" değeri 0.784 olarak bulunmuştur. α değerinin $0.6 < \alpha < 0,8$ aralığında olması çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Oluşturulan 16 hipotezin doğruluğunu test etmek için t-testi, Anova testi, Kruskal Wallis testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin birbiriyle tutarlı olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan tıbbi mümessillerin erkek, 30-39 yaş aralığında, evli, lisans mezunu, ilaç sektöründe çalışan, büyük çoğunluğunun temel İSG eğitimi almış olduğu saptanmıştır. İSG uygulama algılarının hizmet yılı artışına bağlı olarak işten ayrılma isteği ile bağlantılı olduğu; cinsiyet, medeni durum, aylık gelir gibi demografik etkenlerle ilgili olmadığı belirlenmiştir. Tıbbi mümessillerin en çok psikososyal ve biyolojik risk etmenlerine maruz kaldığı ve zor bir meslek icra ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Mümessiller, İş Sağlığı ve Güvenliği, İSG Uygulamaları

EXAMINATION OF THE PERCEPTION LEVELS OF EMPLOYEES IN HEALTH INSTITUTIONS IN TERMS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY

ABSTRACT

The pharmaceutical industry is one of the most critical sectors of the economy with its production and trade capacity. It has become an industry area supported by many countries. There are studies with high figures as a budget and patents are obtained. Medical representatives who sell the product in the pharmaceutical market have a great influence on the sale of drugs, with the introduction of the new product and its launch into the market. The main factor that increases sales in the pharmaceutical industry is the capabilities of medical representatives and the trust-based dialogue in communication. For this reason, it is important for medical representatives to have a high level of satisfaction in the

business field in terms of ensuring the launch of the drug. Occupational health and safety services should be provided by the employer during the pharmaceutical promotion and work of medical representatives. Medical representatives are exposed to various risk factors during the execution of the business, such as stress, mobbing, job anxiety, filling the quota, and many hospital and doctor visits. In this study, it is tried to examine the factors on which the perception levels of medical representatives operating in the pharmaceutical promotion sector towards occupational health and safety practices are dependent on. A questionnaire was applied to medical representatives and the answers given to the questionnaire were analyzed with the "IBM SPSS Statistics 25.0" program and the "Cronbach Alpha (α)" value was found to be 0.784. The α value being in the range of $0.6 < \alpha < 0.8$ indicates that the study is reliable. To test the accuracy of the 16 hypotheses, t-test, Anova test, Kruskal Wallis test were performed and the results were interpreted. As a result of the study, it was seen that the data obtained were consistent with each other. It was determined that the majority of the medical representatives participating in the study were male, between the ages of 30-39, married, with a bachelor's degree, working in the pharmaceutical industry, and had received basic OHS training. OHS application perceptions are related to the desire to leave the job depending on the increase in years of service; It was determined that it was not related to demographic factors such as gender, marital status, monthly income. It has been determined that medical representatives are most exposed to psychosocial and biological risk factors and they perform a difficult profession.

Keywords: Medical Representatives, Occupational Health and Safety, OHS Practices

1.GİRİŞ

Sektördeki önemli gelişmelerle birlikte fabrikanın işleyişi başlamış, yeni kullanılan üretim yöntemleri, malzemeleri ve süreçlerinden kaynaklanan tehlikeler ve riskler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışanların maruz kalacağı tehlike ve risklerin artmasıyla birlikte iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin verilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İş sağlığı ve güvenliği, iş kazalarına karşı önlem almak için uygulanan bir kavram değil, işletmenin güvenliğini, üretimin sürekliliğini ve çalışan sağlığını korumayı amaçlayan proaktif yaklaşımlar bütünüdür (Cerev, 2018; Bilir&Bilir&Yıldız, 2013:5).

İş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında İSG alanında ilk çalışmalar, MÖ 2600'lü yıllarda İmhotep tarafından yapılmıştır. Mısır piramitlerinin inşası sırasında kas-iskelet sisteminden kaynaklanan çok sayıda ölümcül iş kazası ve meslek hastalığının tespit edilmesiyle, iş sağlığı ve güvenliği konusunda çalışmanın önemi anlaşılmaya başlanmıştır. İSG konusunda ilk koruyucu yaklaşımları içeren yazılı eserler, Yunan filozof Herodot zamanına kadar uzanmaktadır. Herodot, çalışanların kalorisi yüksek gıdaları tüketmesinin iş performanslarını artıracaklarını belirtmektedir. Nicander ise, çalışanların çalışma ortamında hastalığa neden olan etkenlere karşı korunması gerektiğini belirterek iş sağlığı ve güvenliğinin gelişmesine öncülük etmiştir. Kişisel koruyucu donanım konusunda ilk öneriyi, Plini dile getirmiştir. Zararlı faktörlerin solunmasına karşı maske kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Tatlıcan ve Çögenli, 2020:3; Yiğit, 2011:7). İş sağlığı ve güvenliğinin gelişmesine en büyük katkıyı yapan ve İSG'nin babası olarak bilinen İtalyan hekim, "De Morbis Artificum Diatriba", taşra meslek hastalıkları kitabını yazan ise, Dr. Berdino is Ramazzini olmuştur (Çiçek & Öçal, 2016:8; Gerek, 2008:3).

Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimi, Osmanlı döneminde 1865 yılında yayınlanan ilk yazılı mevzuat olan "Dilaver Paşa Nizamnamesi" ile çalışanlar korunmaya çalışılmıştır. Bu yapıtta, iş kazalarına karşı alınması gereken proaktif yaklaşımlar dile getirilmiştir. Ereğli ve kömür sahalarında çalışanlar için yapılmış bir çalışmadır (Akbulut, 1996:20). Ölümcül veya ölümsüz iş kazası geçiren işçiye veya ailesine tazminat ödenmesi gerektiğine dair 1869 yılında çıkarılan ilk kanun, Maadin Nizamnamesidir. Bu mevzuatta, işyeri hekimi ve ilaç bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (Horozoğlu, 2017:4; Makal, 1997:213).

Cumhuriyet döneminde; ilk kanun olan 3008 sayılı İş Kanunu 1937 yılında yürürlüğe girmiştir. 3008 sayılı İş Kanununun amacı, çalışanın sağlığını korumaktır (Horozoğlu, 2017:4; Güzel ve Okur, 1999:31). Gelişen süreçte, 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu yayınlanmıştır. 1475 sayılı İş Kanunu, uygulandığı dönemin koşullarına uyarlanmıştır. Zamanla 1475 sayılı Kanun beklentileri

karşılama için başarısız olmuştur ve Avrupa Birliği müzakere sürecinde, 4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yayımlanmıştır ve İSG ile ilgili birçok hükümden bahsedilmiştir. İSG alanında, birçok yenilik hayata geçirilmiştir (Terzioğlu Aksungur, 2019:8). Son olarak, 30 Haziran 2012 tarihinde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Horozoğlu, 2017:4).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ortaklaşa hazırlanarak sunulan bildiriye göre iş sağlığı ve güvenliği, "zihinsel, sosyal ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan proaktif yaklaşımlara dayalı bilimsel ve sistematik çalışmaların bütünü" olarak tanımlanmaktadır ve işyerinde çalışanların fiziksel olarak iyi olma halleri, bu durumu sürdürmek ve işyerindeki tehlike ve risklere karşı çalışanları korumayı amaçlamaktadır (Üngüren ve Koç, 2015; Çınar ve Gündoğdu, 2019:2). İş sağlığı ve güvenliği tehlikelerini en aza indirerek, daha iyi bir çalışma ortamı sağlar. Sonuç olarak, çalışanların sağlıklı ve güvenli bir ortamda olmalarını sağlayarak iş memnuniyetinin en üst seviyede tutulmasına olanak tanır. İş tatmini fiziksel, biyolojik ve psikososyal risk faktörlerinden etkilenmektedir (Çınar ve Gündoğdu, 2019:3).

Çalışanın içinde bulunduğu çalışma ortamı ile onu etkileyen faktör arasında her zaman bir bağlantı vardır. Çalışma ortamı çalışanın sağlığını etkilediği gibi, çalışanın sağlığı da çalışma ortamını ve iş kalitesini etkiler. Tıbbi temsilci çalışanlarının bulunduğu ilaç sektöründe çalışanları etkileyebilecek tehlike ve risklerden biri de, fiziksel risk faktörüdür. Bu risk faktörünün yanı sıra biyolojik, kimyasal, psikososyal ve ergonomik risk faktörleri ile de karşılaşabilmektedir. İlaç endüstrisindeki kimyasallar, çalışanların maruz kaldıkları kimyasal ve ilaçların özelliklerine ve bu kimyasallara maruz kalma sürelerine göre değişiklik göstermektedir (Parlar, 2008; Yörükoğlu, Sayiner ve Akalın, 2005). Fiziksel risk faktörlerinden biri olan gürültü, çalışma ortamında dalgalar halinde yayılır ve çalışan personel için rahatsız edici bir risk faktörü haline gelir. Bu faktör kişilerin bulunduğu ortama göre ayarlanmalı ve iş tatmini bozulmamalı, insan sağlığı için olması gereken seviye 80-85 dB(A)'dır (Akarsu ve Günel, 2016; Ağuş ve Akbel, 2020). Çalışma ortamında havadaki nem, çalışanların performansını etkiler. Vücut, çalışma ortamındaki sıcaklık ve fazla nemi terleme yoluyla dışarı atmadığı için vücut ısısı dengelenemez. Havadaki nemin azalması, nefes borusunu ve öksürüğü tahriş ederek çalışanın iş verimini doğrudan etkiler (İncir, 1980; Demirci ve Armağan, 2015).

İş hayatımızdaki biyolojik risk faktörleri enfeksiyona, alerjiye veya zehirlenmeye neden olan mikroorganizmalar ve insan parazitleridir. Tıbbi ve laboratuvar çalışanları ile diğer sağlık çalışanları için gerekli önlemler alınmadığı takdirde, mikroorganizmalar açısından bulaşıcı hastalıklara yakalanma olasılıkları daha yüksektir. Çalışanların yaşadığı biyolojik risk faktörleri, tarihsel olarak ilk sağlık çalışanlarında teşhis edilmiştir. Uzun yıllar boyunca birden fazla sağlık çalışanı tedavi sırasında biyolojik risk faktörleri nedeniyle hastalanarak hayatını kaybetmiştir. Hastalar ve hastanelerin çeşitli bölümleri biyolojik risk faktörleri içermektedir (Solmaz ve Solmaz, 2017).

Çalışanlar, yaşamlarının büyük bir bölümünü işyerinde veya işin yürütülmesinde geçirdikleri için iş sorunları, tatminsizlik, rol belirsizliği gibi faktörlerden olumsuz etkilenmekte ve bunun sonucunda bu etkileri hayattaki sosyal yaşamlarına ve ailelerine yansıtılmaktadırlar. Özellikle tıbbi temsilcilerin iş tatmini, iş gecikmeleri gibi sorunların önlenmesi, sağlıklı bir sosyal yaşama sahip olunması, sorunların belirlenmesi, yenilik ve değişimin sağlanması gibi çözümlerle olumlu gelişmeler gösterebilmektedir (Davis ve Newstroom, 1989:36). Çalışanın iş doyumunun artması ile performans artar, işe olan güven artar, işletmeye ve işe aidiyet duygusu oluşur, işletmenin amaç ve hedefleri benimsenir ve bu yönde çalışma kararlılığı artar (Oralhan ve İbili, 2019).

Her iş kolunda olduğu gibi, tıbbi temsilcilerin ruh halini etkileyen faktörlerden biri de, psikososyal risk faktörüdür. Psikososyal risk faktörlerinin insan düşüncesi üzerindeki olumsuz etkilerine karşı

müdahalede bulunan toplum ruh sağlığı merkezleri, her çalışanın hak ve güvenliğini korumayı veya oluşabilecek psikolojik durumları işlerine ve sağlığına yansıtılmaları için en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Medikal temsilciler, çalışmalarını sırasında, işi aceleye getirme kaygısı, işin aşırı yüklenmesi, zaman baskısı, mobbing gibi risk faktörlerine maruz kalmaktadır (Şimşek ve Doğan, 2019).

Tükenmişlik; çalışanın iş hayatını bireysel ve örgütsel açıdan olumsuz etkileyen psikososyal risk faktörüdür. Çalışanın fiziksel ve zihinsel açıdan enerjisinin tükenmesi olarak ifade edildiği gibi, kişide yorgunluk ve çevreye karşı duyarsızlık gibi çeşitli şekillerde görülmektedir. Tükenmişlik diğer sektörlerde olduğu gibi, ilaç sektöründe de tıbbi temsilci olarak çalışanları etkilemektedir. Tükenmişlik sendromu riski taşıyan çalışan, vakit kaybetmeden belirlenmeli ve gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Böylece, hizmet kalitesinde olası bir düşüş olmadan müşterilerle koordinasyonu sağlayarak görevlerini yerine getirirler (Pehlivanoglu & Civelek, 2019; Arı & Bal, 2008:131).

Değişen çevre koşullarında temsilcilerin birbirlerine üstünlük kazanma çabaları farklılaşma ve değişim yaratırken, birbirleriyle ilişkilerinin daha iyi ayırt edilememesine neden olmaktadır. Bu koşullarda çalışan bireyler, ya iş hayatındaki zorluklardan dolayı sorunların üstesinden gelemeyecek ve tükenmişlik sendromuna sahip olacaklardır ya da iş hayatında zorlukların üstesinden gelerek tatmin olacaklardır (Kaygın ve Naktiyok, 2012:100).

İlaç firmalarının belirli sayıda ilacı tanıtılmaları için tıbbi temsilci istemeleri, her zaman temiz, bakımlı ve şık olmaları, ilaç tanıtımı sırasında doktorları ikna etmek zorunda kalmaları gibi ilaç firmalarının talepleri nedeniyle doktor temsilciliği zor bir meslektir (Özçelikay, 2002).

Bu çalışma, tıp mümessillerinin mesleklerinde İSG uygulama algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ana amaç, çerçevesinde aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

- H1- Tıbbi temsilcilerin cinsiyetine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H2- Tıbbi temsilcilerin yaşına bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H3- Sağlık temsilcilerinin medeni durumuna bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H4- Tıbbi temsilcilerin aylık gelirlerine bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algısında farklılıklar görülmektedir.
- H5- İlaç sektöründeki tıbbi temsilcilerin hizmet sürelerine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H6- Tıbbi temsilcilerin toplam hizmet sürelerine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H7- Medikal temsilcilerin çalıştığı firma sayısına bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H8- Medikal temsilcilerin çalıştığı firma türüne göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H9- Tıbbi temsilcilerin eğitim düzeyine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H10- Tıbbi temsilcilerin eğitim geliştirme programlarına katılımlarına göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H11- Tıbbi temsilcilerin aldıkları İSG eğitim durumlarına göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.
- H12- Pandemi sürecinde hekimlerin alınan İSG önlemlerini yeterli bulmalarına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H13- İş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumuna göre sağlık temsilcilerinin İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H14- Tıbbi temsilcilerin hizmet süreleri arttıkça meslekten ayrılma isteğine bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H15- Tıbbi temsilcilerin Covid-19'a yakalanmasına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H16- Tıbbi temsilciler tarafından Covid-19'un meslek hastalığı veya iş kazası olarak tanımlanmasına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kars'ta görev yapan tıbbi temsilciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ankete katılan 70 tıbbi temsilci oluşturmaktadır. Araştırma, sağlık temsilcisi çalışanların anket maddelerine kendi özgür iradeleriyle ve objektif olarak yanıt verdikleri varsayılarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Google Formda oluşturulan anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan Google Form, 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tıbbi temsilcilerin demografik ve temel İSG görüşlerini almak için 16 sorudan oluşan toplam 37 soruluk bir Google Form oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, sağlık çalışanlarının İSG uygulama algılarındaki farklılıkları belirlemeye yönelik 21 soru oluşturulmuştur. Anket yönteminin ikinci bölümünde, "5'li Likert Ölçeği" kullanılmıştır. Likert ölçeğine verilen cevaplar, "1: Kesinlikle Hayır, 2: Hayır, 3: Belki, 4: Evet ve 5: Kesinlikle Evet" olarak belirtilmiş ve buna göre analizler yapılmıştır.

3. BULGULAR

Anket sorularına verilen cevaplar, "IBM SPSS Statistics 25.0" programı ile analiz edilmiş ve "Cronbach Alpha (α)" değeri 0.784 olarak bulunmuştur. α değerinin $0,6 < \alpha < 0,8$ aralığında olması, çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Tıbbi temsilcilerin demografik verilerine ait frekans ve yüzde değerleri bulunarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan 16 hipotezin doğruluğunu test etmek için t-testi, Anova testi, Kruskal Wallis testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin birbiriyle tutarlı olduğu görülmüştür. Çalışmada, $p < .05$ değerine göre anlamlı bir fark görülmektedir.

3.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

Tıbbi temsilcilerin demografik özellikleri, tablo şeklinde verilmiştir. Tabloya göre tıbbi temsilcilerin 41'i erkek, 29'u kadındır. Sağlık temsilcilerinden 17 kişi 20-29 yaş grubunda, 35 kişi 30-39 yaş grubunda ve 18 kişi de 40-49 yaş grubunda yer almaktadır. Ankete katılanlardan 42 kişi evli, 26 kişi bekâr ve 2 kişi boşanmıştır. Sağlık temsilcilerinin 3'ü lise, 7'si ön lisans, 46'sı lisans, 12'si yüksek lisans ve 2'si doktora mezundur. Son bir yılda çalışanlardan 48'i uyuşturucu, 20'si de kozmetik konusunda eğitim almıştır. Sağlık temsilcilerinden 57'si İSG eğitimi alırken, 13'ü İSG eğitimi almamıştır.

Katılımcılardan 24'ü 3000-4000 TL, 23'ü 4000-5000 TL, 12'si 5000-6000 TL ve 11'i 6000 7000 TL arası aylık gelire sahiptir. Bu görevi 0-5 yıl için 26, 6-10 yıl için 8, 11-15 yıl için 24, 16-20 yıl için 6 ve 20 yıl ve üzeri için 6 sağlık temsilcisi yapmaktadır. Ankete katılanlardan 17 kişi 0-5 yıl, 10 kişi 6-10 yıl, 24 kişi 11-15 yıl, 10 kişi 16-20 yıl, 9 kişi 20 yıl ve üzeri hizmet süresine sahiptir. 10 sağlık temsilcisi pandemi sürecinde alınan önlemlerin yeterli olduğunu, 60 sağlık temsilcisi ise önlemlerin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Araştırmaya katılan 9 kişi iş kazası veya meslek hastalığı geçirirken, 61 kişi iş kazası veya meslek hastalığı geçirmemiştir. Sağlık temsilcilerinin 48'i hizmet

süresi arttıkça işten ayrılma fikrinin oluştuğunu, 22 kişi ise böyle bir fikrin oluşmadığını ifade etmektedir. Çalışmaya katılan 13 kişide Covid-19 varken, 57 kişide Covid-19 görülmemiştir. 0-2 şirkette 36 kişi, 3-5 şirkette 4 kişi, 6 ve daha fazla şirkette 30 kişi çalışmıştır. Medikal temsilcilerin 58'i yerli, 11'i yabancı ve 1'i ortak girişim şirketlerinde çalışmaktadır.

Tablo 1. Tıbbi Temsilcilerin Demografik Veri Tablosu

Cinsiyet	N	%
Erkek	41	58,6
Kadın	29	41,4
Yaş	N	%
20-29	17	24,3
30-39	35	50,0
40-49	18	25,7
Medeni Hal	N	%
Evli	42	60,0
Tek	26	37,1
Boşanmış	2	2,9
Eğitim Seviyesi	N	%
Lise	3	4,3
Ön lisans	7	10,0
Lisans	46	65,7
Yüksek Lisans	12	17,1
Doktora Derecesi	2	2,9
Alınan Eğitim Konuları	N	%
Uyuşturucu Madde	48	68,6
Kozmetik	20	28,6
İSG Eğitimi Almak	N	%
Evet	57	81,4
Hayır	13	18,6
Gelir Oranı	N	%
3000-4000	24	34,3
4000-5000	23	32,9
5000-6000	12	17,1
6000-7000	11	15,7
Hizmet Süresi	N	%
0-5	26	37,1
6-10	8	11,4
11-15	24	34,3
16-20	6	8,6
20 ve üstü	6	8,6
Toplam Hizmet Süresi	N	%
0-5	17	24,3
6-10	10	14,3
11-15	24	34,3
16-20	10	14,3
20 ve üstü	9	12,9
Pandemi Sürecinde Alınan Önlemlerin Yeterliliği	N	%
Evet	10	14,3
Hayır	60	85,7
İş Kazası veya Meslek Hastalığı Geçirme	N	%
Evet	9	12,9
Hayır	61	87,1

Meslekten Ayrılma Düşüncesi	N	%
Evet	48	68,6
Hayır	22	31,4
Covid -19'a Sahip Olmak	N	%
Evet	13	18,6
Hayır	57	81,4

Tıbbi temsilcilerin cinsiyeti, İSG eğitimi, pandemi sürecinde alınan İSG önlemlerinin yeterli olup olmadığı, iş kazası geçirip geçirmediği gibi bazı durumların tespiti için uygulanacak analiz türüne karar verilmeden grup varyanslarının homojenliği ile analiz edilmiştir. Meslek hastalığı veya hizmet süresi uzadıkça meslekten ayrılma isteği, Covid-19'a sahip olmak, Covid-19'u iş kazası ya da meslek hastalığı olarak tanımlamak algılarında farklılık yaratmıştır. Tüm soru grubu varyansları $p > .05$ değerinde belirlenmiş ve homojen dağılım sağlanmıştır. Bu nedenle t-testi analizi yapılmıştır.

Tablo 2: T-Testi Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	t	P
Erkek	41	3,61	,45	68	,726	0,470*
Kadın	29	3,54	,38			
Temel OHS Eğitimi Alma	N	X	SS	SD	t	P
Evet	57	3,60	,43	68	,606	0,547*
Hayır	13	3,52	,37			
Pandemi Sürecinde İSG Eğitimi Almak	N	X	SS	SD	t	P
Evet	10	3,57	,34	68	,067	0,947*
Hayır	60	3,58	,43			
İş Kazası veya Meslek Hastalığı Geçirme	N	X	SS	SD	t	P
Evet	9	3,8	,48	68	1,826	0,072*
Hayır	61	3,55	,40			
Hizmet Süresi Uzunlaştıkça Meslekten Ayrılma İsteği	N	X	SS	SD	t	P
Evet	48	3,65	,352	68	2,260	0,027*
Hayır	22	3,42	,51			
Covid- 19'a Sahip Olmak	N	X	SS	SD	t	P
Evet	13	3,5	,28	68	,746	0,458*
Hayır	57	3,60	,45			
Covid- 19'u Tanımlamak	N	X	SS	SD	t	P
İş Kazası	29	3,67	,36	68	1,213	0,229*
Meslek Hastalığı	40	3,55	,40			
Bir Yılda Alınan Eğitimin Konusu	N	X	SS	SD	t	P
Uyandırıcı Madde	48	3,52	,42	66	-1,977	0,052*

Kozmetik	20	3,74	,40			
----------	----	------	-----	--	--	--

Tıp mümessillerinin mesleklerinde İSG uygulama algılarında cinsiyete göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,726$; $p = 0.470$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde temsilcilerin cinsiyetlerine göre, mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiş ve H1 hipotezi reddedilmiştir.

Tıbbi temsilcilerin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında temel İSG eğitim durumlarına göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,606$; $p = 0.547$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde olan temsilcilerin temel İSG eğitim durumlarına göre, mesleki İSG uygulama algılarında farklılık yaratmadığı tespit edilmiş ve H11 hipotezi reddedilmiştir.

$t(68) = ,067$; pandemi sürecinde İSG eğitimi alma durumuna bağlı olarak tıp mümessilliği mesleğinde İSG uygulaması algılarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $p = 0,947$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile pandemi sürecinde tıbbi temsilcilerin aldıkları İSG eğitimlerine bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında bir farklılık yaratmamış ve H12 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların mesleklerinde İSG uygulama algılarında iş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumlarına göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = 1.826$; $p = 0.0727$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde olan temsilcilerin iş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumuna bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H13 hipotezi reddedilmiştir.

$t(68) = 2,260$; temsilcilerin mesleklerinde İSG uygulama algılarında hizmet süresi arttıkça işten ayrılma isteğinin oluşup oluşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $p = 0,027$ elde edilmiştir. $p < .05$ değeri ile temsilcilerin hizmet süreleri arttıkça, mesleklerinde İSG uygulama algılarında işten ayrılmayı isteyip istememelerine göre farklılığa neden oldukları belirlenmiş ve H14 hipotezi kabul edilmiştir.

Hizmet süresinin artması nedeniyle işten ayrılmak isteyenlerin mesleklerinde İSG uygulama algıları ($X = 3.65$), işten ayrılmak istemeyenlere ($X = 3.42$) göre daha fazladır. Katılımcıların mesleklerindeki İSG uygulama algılarında Covid-19 olma durumuna göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,746$; $p = 0.458$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin mesleklerinde Covid-19'a sahip olma durumuna göre, İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H15 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmaya katılanların mesleklerinde İSG uygulama algılarında Covid-19'u iş olarak tanımlamaya göre farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, $t(68) = 1.213$; $p = 0.229$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin Covid-19'u iş kazası veya meslek hastalığı olarak tanımladıkları ve mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiş ve H16 hipotezi reddedilmiştir.

Tıp mümessillerinin bir yılda aldıkları eğitime göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(66) = -1.977$; $p = 0.052$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin cinsiyetlerine göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H10 hipotezi reddedilmiştir.

Tıbbi temsilcilerin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında yaşlarına, medeni durumlarına, aylık gelirlerine, şirket sayısına, şirket türüne, eğitim düzeyine, temsilcilik hizmet sürelerine ve toplam hizmet sürelerine göre farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılacak analiz türlerine karar verilmeden önce homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi $p > .05$ 'ten elde edilen değişkenler için Anova testi, $p < .05$ 'ten elde edilen değişkenler için ise Kruskal Wallis analizi uygulanmıştır.

Tablo 3. Yaşa Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Yaş	N	X	SS
20-29	17	3,49	,37
30-39	35	3,64	,41
40-49	18	3,54	,49
Toplam	40	3,58	,42

Yaş	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,309	2	,154	,874	,422*
Gruplar İçinde	11,836	67	,177		
Toplam	12,145	69			

Tıbbi temsilcilerin yaş aralıklarının mesleklerindeki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (2.67) = 0.874$; $p = 0.422$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların yaş aralıklarının mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Tıbbi temsilcilerin medeni durumlarının mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek amacıyla yapılan testin sonucu, $F = (2.67) = 0.619$; $p = 0.542$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların medeni durumunun mesleki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır. Bu nedenle H3 hipotezi reddedilmiştir.

Medeni Hal	N	X	SS
Evli	42	3,58	,42
Tek	26	3,61	,43
Boşanmış	2	3,26	,17
Toplam	70	3,58	,42

Medeni Hal	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,220	2	,110	,619	,542*
Gruplar İçinde	11,925	67	,178		
Toplam	12,145	69			

Tablo 5. Aylık Gelire Dayalı Anova Testi Analiz Sonuçları

Aylık Gelir	N	X	SS
3000-4000	24	3,52	,36
4000-5000	23	3,61	,48
5000-6000	12	3,70	,31
6000-7000	11	3,51	,52
Toplam	70	3,58	,42

Aylık Gelir	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,312	3	,104	,580	,630*
Gruplar İçinde	11,833	66	,179		
Toplam	12,145	69			

Araştırmaya katılanların aylık gelirlerinin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (3,66) = 0,580$; $p = 0,630$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların aylık gelirlerinin mesleki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Firma Türüne Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Firma Türü	N	X	SS
Yerel	58	3,56	,45
Dış	11	3,65	,25
Ortak Girişim	1	3,90	.
Toplam	70	3,58	,42

Firma Türü	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,186	2	,093	,522	,596*
Gruplar İçinde	11,958	67	,178		
Toplam	12,145	69			

Temsilcilerin çalıştıkları şirket türüne göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan test sonucunda, $F = (2,67) = 0,522$; $p=0.596$ elde edilmiştir. $p>.05$ değeri ile temsilcilerin çalıştıkları şirket türüne göre mesleklerindeki İSG uygulama algısında herhangi bir farklılık yaratmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle H8 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Çalışılan Firma Sayısına Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Temsilcilerin çalıştıkları firma sayısına göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (2,67) = 1,578$; $p=0.214$ elde edilmiştir. $p>.05$ değerine göre, temsilcilerin çalıştıkları firma sayısına bağlı olarak mesleki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle H7 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışılan Firma Sayısı	N	X	SS
0-2	36	3,66	,45
3-5	4	3,61	,35
6 ve daha fazlası	30	3,48	,38
Toplam	70	3,58	,42

Çalışılan Firma Sayısı	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,546	2	,273	1,578	,214*
Gruplar İçinde	11,598	67	,173		
Toplam	12,145	69			

Tablo 8: Kruskal Wallis Testi Analiz Sonuçları

Mesleklerinde İSG Uygulama	Eğitim Seviyesi	N	Ortalama Sıra	SD	X ²	P
	Lise	3	17,50			
	Ön Lisans	7	37,57			

Algıları	Lisans	46	34,18	4	4,601	,331*
	Yüksek Lisans	12	41,54			
	Doktora Derecesi	2	49,25			
Mesleklerinde İSG Uygulama Algıları	Toplam Hizmet Süresi	N	Ortalama Sıra	SD	X²	P
	0-5 Yıl	17	29,50	4	4,154	,386*
	6-10 Yıl	10	38,10			
	11-15 Yıl	24	40,79			
	16-20 Yıl	10	29,55			
	20 Yıl ve Üzeri	9	36,44			
Mesleklerinde İSG Uygulama Algıları	Temsilci Olarak Hizmet Süresi	N	Ortalama Sıra	SD	X²	P
	0-5 Yıl	26	32,92	4	1,237	,872*
	6-10 Yıl	8	38,25			
	11-15 Yıl	24	37,69			
	16-20 Yıl	6	31,25			
	20 Yıl ve Üzeri	6	38,50			

Temsilcilerin eğitim düzeylerine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarının farklılığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda, $\chi^2(4,n=170)=4.60$; $p=.331$ elde edilmiştir. H9 hipotezi $p>.05$ nedeniyle reddedilmiştir. Çalışanların eğitim düzeylerine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların toplam hizmet süresine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarının farklılığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda $\chi^2(4,n=70)=4.154$, $p=.386$ elde edilmiştir. $p>.05$ nedeniyle H6 hipotezi reddedilmiştir. Çalışanların toplam hizmet süresine bağlı olarak meslekte İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Temsilci olarak, mesleklerinde İSG uygulama algılarının çalışılan yıllara göre farklılıklarını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda $\chi^2(4,n=70)=1.23$, $p=.872$ elde edilmiştir. $p>.05$ nedeniyle H5 hipotezi reddedilmiştir. Temsilci olarak çalıştıkları yıllara göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: Tıbbi Temsilcilerin İş Sağlığı ve Güvenliği Algı Düzeylerini Ölçen Soruların Analiz Tablosu

SORULAR	N	AVG	SD	SONUÇ
1.6331 sayılı İSG kanununa göre işveren tarafından alınan İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	69	2,68	,93	Belki
2. Çalıştığınız işte aldığınız psikososyal riskle ilgili İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	69	2,58	,85	Belki
3.Aylık işlerde sorumluluklarınızı strese girmeden yerine getirmek zorunda olduğunuzu düşünüyor musunuz?	69	4,09	,98	Evet
4.Tükenmişlik sendromu, rol belirsizliği, mobbing, karoshi gibi kelimeleri daha önce duydunuz mu? İş sağlığı ve güvenliği eğitimi sırasında size açıklama yapıldı mı?	69	3,28	1,14	Belki
5.Bir tıbbi temsilci olarak, tıbbın tanıtımını yapmak dışında iş tanımınızda olmayan başka şeyler de yapıyor musunuz?	69	3,65	1,17	Evet
6.Doktor ve eczacılara reklam verirken psikolojik şiddete maruz kaldığınızı düşünüyor musunuz?	69	3,64	,98	Evet
7.İlaçları tanıtırken doktorların sizden başka taleplerde bulunması mesleğinize olan ilginizin azalmasına neden oluyor mu?	69	4,06	,89	Evet
8.Ulaşım, iş yükü, gidilmesi gereken kurum ve doktor sayısı dikkate alındığında kapasitenizden fazlasını taşıdığınızı mı düşünüyorsunuz?	69	4,30	,75	Kesinlikle Evet
9.Aile içinde iş yükünüz nedeniyle kendinize karşı sorumluluklarınızı yerine getiremediğinizi mi	69	3,78	1,08	Evet

düşünüyorsunuz?				
10.Çalıştığınız şirkette oluşan değişiklikler veya iş ilanları aidiyet duygunuzun azalmasına neden oluyor mu?	69	4,06	,86	Evet
11.Bölgenizin iklim koşulları, aylık kontenjan gibi koşulların sağlığınıza kavuşmanıza neden olduğunu düşünüyor musunuz?	69	3,78	,98	Evet
12.Pandemi sürecinde düşen ilaç satış oranları, kurum ve doktor ziyaretlerine devam etmek gibi nedenlerle stres ve kaygı yaşadığınızı düşünüyor musunuz?	69	4,51	,66	Kesinlikle Evet
13.Uyuşturucu tanıtımı ve satışı sırasında etik olmayan davranışlara başvurduğunuzu düşünüyor musunuz?	69	2,56	1,09	Belki
14.4857 sayılı İş Kanunu'na göre yasal hak ve sorumluluklarınızı biliyor musunuz?	69	3,04	,95	Belki
15.İşe alım sürecinde işe başlamadan önce Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi almak sizce önemli mi?	69	4,14	,79	Kesinlikle Evet
16.6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na göre görev ve yükümlülüklerinizi biliyor musunuz?	69	3,12	1,01	Belki
17.Mesleğinizde karşılaşılabileceğiniz tehlike ve risklere karşı yeterince eğitim aldığınızı düşünüyor musunuz?	69	2,68	1,01	Belki
18.Sağlık ve güvenlik alanında mesleki eğitime gereken önemi vererek iş kazaları ve meslek hastalıklarının azalacağını düşünüyor musunuz?	69	3,87	,78	Evet
19.Aylık/periodyk olarak karşılamamız gereken satış kotası ile karşılamadığımız zaman işinizi kaybetme konusunda endişeleniyor musunuz?	69	4,42	,86	Kesinlikle Evet
20.İlaç tanıtımı için gittiğiniz doktora ve servislere yaptığınız ziyaret sırasında	69	3,30	1,02	Belki

herhangi bir fiziksel veya sözlü şiddet yaşadınız mı?				
21.Şirkette çalışma sürenizin artması nedeniyle yaşadığınız sorunlar karşısında sigara içme isteğinizin zamanla arttığını düşünüyor musunuz?	69	3,77	1,29	Evet

21 sorudan oluşan ankete tıbbi temsilciler tarafından verilen cevaplar belirlendikten sonra, her soruyu cevaplayan kişi sayısı (N), cevapların ortalaması (AVG), standart sapma (SD) ve sonuçların ortalamasına bağlı olarak anlamlar kodlanmıştır ve tabloya dönüştürülmüştür.

4. TARTIŞMA

İlaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi temsilcilerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını incelemek amacıyla yapılan araştırmaya katılan katılımcıların demografik verilerini incelediğimizde; temsilcilerin çoğunluğunun erkek, 30-39 yaş arası, evli, lisans mezunu, ilaç sektöründe çalışan, çoğunluğunun temel İSG eğitimi almış, 3000-4000 TL arası ücret alan, memur olarak çalıştığı tespit edilmiştir. 0-5 arası firmada çalışan temsilci, toplam hizmet süresi 11-15 yıl olarak saptanmıştır. Temsilciler, pandemi döneminde alınan koruyucu tedbirlerin yetersiz olduğunu düşünmektedir. İş kazası ve meslek hastalığı geçirme oranı ve Covid-19 virüsüne yakalanma oranı düşüktür. Covid-19'un meslek hastalığı olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedirler. Temsilcilerin çalıştığı firma sayısını incelediğimizde, 0-2 arası firmada çalışma sonucunda temsilci olarak çalışan firmanın çok az değiştiğini ve çalıştıkları firmadan memnun oldukları görülmüştür. Vekillığe başlarken sözleşme yapılması da sonucun bu şekilde ortaya çıkmasında etken olabilir. Ankete katılan temsilcilerin çoğu yerel ilaç şirketlerinde çalışmaktadır.

İlaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi temsilcilerin algıladıkları iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının hizmet yılının artması nedeniyle işten ayrılma isteğine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Hizmet yıllarının artması nedeniyle işinden ayrılmak isteyenlerin ($X=3.65$), görevlerinden ayrılmak istemeyenlere ($X=3.42$) göre İSG uygulama algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında cinsiyet, temel İSG eğitimi, iş kazası veya meslek hastalığı, Covid-19'a sahip olma, Covid-19'un iş kazası ve meslek hastalığı olarak tanımlanması, yaş, medeni durum, aylık gelir, şirket türü gibi faktörlerin olduğu belirlenmiştir. Firma sayısı, eğitim düzeyi, toplam hizmet süresi, tıbbi temsilcilerin İSG uygulamaları algılama düzeyini etkilememiştir.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına ilişkin algıları ölçen soruları incelediğimizde, tıbbi temsilcilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından fiziksel, biyolojik ve psikososyal risk faktörlerinin etkisi altında olduğu, yoğun sağlık sorunları nedeniyle sigara içmek istedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Tıbbi mümessillik temsilciler için yapmak zorunda oldukları, yorucu ve yıpratıcı bir meslektir, sağlık çalışanlarının farklı talepleri nedeniyle mesleğe ilgileri azdır, kapasitelerinin üzerinde iş yapmak zorunda kalırlar ve kaygılıdırlar. Personel duyurularını sürekli görmeleri nedeniyle mesleklerini yaparken sağlıkları bozulmakta, pandemi döneminde kotaya ulaşmanın stresinden endişe duymaktadırlar ve sigara içme istekleri buna bağlı olarak artmıştır. Tüm bu nedenlerle hekimliğin zor bir meslek olduğu ve iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlamadığı tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre çalışanların zihinsel, sosyal ve fiziksel yönden tam iyilik hallerini sağlayan işyerleri daha sağlıklıdır.

Göktaş-Kulualp ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, tıbbi temsilcilerin gelir düzeyine bağlı olarak etik davranışta farklılık olduğu sonucuna göre ve bu çalışmanın etik sonucuna göre, ilaç tanıtımı ve pazarlaması sırasında iş kaybı kaygısı nedeniyle uygulanan yöntemlerin etik dışı

olduğu ve temsilcilerin etik dışı çalıştıkları belirlenmiştir (Göktaş-Kulualp ve Yiğit, 2019). Bilgin ve Küçükhazar (2018) tarafından yapılan çalışmada, sağlık kurumlarında uyuşturucu tanıtımı sırasında etik dışı davranış, tutum ve uygulamaların olduğunu belirtmişlerdir (Bilgin ve Küçükhazar, 2018).

İlaç sektörü, ekonomi açısından oldukça etkin bir konuma sahiptir. Covid-19 aşısı üretim faaliyetlerini pandemi ile birlikte ele alındığında, ilaç firmalarında çalışan ilaç tanıtım personeline aşının üretimi, tedarik zinciri ve tanıtımı açısından büyük sorumluluk düştüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağuş, M. & Akbel, E. (2020). Sağlık Çalışanlarında Fiziksel Risk Etmenlerinin Değerlendirilmesi. *İSG Akademisi*, 3 (3), 230-237.
- Akarsu, H. & Güzel, M. (2016). *Sağlık Sektöründe Tehlike ve Riskler*. Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (ÇASGEM). 1-10.
- Akbulut, T. (1996). *İşçi Sağlığı ve Prensipler Uygulamaları*. 5. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Arı, G. & Bal, E. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (1), 131-148.
- Bilgin, R. & Küçükhazar, M. (2018). Türkiye’de Kamu Sağlık Kuruluşlarında Yaşanan Etik Dışı Davranışlar ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13),119-140.
- Bilir, N. & Yıldız, N. A. (2013). *İş Sağlığı ve Güvenliği*. Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Cerev, G. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlarının, Genel, İçsel ve Dışsal İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 91-112.
- Çınar, O. & Gündoğdu, M. (2019). İş sağlığı-güvenliği, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erzurum ve İstanbul Uygulaması. *İş ve Hayat*, 5 (9), 213-247.
- Çiçek, Ö. & Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (11), 106-129.
- Davis, K. & Newstrom, J. W. (1989). *Human Behavior At Work*. McGraw-Hill
- Demirci, K. & Armağan, K. (2015). Bürolarda Fiziksel Ortamın Düzenlenmesi ve Olumsuz Çevresel Faktörlerin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-13.
- Gerek, N. (2008). *İş Sağlığı ve İş Güvenliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Göktaş-Kulualp, H. & Yiğit, M. (2019). Tıbbi Satış Mümesillerinin Etik Davranış Algularının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 261-278.
- Güzel, A. & Okur, A. R. (1999). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. 7.Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Horozoğlu, K. (2017). İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 265-281.
- İncir G.(1980). *Ergonomi*. Ankara: MPM Yayınları.
- Kaygın, E. & Naktiyok, A. (2012). Tükenmişlik ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Akademik Personel Üzerinde Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 99-118.

- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri: 1850-1920-Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi*. 1.Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Oralhan, B. & İbili, Ç. (2019). Tıbbi Mümessillerin İş Tatmini Seviyesinin ve İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1),161-174
- Özçelikay, G. (2002). A Research of Organizational Communication on Medical Representatives Who Work in Drug Industry. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 31 (2), 46-71.
- Parlar, S. (2008). Sağlık Çalışanlarında Göz Ardı Edilen Bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı. *TSK Korumucu Hekimlik Bülteni*, 7(6),547-567.
- Pehlivanoglu, M. & Civelek, M. (2019). The Effects of Emotional Exhaustion and Depersonalization on Personal Accomplishment in Pharmaceutical Industry. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2071-2086.
- Solmaz, M. & Solmaz, T. (2017). Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (3): 147-156.
- Şimşek, S. & Doğan, F. (2019). Otel Çalışanlarının Psikososyal Risk Etmenleri Açısından Mobbinge Maruz Kalmalarının Araştırılması. *İSG Akademik*, 1(1), 59-66.
- Tatlıcan M. & Çögenli M. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Performans Değerlendirme Uygulamalarının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Endüstri İşletmesi Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1,181-194.
- Terzioğlu, A. & Aksungur A. (2019). İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenin Hukuki ve Ceza Sorumluluğu. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3(6), 12-54.
- Üngüren, E. & Koç, T.S. (2015). İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları performans değerlendirme: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 124-142.
- Yörükoğlu, K. Sayiner, A. & Akalın, E. (2005). Patoloji Laboratuvarında Mesleki Riskler ve Güvenlik Önlemleri. *Aegean Pathology Journal*, 98-115.
- Yiğit, A. (2011). *İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

TÜRK HALKININ GÖZÜNDEN SURİYELİ SİĞINMACILAR: ŞEHZADELER İLÇESİ (MANİSA) ÖRNEĞİ

Huriye TEKİN ÖNÜR¹², Sema ONUR³

ÖZET

2010'da Arap Baharı olarak bilinen ve diktatöryel rejimlere karşı başladığı iddia edilen ayaklanmaların, gerçekte emperyalist ülkelerin Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme çabasının sonucu olduğu bilinmektedir. Bu çabalarla ilişkili olarak Suriye'de yaşanan iç savaş Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Milyonlarca Suriye vatandaşı sığınmacı olarak Türkiye sınırına dayanmıştır. Türkiye uyguladığı açık kapı politikasıyla kapılarını onlara açmıştır. Ancak Esad yönetiminin öngörüldüğü sürede iktidardan düşürülememesi ve Suriye'deki iç savaşın devam etmesi nedeniyle Türkiye'ye gelen sığınmacıların kalış süresi uzamıştır. Ayrıca, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de artık kalıcı oldukları sıklıkla dile getirilmektedir. Bu durumun Türk halkında bazı rahatsızlıklara ve huzursuzluklara neden olduğu düşüncesinden hareketle, bu çalışmada Türk halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik algı ve düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Manisa ilinin Şehzadeler ilçesinde 157 kişiden oluşan örneklem grubuna anket soruları yöneltilmiştir. 16-28 Mart 2019'da gerçekleştirilen araştırmanın verileri SPSS 16.0 aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda örneklem grubunun çoğunluğunun, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de kalıcı olmasını pekiştirecek politika ve düzenlemelere sıcak bakmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriyeli sığınmacı, Türk halkı, Toplumsal algı.

SYRIAN REFUGEES FROM TURKISH PEOPLE'S PERSPECTIVE: THE CASE OF SEHZADELER DISTRICT (MANISA)

ABSTRACT

It is known that the uprisings known as The Arab Spring in 2010, which are claimed to have started against dictatorial regimes, are actually the result of the imperialist countries' efforts to reshape the Middle East. Related to these efforts, the civil war in Syria has deeply affected Turkey. Millions of Syrian citizens have come to the Turkish border as refugees. Turkey has opened its doors to them with its open door policy. However, due to the fact that the Assad administration could not be overthrown in the foreseeable period and the civil war in Syria continued, the stay of asylum seekers who came to Turkey was prolonged. In addition, it is frequently stated that Syrian refugees are now permanent in Turkey. Considering that this situation causes some discomfort and unrest among the Turkish people, it is aimed to determine the perceptions and thoughts of the Turkish people towards Syrian refugees in this study. For this purpose, questionnaire questions were asked to the sample group consisting of 157 people in Şehzadeler district of Manisa province. The data of the research carried out on March 16-28, 2019 were analyzed using SPSS 16.0. As a result of the analysis, it was found that the majority of the sample group did not take kindly to policies and regulations that would reinforce the permanent residence of Syrian refugees in Turkey.

Keywords: Migration, Syrian Refugee, Turkish people, Social perception

GİRİŞ

¹ İletişim Yazarı: huriye.onur@cbu.edu.tr

² Doç.Dr., Manisa Celal Bayar Üniv. Fen Ed.Fak. Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-6957-9124

³ Manisa Celal Bayar Üniv. Sosyal Bil. Enst. Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-2966-0200

İnsanların hayatta kalma mücadelelerinden biri olarak göç olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Ulusal sınırlar içinde ya da sınır ötesinde başka bir yere uzun veya kısa süreli olarak gerçekleştirilen bu nüfus hareketleri zorunlu veya gönüllü olabildiği gibi, bireysel ya da kitlesel olarak da gerçekleştirilebilmektedir (Adıgüzel, 2016:20). Aynı zamanda nedenlerinin, etki alanlarının ve gerçekleştirilme biçimlerinin çeşitliliği göçü, yalnızca bir yer değiştirme eylemi olmaktan çıkarmaktadır. Öyle ki siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla göç, toplumsal yapı ve kurumlarda pek çok değişime neden olmaktadır. Bir başka deyişle, göç eden bireyler yalnızca bedensel varlıklarını değil, aynı zamanda geldikleri yerlerin sosyo-kültürel ve politik dinamiklerini, ekonomik alışkanlıklarını, toplumsal yapı ve kimliklerini iltica ettikleri yerlere taşımaktadır. Hâl böyle olunca göç, sadece göç edenler bakımından değil; toplumsal ve mekânsal olarak yarattığı değişim ve dönüşüm bakımından göç edilen toplumlar için de önemli hâle gelmektedir (Yılmaz, 2014:1686; Adıgüzel, 2016:1-3).

Türkiye, jeopolitik ve stratejik öneme sahip konumu, sosyokültürel yapısı ve komşu ülkelere nispeten yüksek refah koşulları nedeniyle tarih boyunca pek çok göç hareketine maruz kalmıştır (Sirkeci-Yüceşahin, 2014:1). Nitekim 2011 yılı Mart'ında başlayan Suriyeli göçü bunun en yakın örneğidir. Literatürde İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıkan en geniş çaplı 'yerinden edilme süreci' olarak ele alınan Suriyeli sığınmacılar⁴ göçü Erdoğan ve arkadaşlarının (2017: 6) da ifade ettiği gibi, "Arap Baharı" olarak adlandırılmış olan sürecin sonucudur. Ortadoğu'yu etkisi altına alan bu rejim değişikliği talebi, Suriye'de silahlı çatışmalara dönüşmüş ve binlerce kişinin ölümüne, milyonlarcasının da zorunlu göçüne neden olmuştur. Küresel bir soruna dönüşen bu durum, başta Türkiye olmak üzere Suriye'nin bütün sınır komşularını politik, askeri, finansal ve toplumsal yönden etkilemiştir. Öyle ki en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusunda yaşanan iç savaşa kayıtsız kal(a)mayan Türkiye, izlediği açık kapı politikası ile yaklaşık 4 milyon Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır ki, bu nüfus kendi ülkesini terk eden 6,6 milyonu aşkın Suriyelinin en az %54'üne tekabül etmektedir (Erdoğan, vd. 2017:8). Sadece komşu ülkeler dikkate alındığında, Türkiye Suriyeli sığınmacıların %64,8'ini tek başına misafir etmektedir (Erdoğan, H. 2019:3). Buna rağmen başlangıçta krizin bu kadar uzun süreceği tahmin edilemediği için gelen nüfus geri dönecek 'misafirler' olarak algılanmış ve yalnızca kamplara ve kamplardaki ihtiyaçlara yönelik çözümler üretilmiştir. Bu algıda elbette Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2000'li yılların başına kadar devam eden uzun vadeli, hedefleri ve amaçları açısından tutarlı ve istikrarlı dış politika döneminden "politikasızlık" veya kısa vadeli kararlar dönemine geçilmiş olmasının da rolü bulunmaktadır (Turan, 2016: 20). Sonuç itibarıyla zaman içinde sığınmacıların ülkede bulunma biçimlerinin geçiciden kalıcıya dönüşmesi; Türkiye'yi başta ekonomik, sosyal ve demografik yapı olmak üzere kamu düzeni, güvenlik, dış politika, sağlık, eğitim, istihdam ve kültür gibi pek çok alanda 'etkileyen' bir unsur haline gelmelerine neden olmuştur (Dilek, 2018:8). Bugün gelinen noktada söz konusu göçün stratejik mühendislik çerçevesinde gerçekleştirildiği ve yakın gelecekte, demografik yapısı değiştirilmiş olan Türkiye'de iç savaş ortamı yaratılmasının amaçlandığı (Özdağ, 2020) görüşü sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Öte yandan, T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'deki Suriyeli sayısı 3,5 milyonu geçmiş olup, kayıt

⁴ Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli nüfusun yasal statüsü, 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 91. Maddesine göre "geçici koruma altındaki Suriyeliler"dir. Bununla birlikte, Türkiye'deki Suriyeliler literatürde yaygın olarak "sığınmacılar" kavramıyla da ifade edilmektedir; bu makalede de aynı kavramın kullanılması tercih edilmiştir. Bu tercihin dayanağını söz konusu yaygın kullanımın yanı sıra, 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği'nin kitlesel veya kitlesel akın dönemlerinde bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelen ve geçici koruma talebinde bulunan yabancıların, hayatlarının veya hürriyetlerinin tehdit altında bulunan bir yere gönderilemeyeceğini hükme bağlayarak onlara "sığınma hakkı" tanıyan olması oluşturur. Geniş Bilgi için bakınız: *Kaya, İbrahim- Yılmaz Eren, Esra (2014). Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri, Ankara: SETA Yay.*

dışı Suriyeliler dikkate alındığında bu rakam düşündürücü boyutlara ulaşmıştır. Suriyelilerin sadece %8'inin kamplarda, geri kalan %92'sinin Türkiye'nin hemen her yerinde yaşadığı (Erdoğan, vd. 2017:5) ve bu nüfusun birbirinden farklı etnik köken, kültürel aidiyet ve dini mezheplere mensup kişileri barındırdığı dikkate alınırca toplumsal kabul noktasında bazı problemlerin yaşanma ihtimali kaçınılmaz hale gelmektedir. Kaldı ki, Türkiye'deki Suriyeli nüfusun eğitim seviyesi Türkiye ortalamasının altında olup bu durum Türk toplumunda zaten var olan toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirecek potansiyel taşımaktadır (Önür, 2021: 373-374).

Hâl böyle olunca Suriyeli sığınmacılar Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündemine başat şekilde akademik gündeminde de önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda mültecilik, sığınmacılık, toplumsal algı, sosyal dışlanma, entegrasyon gibi konular birer problem alanı olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar göç olgusu multidisipliner çalışma alanını gerektirse de, Suriyeli sığınmacılar konusunda en kapsamlı açıklamalar, ontolojik olarak insandan ve insanın gündelik hayatının analizinden hareket etme zorunluluğu taşıyan sosyoloji bilimiyle meşgul olan bilim insanları tarafından yapılmaktadır (Gezgin, 1994:13-16). Çünkü kişilerin veya grupların sembolik, coğrafi ya da idari sınırların ötesine doğru gerçekleştirdikleri göçlerin yeni sosyallikler içeren, sebebi, türü ve sonuçlarıyla toplumsal yaşamı doğrudan şekillendiren yapısı onu, sosyoloji biliminin odak noktalarından biri haline getirmektedir (Keser, 2011:1).

Buradan hareketle konuya ilişkin literatür taramasında çalışmaların üç ana eksen etrafında yürütüldüğü görülmüştür. Alan yazınının en geniş kısmını oluşturan birinci eksendeki çalışmalarda Suriyeli sığınmacılar edilgen bir faktör olarak ele alınıp iltica ettikleri yerlerin unsurlarından nasıl etkilendikleri konu edilmiştir. Bu eksen de yer alan bir grup çalışmada (Apak, 2014; Bulut Unat, 2015; Aktaş, 2016; Uludağ, 2016; Kaya, 2017) Suriyeli sığınmacıların göç deneyimlerine odaklanılarak Türkiye'deki yaşam koşulları, sosyal konumları, karşılaştıkları sorunlar, gelecek beklentileri, sosyo-demografik özellikleri ele alınmakta, yaşadıkları zorluklara karşı gündelik hayatta ne tür mücadele pratikleri geliştirdikleri irdelenmektedir. Diğer bir grup çalışmada (Tezel, 2016; Kultaş, 2017) Türkiye'deki Suriyelilerin özellikle beslenme, barınma, uyum ve dil sorunu yaşadıkları, bu sorunların okul çağındaki çocukların eğitimlerini olumsuz yönde etkiledikleri vurgulanmıştır. Literatürde Suriyeli sığınmacıların zenofobik davranışlara ve nefret söylemine maruz kaldıklarını, başta konut kiralama, iş bulma ve iletişim olmak üzere pek çok alanda ötekileştirildiklerini ileri süren çalışmalar (Doğan, 2015; Kovucu, 2016; Deniz ve ark., 2016; Öztürk, 2017; Efe ve ark., 2018; Padır, 2019) da mevcuttur. Yine aynı eksen de, göç olgusunun Suriyeli sığınmacılarda yol açtığı travma, stres bozukluğu, depresyon gibi psikolojik problemleri (Sağaltıcı, 2013; Çiçek, 2016; Şan, 2018); Suriyeli kadınların ve LGBTI bireylerin göç deneyimlerini (Özgür Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015) ve göç deneyiminde STK'ların rollerini inceleyen (Özgöker ve Doğan, 2019) çalışmalar dikkat çekmektedir.

İkinci eksen deki çalışmalarda (Koyuncu, 2014; Oytun ve Gündoğar, 2015; Navruz, 2015; Canyurt, 2015; Ezberci, 2019) sığınmacılar etken aktörler olarak değerlendirilip; göçün sosyokültürel, ekonomik, psikolojik, siyasi ve mekânsal etkileri yerel halk açısından analiz edilmekte; Suriyelilerin hukuki statüsü, uyum ve entegrasyon süreçleri ele alınmaktadır.

Üçüncü eksen deki çalışmalarda (Arslantaş, 2014; Zorba, 2015; Özer, 2015; Gencer, 2016; Canpolat, 2017; Bulkan, 2018) ise tarihsel bağlamda Türkiye'nin ulusal ve uluslararası göç politikası, göçmen mevzuatı, deneyimlediği göçmen krizleri ve kurumsal düzenlemeler ele alınmaktadır.

Bunların dışında, sınırlı sayıda çalışmada (Sandal ve ark., 2016; Ferah, 2017; Erdoğan, 2018a; Karaarslan ve Gençoğlu, 2019; Yıldırım, 2021) Suriye krizi ve göçü, iltica eden nüfusun yanı sıra yerel halk gözünden de ele alınmıştır. Göç olgusunun hem göç edenler hem de onlara ev sahipliği yapanlar açısından ele alınması üretilecek politikaların kapsayıcılığı açısından son derece önemli olmasına karşın literatürde bu yöndeki çalışmaların görece azlığı bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Çalışmada Manisa ilinde yaşayan Türk vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum ve düşüncelerinin tespit edilmesi, göç olgusunun yerel halk üzerindeki etkilerinin sosyolojik olarak irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada önce Suriye iç savaşı ve ardından yaşanan göç süreci tarihsel ve kuramsal yönüyle açıklanmaya çalışılmış, sonra da Manisa il merkezinde gerçekleştirilen nicel araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

1. SURIYELİ SİĞINMACILARIN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ

Arap ülkelerinde son yüzyıldır sürdürülen diktatöryel rejimlerin halk üzerinde kurduğu baskı, siyasi yozlaşma, yaşam koşullarının gittikçe zorlaşması, ekonomik bunalımlar, inanç ve ifade özgürlüğü önündeki engeller ve tüm bunların küresel aktörlerin çıkarlarına hizmet edecek yönde kullanılmasına imkân veren dış müdahaleler, 2010 yılına gelindiğinde Tunus halkının isyan etmesiyle patlak veren sürecin başlamasına neden olmuştur. Başlangıçta yalnızca Tunus ile sınırlı kalacağı zannedilen ayaklanmaların kısa süre içinde başta Mısır, Libya, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen ve Suriye olmak üzere tüm Arap coğrafyasına yayılmasıyla ortaya çıkan bu sürecin Arap Baharı olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Koyuncu, 2014:17). Ortadoğu'nun sorun üreten toplumsal ve siyasi yapısının, uluslararası alanda bir dış politika meselesine dönüşen sonuçlarından sonuncusu olan Arap Baharı (İren, 2018:107), Tunus'ta Zeynel Bin Ali diktatörlüğünün, Mısır'da Hüsnü Mübarek iktidarının, Libya'da Kaddafi hükümlerinin yıkılması (Sancaktar, 2016:119-120); Cezayir, Ürdün, Yemen ve Bahreyn'de ise kısmi iyileştirmeler elde edilmesiyle sonuçlanmıştır.

2000 yılında dünyadaki en totaliter ve baskıcı diktatörlükler arasında yer alan Suriye'de (Çelikkol, 2015:101) ise süreç, kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Öyle ki takvim 15 Mart 2011'i gösterirken Dera'da 'Gazap Günü' olarak adlandırılan halk protestoları kısa süre içinde statükoyu korumaya çalışan mevcut yönetim ve güçler ile Esad yönetiminin devrilmesini isteyen muhaliflerin karşılıklı ateşli silahlar kullandığı insani bir krizle sonuçlanmıştır (Koyuncu, 2014:21). Söz konusu kriz, bir yandan Baas rejimi ve Esad'ın İran'dan aldığı taktik; Rusya, Çin ve Fransa'dan sağladığı silah ve politik destek (Kurtoğlu, 2016:91; Tamçelik ve Ayaz, 2016:641), diğer yandan da ülke nüfusunun %12'sini oluşturan Nusayri azınlığın hem ordunun komuta kademesini hem de istihbarat teşkilatlarını kontrol etmesiyle çok boyutlu bir hâl almıştır (Şöhret, 2016:79). Aynı zamanda Suriye'nin çok dinli, çok mezhepli ve çok etnisiteli toplumsal yapısı ile bunlardan doğan fikir ayrılıklarının (Çelikkol, 2015:20-21); siyasi hizipler (ABD, Körfez Monarşileri, Batı Avrupalı devletler gibi) ve bölgedeki istikrarsızlıktan yararlanmak isteyen ideolojik, etnik ve dini motifli terör örgütleri tarafından bölücü ve kutuplaştırıcı şekilde kullanılması çatışmaları daha da pekiştirmiştir (Koyuncu, 2014:18; Sancaktar, 2016:121). Dolayısıyla bölgede yaşanan güç kavgası ve istikrarsızlık bölge ülkelerini etkilemekle kalmamış; bölgeyi küresel oyun kurucuların da müdahil olduğu bir arenaya çevirmiştir (İren, 2018:99). Buradan hareketle Suriye iç savaşını, ABD'nin 1977 yılında ortaya attığı Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin bir alt unsuru olan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) üzerinden okumak da mümkündür (Dilek, 2018:23). Bilindiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri BOP kapsamında Fransa ve Almanya'nın güçlü ticari ortağı olan Suriye'yi -ve tüm Ortadoğu coğrafyasını- ekonomik ve siyasi kaygılarını gölgeleyecek şekilde terörizmi temizleme, bölgeye demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi getirme (Polat, 2016:137) gibi görünürdeki iddialarla pek çok kabile devletlerinin yer aldığı bir coğrafyaya dönüştürmeyi ve bu dönüşümü sağlamak üzere ülkenin / bölgenin sosyo-kültürel yapısında köklü

reformlar yapılmasını hedeflenmiştir (Sancaktar, 2016:133-134). Böylece neoliberal yeniden yapılanma sürecine dâhil edilmek istenen bölgede, demokrasi adına yapıldığı iddia edilen siyasal, ekonomik ve toplumsal alandaki radikal dönüşümlerin aslında Ortadoğu'ya karanlık bir sonbahar yaşatmak için yapıldığı anlaşılmıştır (Çöllü, 2018:239).

Ortadoğu coğrafyasında yaşanan bu dönüşüm sürecinin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sonuçlarından en fazla etkilenen Türkiye için Suriye, hem tarihi ve kültürel bağların bulunması hem de doğal bir pazar ve ticaret ortağı olması açısından önemli bir komşu ülkedir. Tarihsel sürece bakıldığında iki ülke arasındaki ilişkilerin, 400 yıl Osmanlı idaresinde yaşamış olan Suriyeliler ile Osmanlı devleti arasındaki ilişkiler üzerine kurulduğu, ancak bu ilişkilerin çatışmacı ve kırılğan bir seyir izlediği görülmektedir (Çelikkol, 2015:5-6). İki ülke arasındaki sorunlar, Türk Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla ve Soğuk Savaş Döneminde iki ülkenin farklı bloklarda yer almalarıyla pekişmiş (Çelikkol, 2015:65-66), 1970'li yıllardan sonra ise gerek politik bir mesele haline gelen su sorunu gerekse Suriye'nin, Türkiye'nin menfaatlerini hedef alan terör örgütlerine verdiği destek nedeniyle iyice derinleşmiştir (Tamçelik ve Ayaz, 2016:640). İki ülke arasında Hafız Esad'ın vefat etmesine dek süren inişli çıkışlı ilişkiler, oğul Beşar Esad döneminde gözle görülür bir iyileşme göstermiştir. 2000 sonrası dönemde iç dinamikler ve konjonktürel gelişmelerin etkisiyle çatışma ve gerginlikler yerini enerji, ticaret, savunma, sağlık ve ulaştırma gibi alanlarda yüksek düzeyli stratejik iş birliğine, uluslararası arenada dayanışmaya, vize serbestliğine ve iki ülkenin birbirlerinin haklarını savunucu politikalar izlemesine bırakmıştır (Koyuncu, 2014:20). Ancak Arap Baharı'yla birlikte Türkiye için Suriye özelinde Ortadoğu meselesi, sadece komşu ülkede yaşanan bir insani dram olmanın ötesinde bir iç ve dış siyaset sorunu haline gelmiştir. Özellikle 2011 yılı ortalarından itibaren Türkiye'de örgütlenmeye başlayan Suriye muhalefetinin siyasi kanadı, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin askıya alınması sonucunu doğurmuş (İren, 2018:109) ve İstanbul'da, Suriye Ulusal Konseyi oluşturulmuştur (Çelikkol,2015:138). Ardından Suriye ile Suriye rejimini ayrı tuttuğunu belirten Türkiye, sürecin diplomatik bir aktörü olmaya çalışmış ve rejimden kaçan Suriyeliler için açık kapı politikası uygulamaya başlamıştır. Buna göre dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın, pasaportlarıyla gelenlerin yanı sıra hiçbir belgesi olmadan gelenler de sınırdan geri gönderilmemiş ve geçici koruma merkezlerine kabul edilerek barınak, yiyecek, hijyen gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır (Erdoğan, 2018a:5).

Böylece ilk olarak 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişilik bir Suriyeli grubun Cilvegözü sınır kapısından içeri girmesiyle başlayan nüfus hareketliliği, aradan geçen 10 yılın ardından milyonlara ulaşmıştır (Güçer, vd. 2013:7). Öyle ki, dünya genelinde en fazla Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye (Erdoğan, 2018a:224), T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 12.08.2021 verilerine göre 53.666'sı geçici barınma merkezlerinde ve 3.645.722'si çeşitli il ve ilçelerde Türk halkıyla birlikte yaşamlarını sürdürmek üzere toplam 3.699.388 Suriyeli barındırmaktadır (www.goc.gov.tr). Kayıt dışı Suriyeli sığınmacılarla ve Suriye dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılarla birlikte düşünüldüğünde bu durumun Türkiye'de hukuktan güvenliğe, dış politikadan ekonomiye, sağlıktan eğitim ve kültüre kadar toplumsal yapının pek çok alanında farklı problemlere yol açtığını, bu problemlerin sığınmacılar ve Türk vatandaşları açısından farklı şekillerde tecrübe edildiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada söz konusu olgunun Türk vatandaşları tarafından nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. GÖÇ KURAMLARI AÇISINDAN SURİYELİ SİĞINMACILAR MESELESİ

Yalçın'ın (2004:13) tanımlamasına göre göç "ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geri dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi"dir. Dolayısıyla

mekânsal bir yer değiştirmenin ötesinde sosyo-kültürel değişimleri de kuşatan göç, hem iltica eden hem de göçü kabul eden toplumsal yapılarda ortaya çıkacak yeni sosyo-kültürel işleyişleri barındıran bir süreçtir (Yaman, 2017:91). Multidisipliner bir olgu olarak ele alınması gereken göçün bireysel ya da kitlesel, yerel veya uluslararası, geçici yahut kalıcı, gönüllü ya da zorunlu, yasal veya yasadışı gibi farklı boyutları bulunmaktadır (Faist, 2003:47; Petersen 1958'den aktaran Yalçın, 2004:14-17). Bu çerçevede Suriye'den Türkiye'ye yaşanan Suriyeli göçünün zorunlu olarak yaşanan ve kitlesel, uluslararası, giderek kalıcılık niteliği taşıyan, genel olarak yasadışı şekillerde gerçekleştirilmiş ve çok yönlü toplumsal gelişmeleri beraberinde getirmiş bir nüfus hareketi (Tunç, 2015:37) olduğu söylenebilir. Söz konusu göçün diğer ülkelere göre Türkiye'ye daha fazla yönelmiş olmasının nedenlerini Everett S. Lee'nin İtme-Çekme Kuramı bağlamında açıklamak mümkündür. Lee'nin yaşanan bölge ile ilişkili olan faktörler, hedef bölge ile ilişkili faktörler, aradaki engeller ve kişisel faktörler olmak üzere dört başlık üzerine inşa ettiği kuramsal yaklaşımına göre, göç veren bölgelerdeki sosyal, ekonomik ve politik koşulların çoğunlukla negatif olması göç akımını teşvik edici faktörler olarak kabul edilmektedir (Lee, 1996:50'den akt. Şen, 2020:15). Dolayısıyla, yakın tarihin en büyük uluslararası göçlerinden biri olan Suriyeli göçünde Suriye'nin içinde bulunduğu savaş ortamı, can güvenliği endişesi, insan hakları ihlalleri, siyasi istikrarsızlık ve etnik çatışmalar itici faktörleri oluşturmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası, sığınmacılara sunulan imkânlar, tarihsel ortaklık, coğrafi yakınlık, Batı ve Kuzey ülkelerine geçiş yapmaya uygunluk, diğer komşu ülkelere göre refah seviyesindeki artış çekici faktörler olarak Türkiye'yi cazip kılmıştır (Deniz, 2014:184-185; Ünal, 2014:70).

Suriye'deki iç savaşın temel nedenleri ile Ortadoğu'daki çatışmaların genel olarak tarihsel döngüsüne bakıldığında sürecin, küresel sistemden ve uluslararası ilişkilerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, Merkez-Çevre Kuramı Türkiye'ye yaşanan Suriyeli göçünü makro ölçekte açıklayabilecek kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Buna göre, niteliği ne olursa olsun, göçlerin yönü az gelişmiş ülkelere (çevre) gelişmiş kapitalist Batı ülkelerine (merkez) doğrudur. Çevreden merkeze göç eden nüfus, merkez ülkelerinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün temin edilmesine yararken kendi ülkelerinin ekonomisini de onlara bağımlı kılar. Ancak Suriye'den Türkiye'ye yönelen sığınmacıların eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve genellikle vasıfsız, ucuz işgücünün dahil olduğu kayıt dışı istihdama katkı sağladıkları düşünülürse merkez-çevre kuramının sınırlı bir işlevselliğe sahip olduğu düşünülebilir. Bu noktada Piore'nin "İkiye Bölünmüş Emek Piyasası" kavramsallaştırması daha kullanışlı bir yaklaşım sunmaktadır (Adıgüzel, 2016:29). Buna göre, birinci sektör işçileri genellikle daha vasıflı, sosyal güvencesi olan, sendika ve toplu sözleşme gibi haklara daha fazla sahip olan işçiler iken, ikinci sektör işçileri vasıfsız, istikrarsız ve çoğu zaman sosyal güvencesizdirler. İşte, Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların çoğunlukla ucuz işgücü olarak ikinci sektörü doldurmaları, kimi kentlerde yerli halkın işsiz kalmasına neden olmuştur.

Başlangıçta Türkiye'nin sınır kentlerinde kümelenen Suriyeli sığınmacılar kısa süre içinde sanayi ve ticaret hacminin genişliği dolayısıyla iş imkanlarının fazla olduğu illere doğru yayılmışlardır. Böylece Ravenstein'in (1885: 198-199) ifade ettiği üzere göç, hedef ülkede belli basamaklar dahilinde yayılıp emilme göstermektedir. Bu süreçte "öncü göçmenler" rolündeki ilk sığınmacıların, buldukları yerlerdeki Türk halkıyla geliştirdikleri sosyal ilişkiler bir ağ oluşturmakta ve göç etmenin maliyetini, riskini en aza düşürmektedir (Kaya, 2017: 19-20). Sığınmacılar tarafından oluşturulan bu ağın kısa vadedeki işlevi, göç edilen yerdeki görece zor koşullara uyum sağlamak, uzun vadede ise belli başlı toplumsal kurumlara entegrasyonu sağlamaktır (Adıgüzel, 2016:31; Şen, 2020:21-23).

Ancak bu "göçmen ağları" kimi zaman göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde dışa kapalı ve komünal bir yapı oluşturarak, çevreyle ve toplumla ilişkilerini sınırlamaktadır. Bu türden bir sosyal

kümelene, gruplar arasındaki farklılıkların ön planda tutularak mekânsal ayrışmaları derinleştirmekte, dil öğrenmeyi aksatmakta; bu da toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır (Yalçın, 2004: 54; Karaarslan ve Gençoğlu, 2019:28). Berry'nin (2005: 701) "ayrılma" ya da "marjinalleşme" ile sonuçlandığını belirttiği bu durum, sığınmacıların hâkim kültürle ilişkilerini minimum düzeyde tutarak onu benimsemek istememelerinden, yani toplumsal uyumu reddetmelerinden kaynaklandığı gibi, yerel halkın göç edenlerle ilgili birtakım düzenlemeler yapılmasını istememelerinden yani, toplumsal kabulü reddetmelerinden de kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla, Aksoy'un (2012: 300) çift yönlü bir süreç oluşunu vurguladığı toplumsal uyum-toplumsal kabulle ilgili akademik araştırmalar, karar vericiler ve uygulayıcılar için yol gösterici olmalıdır. Aksi taktirde, güncel politik kararların toplumsal sonuçları aşılması zor toplumsal sorunlara yol açabilir. Bu noktada, aşağıda temel bulguları verilmiş olan araştırmanın önemi, ayrıca belirtmeye gerek duyulmayacak kadar açıktır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın gerçekleştirildiği tarih (Mart, 2019) itibarıyla Manisa İli Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'nün verilerine göre ilin nüfusu 1.440.611, Şehzadeler ilçesinin nüfusu 171.138 (www.manisa.gov.tr) olup ilde toplam nüfusun %0,94'üne tekabül etmek üzere 13.511 Suriyeli sığınmacı ikamet etmektedir (www.goc.gov.tr). Suriyelilerin yoğun yaşadığı illerle karşılaştırıldığında Manisa'daki bu sayının düşük olduğu düşünülebilse de ülke genelinde konuya ilişkin tartışmalar gündemdeki yerini korumaktadır. Dolayısıyla Manisa halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal algı ve kabulüne duyulan merak, sığınmacıların geleceğine dair halkın beklenti ve kaygılarının anlaşılma isteği bu araştırmanın gerçekleştirilmesini motive etmiştir. Ayrıca, literatür taramasında Manisa halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal algı ve kabulüne ilişkin akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. O nedenle, çalışmanın bu yöndeki akademik boşluğun giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Manisa halkının Suriyeli sığınmacılar konusundaki tutum ve düşüncelerini tespit etmeyi hedefleyen bu çalışma, nicel yöntem kapsamında gerçekleştirilen bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma, 16-28 Mart 2019 aralığında Manisa ilinin iki merkez ilçesinden biri olan Şehzadeler'de basit tesadüfi örnekleme tekniği çerçevesinde belirlenen 157 kişiye anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. İlçe merkezinde "Sekiz Havuz" olarak bilinen ve günün her saatinde heterojen bir kitlenin uğrak yeri olan alanda, araştırmacı tarafından ankete katılmayı kabul eden kişilere yüz yüze görüşme yoluyla toplam 31 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Katılımcılara önce araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, sonra da araştırmada kendilerinden ad-soyad, adres ve iletişim bilgileri gibi kişisel verilerinin talep edilmediği, araştırmaya gönüllülük esasına göre katılabilecekleri ve istedikleri noktada soruları cevaplamaktan vazgeçebilecekleri, verilerin bilimsel amacının dışında kullanılmayacağı ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ifade edilmiştir. Anket 18-60 yaş aralığındaki bireylere uygulanmış olup, veriler sosyal bilimler için geliştirilmiş istatistik programı olan SPSS 16.0'da değerlendirilmiştir.

Anket soruları üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini, ikinci bölümde Suriyeli sığınmacılarla iletişim düzeylerini, üçüncü bölümde de Suriyeli sığınmacılara ve onların toplumsal etkilerine yönelik algı ve kabullerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Ankette herhangi bir ölçek kullanılmamıştır. Anket soruları, Türkiye'de gerçekleştirilmiş benzeri araştırmalardan (Erdoğan, 2014; Cengiz, 2015; Navruz, 2015) da yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Verilerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak makalenin sınırlılıkları ölçüsünde burada sadece frekans analizine yer verilmiş, eğitim ve cinsiyet başta olmak üzere bağımsız değişkenlere göre Suriyelilere bakışın farklılaşp farklılaşmadığını

ortaya koyan Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçlarına yer verilmemiştir.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların demografik özelliklerine, Suriyeli sığınmacılarla iletişim-etkileşim düzeyine ve Suriyelilerin Türkiye’deki geleceklerine dair beklentilerine, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkilerine dair tutumlarına yer verilmiştir. Bulguların diğer araştırma bulgularıyla karşılaştırılmasına da bu kısımda yer verilmeye çalışılmıştır.

4.1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	89	%56,7
Erkek	68	%43,3
Toplam	157	%100,0
<i>Yaş</i>		
18-25	37	%23,6
26-35	51	%32,4
36-45	40	%25,5
46-60	29	%18,5
Toplam	157	%100,0
<i>Eğitim Seviyesi</i>		
Okur-Yazar Değil	2	%1,3
İlkokul-Ortaokul	40	%25,5
Lise	59	%37,6
Önlisans-Lisans	55	%35,0
Lisansüstü	1	%0,6
Toplam	157	%100
<i>Aylık Net Gelir</i>		
2000 TL ve altı	52	%33,1
2001-3500 TL	61	%38,9
3501-5000 TL	19	%12,1
5001 TL ve üzeri	21	%13,4
Cevapsız	4	%2,5
Toplam	157	%100
<i>Etnik/Ulusal Kimlik</i>		
Türk	113	%72,0
Kürt	18	%11,5
Göçmen ⁵	21	%13,4
Diğer	5	%3,1
Toplam	157	%100

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların yarısından biraz fazlasını (%56,7) kadınlar, çoğunluğunu (%32,4) 26-35 yaş grubu, lise mezunları (%37,6) ve 3500 TL’nin altında aylık geliri olanlar (%72,0) ve kendisini Türk (%72,0) olarak tanımlayanlar oluşturmaktadır.

⁵ “Göçmen” kavramı doğrudan bir etnik veya ulusal kimliğe işaret etmediği halde, burada, yöre halkı tarafından genellikle Balkan veya Kafkas bölgelerinden göç etmiş (Boşnak, Arnavut, Pomak, Çerkes, vb.) kimseleri tanımlamakta kullanıldığı için kullanılmıştır.

Tabloda yer verilmemekle beraber, katılımcıların Suriyeli sığınmacılarla iletişim düzeylerine ilişkin sorulara da yer verilmiştir. Buna göre örneklem grubunun %63'ü Suriyeli sığınmacılarla ara sıra karşılaştığını belirtirken; %29'u sık sık, %8'i ise hiç karşılaşmadığını belirtmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı (%81) Suriyelilerle küçük ya da büyük herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Suriyeli sığınmacılarla ilgili gündemi takip etme sıklıkları sorulduğunda ise katılımcıların %65,6'sı bazen, %21,7'si her zaman gündemi takip ettiklerini belirtirken %12,7'si Suriyelilerle ilgili gündemi hiç takip etmediklerini belirtmiştir. Kısacası, katılımcıların büyük bir kısmı Suriyelilerle bir şekilde iletişim halinde olduklarını, genellikle sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

4.2. Türk Halkının Suriyeli Sığınmacılara ve Geleceklerine Dair Algı ve Beklentileri

Tablo 2: Suriyeli Sığınmacılara ve Geleceklerine Dair Algı ve Beklenti

	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Suriyeli Sığınmacılar Ülkelerinden Kaçmak Zorunda Kalan Mağdur İnsanlardır.</i>		
Katılmıyorum	62	%39,5
Kararsızım	40	%25,5
Katılıyorum	55	%35,0
Toplam	157	%100,0
<i>Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacılar Kendi Ülkelerine Gönderilmelidir.</i>		
Katılmıyorum	33	%21,0
Kararsızım	23	%16,6
Katılıyorum	101	%64,4
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Kendileri İçin Oluşturulmuş Kamplarda Yaşamalıdır.</i>		
Katılmıyorum	50	%31,8
Kararsızım	22	%14,9
Katılıyorum	83	%52,0
Cevapsız	2	%1,3
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Toplumun Parçası Olarak Görülmelidir.</i>		
Katılmıyorum	87	%55,5
Kararsızım	20	%12,7
Katılıyorum	50	%31,8
Toplam	157	%100,0

Sosyoloji literatüründe “tür türünü arar” şeklindeki formülasyon, insanların hem kendi grubu hem de yabancı fenomeni karşısındaki tutumunu dile getirmektedir (Canatan, 2013:320). Buna göre tarihi, dini ve kültürel yakınlık nedeniyle Suriyeli sığınmacılar hoşgörüle karşılanmış ve Türk halkı üzerine düşen insani yardımları yapmaya çalışmıştır. Ancak gelen sığınmacı sayısının günbegün artması, kalıcılık sürelerinin uzaması ve heterojen nüfus yapısı (Çelikkol, 2015:23; Tamçelik ve Ayaz, 2016: 652) Suriyeli sığınmacılarla ilgili algının değişimine yol açmıştır. Buradan hareketle, örneklem grubuna Suriyeli sığınmacıları nasıl algıladıklarına ilişkin bir önerme sunulmuştur. Tablo 2’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun %35’i Suriyeli sığınmacıları savaş nedeniyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan mağdur insanlar olarak tanımlarken, %39,5’i bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Suriyeli sığınmacıların gelecekteki durumlarına ilişkin ise, örneklem grubunun %31,8’i sığınmacıları Türk toplumunun bir parçası olarak görürken %55,5’i bu fikre katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumla uyumlu bir şekilde araştırmaya katılanların

%64'ü, Suriyeli sığınmacıların kendi ülkelerine gönderilmeleri gerektiği yönündeki görüşe katılmışlardır. Sığınmacıların Türkiye'de buldukları esnada kendileri için oluşturulan kamplarda yaşaması gerektiğini savunanların oranı ise %52'dir. Türkiye'de her 27 kişiden birinin Suriyeli sığınmacı olduğu (Songur ve Demirtaş, 2018:155), söz konusu nüfusun Türkiye'nin en büyük dördüncü ilini oluşturacak düzeye ulaştığı (İren, 2018:98) ve 300 binin üzerinde doğumun gerçekleştiği (Songur ve Demirtaş, 2018:168) düşünüldüğünde yöre halkının sığınmacılarla ilgili "ensar-muhacir", veya "savaş mağduru din kardeşi" anlayışından uzaklaşıp onları artık ülkelerine dönmesi gereken kitle olarak görmesi anlaşılır hâle gelmektedir.

4.3. Türk Halkının Suriyeli Sığınmacıların Ekonomi Üzerindeki Etkilerine Dair Tutumları

Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal algının bir diğer bileşenini, sığınmacıların ekonomi üzerindeki etkilerine dair düşünceler oluşturmaktadır. Literatürde düşük ücretle, kayıt dışı - sigortasız ve primsiz- çalışan Suriyeli sığınmacıların işveren tarafından ucuz işgücü deposu olarak ülke vatandaşlarına tercih edildiğini ortaya koyan araştırmalar (Koyuncu, 2014:61; Boyraz, 2015:52, Çağlar ve ark., 2016:24, Kaya ve Polat, 2017:46, Harunoğulları, 2018:326) dikkat çekmektedir. Oytun ve Gündoğar (2015) araştırmalarında Türkiye'nin güney sınırındaki kentlerde işlerini kaybeden vatandaşların %40'nın Suriyeli sığınmacılar nedeniyle bu duruma maruz kaldıklarını göstermiştir ki, bu oran Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin, Şanlıurfa illerinde %68'e çıkmaktadır. Erdoğan'ın araştırmasında (2014: 27-28) Suriyeli sığınmacılar yüzünden işini kaybettiğini belirten Türk vatandaşlarının oranı %50 olarak tespit edilmiştir. Bahsedilen bu araştırmaların bir diğer bulgusu, emlak sahiplerinin evlerini yüksek fiyatlarla Suriyelilere kiraya vererek gelirlerini artırdıklarıdır. Ancak emlak sahiplerinin kira gelirlerini artıran bu durumun kiracı konumundaki Türk vatandaşları için olumsuz bir etki oluşturduğu açıktır (Songur-Demirtaş, 2018:165).

Öte yandan, Erdoğan'ın (2018a:138) araştırmasında örneklem grubunun %62'si Suriyeli sığınmacıların buldukları yerlerde kaçakçılık ve fuhuş gibi illegal faaliyetleri yaygınlaştırdıklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada Dilek (2018: 168-173), yazılı ve görsel basında Suriyeli sığınmacıların özellikle uyuşturucu ticareti, sigara ve insan kaçakçılığına karıştıklarına dair haberlerin yer aldığına dikkat çekmektedir. Karaarslan ve Gençoğlu (2019:128) ise Türk halkında Suriyeli sığınmacıların gelişile birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığına dair algının güçlendiğini tespit etmişlerdir. Buna göre Türk halkı, Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden elde ettiği gelirle suç örgütlerinin faaliyetleri arasında yüksek bir ilişki olduğunu düşünmektedir.

Literatürle uyumlu bir şekilde, bizim araştırmamıza katılanların %70,1'i Suriyeli sığınmacıların yerel halkın elinden iş imkânlarını aldığını; %79,6'sı işgücü piyasasında emek ücretlerini düşürdüklerini; %61,8'i konut fiyatlarında artışa neden olduklarını; %51'i Türkiye'de yasal olmayan ekonomik faaliyetleri arttırdıklarını düşünmektedir (Tablo 3). Anket sorularının katılımcılara yöneltilmesi esnasında gelişen enformel görüşmelerde bazı vatandaşlar Suriyelilerin kayıtdışı olarak açtıkları ve bu nedenle vergi ödemedikleri lokanta, kahvehane, tamirhane gibi işletmelerde hatta eski bir aracın içinde sundukları görece ucuz mal ve hizmetlerine karşı yerli esnafın rekabet gücünün zayıflamasından yakınmışlardır. Kurtoğlu (2016:27), Kaygısız (2017:9), Karararslan ve Gençoğlu (2019:85) da çalışmalarında Suriyeli sığınmacıların bu şekilde ekonomik faaliyetlerde bulduklarını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, Ticaret Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre (www.cnnturk.com, 23.07.2020) 26 Şubat 2019 tarihi itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren ve en az bir ortağı Suriyeli olan şirket sayısı 15.159'dur. 31 Mart 2019 tarihi itibarıyla bu

şirketlerde istihdam edilen Suriyeli sığınmacı sayısı 10.046 olup, çalışma izni bulunan toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 31.185'tir. Bu veriler, Türkiye'de bulunan çalışma çağındaki Suriyeli sığınmacı sayısı ile karşılaştırıldığında çoğunun kayıt dışı olarak çalıştığı veya işyeri açtığı anlaşılacaktır. Bir taraftan, zaten işsizliğin yüksek olduğu Türkiye'de bu durumun kıt kaynaklar ve fırsatlar üzerinde baskı oluşturması, diğer taraftan İstanbul'un Fatih ve Sultangazi ilçelerinin bazı mahallelerinde olduğu gibi Suriyelilerin gettolar oluşturması ve Arapça isimler taşıyan işletmelerle şehirlerin çehresinin değişmesi halkta rahatsızlık ve endişe yaratmaktadır. Öyle ki, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan tarihi "Malta Çarşısı"nın artık Arapça isimler taşıyan tabelalarıyla "Suriye Çarşısı" olarak anılması (TEPAV, 2019) gibi örnekler halkta Suriyelilerin toplumla kaynaşmak yerine ayrışma eğilimi içinde oldukları yönündeki düşüncenin kuvvetlenmesine neden olabilmektedir. Bütün bu veriler bir arada düşünüldüğünde, kendi iş yerlerini açmaları için Suriyelilerin yerel veya ulusal ölçekte desteklenmesini içeren politikaların halkta aynı düzeyde destek bulmayabildiği görülmektedir. Nitekim bu araştırmada, Suriyeli sığınmacılara kendi iş yerlerini açmaları için destek verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %21'de kalmış, katılımcıların %62,4'ü bu fikre karşı çıkmışlardır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Suriyelilere sınırlarını açması uluslararası çevrelerde takdirle karşılanmıştır. 2016 yılı Küresel İnsani Yardım Raporu'nda milli gelir temelinde dünyanın en cömert donör ülkesi olarak seçilen Türkiye (Güçtürk, 2014:82), 2017 yılında da 8,07 milyar dolarlık yardımıyla dünyanın en çok insani yardım yapan ülkesi seçilmiştir. Bunun bir diğer anlamı, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacı krizinin mali sonuçlarına ortak olmuş olmasıdır (Songur ve Demirtaş, 2018:153-155). Ancak bu mali külfetin yanı sıra siyasi ve sosyal sorunlarla da karşı karşıya kalan Türkiye göçün bu yükünü paylaşmada uluslararası toplumdan yeterli destek görememiştir (Çarmıklı, 2015:116). Dolayısıyla uluslararası arenada kazanılan "en cömert olma" prestijinin tezahürü, ülke içinde özellikle alt toplumsal sınıflarda işsizliğin artması, esnaf ve küçük işletme sahiplerini haksız rekabete düşürmesi, artan kira ve gıda fiyatlarının orta gelir seviyesindeki aileleri olumsuz etkilemesi olmuştur.

Tablo 3. Suriyeli Sığınmacıların Ekonomi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Algı

	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Suriyeli Sığınmacılar İşgücü Piyasasında Ücretlerin Düşmesine Neden Olmaktadırlar.</i>		
Katılmıyorum	17	%10,8
Kararsızım	15	%9,6
Katılıyorum	125	%79,6
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılara Kendi İş Yerlerini Açma Konusunda Destek Verilmelidir.</i>		
Katılmıyorum	98	%62,4
Kararsızım	26	%16,6
Katılıyorum	33	%21,0
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Türkiye’de Yasal Olmayan Ekonomik Faaliyetleri Arttırmaktadır.</i>		
Katılmıyorum	51	%32,5
Kararsızım	26	%16,5
Katılıyorum	80	%51,0
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar İş İmkânlarını Türk Vatandaşlarının Elinden Almaktadır.</i>		
Katılmıyorum	33	%21,0
Kararsızım	14	%8,9
Katılıyorum	110	%70,1
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Ekonomik Açından Türkiye’ye Yarar Sağlamaktadır.</i>		
Katılmıyorum	113	%72,0
Kararsızım	15	%9,5
Katılıyorum	27	%17,2
Cevapsız	2	%1,3
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar İçin Harcanan Ekonomik Kaynaklar Türk Vatandaşlarının Aleyhine Sonuçlara Neden Olmaktadır.</i>		
Katılmıyorum	29	%17,9
Kararsızım	19	%12,5
Katılıyorum	109	%69,6
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Konut Kira Fiyatlarını Arttırmaktadır.</i>		
Katılmıyorum	34	%21,3
Kararsızım	26	%16,9
Katılıyorum	97	%61,8
Toplam	157	%100,0

4.4. Türk Halkının, Suriyeli Sığınmacıların Güvenlik Üzerindeki Etkilerine Dair Algısı

Suriye Krizinin ve ardından yaşanan göçün Türkiye’nin güvenliği üzerindeki etkileri terör eylemlerindeki artış, sınır ihlalleri, kaçak girişlerde sığınmacılar arasında terör örgütü mensuplarının yer alma ihtimali nedeniyle sığınmacıların ulusal güvenlik bakımından ortaya çıkarttığı riskler, sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı kentlerde asayiş bozan suçlardaki artış gibi konularda görülmektedir. Her ne kadar, İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün verilerini derleyerek haberleştiren Anadolu Ajansının verdiği bilgiye göre (www.aa.com.tr,

25.07.2020) Suriyeli sığınmacıların 2018 yılının Ocak-Eylül döneminde karıştığı suç oranları (%1,46) bir önceki yılın aynı dönemine göre (%1,53) gerileme göstermiş olsa da, yapılan araştırmalarda (Koyuncu, 2014; Erdoğan, 2014; Deniz, vd. 2016; Ersoy Quadır- Kabaklı Çimen, 2018; Dilaver, 2020) özellikle ülke bütünlüğüne zarar verme, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme, kaçakçılık ve hırsızlık suçlarının arttığına dair toplumda güçlü bir kanaat olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Sarıoğlu (2018)'da çalışmasında, Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları il nüfusuna oranı ile yöre halkının Suriyelileri tehdit olarak görmesi ve güvensiz hissetmesi arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Koç ve Ekmekçi Türk (2017), Suriyeli sığınmacılar örneğinde olduğu üzere, göçün suç oranlarındaki artışını göçmen gruplardaki genç erkek nüfusun fazlalığına, göçmenlerin eğitim düzeylerinin düşüklüğüne ve yaşam becerilerinin zayıflığına, göçmen nüfus ile yerleşik halk arasındaki kültür çatışmalarına, göçmenlerin bulunduğu şehirlerin suça elverişliliğine bağlayarak açıklamaktadır.

Bu çerçevede, Tablo 4'te görüldüğü üzere, araştırmanın örneklem grubunda yer alanların %68,8'i Suriyelilerin Türk halkı için güvenlik sorunu oluşturduğunu düşünmektedir. Suriyelilerin Türkiye'nin bütünlüğüne zarar verdiklerini düşünenlerin oranı %56,1'dir. Araştırmada, Suriyelilerin yaşadıkları yerde suç oranlarının artmasına neden olduğunu düşünenler %50,3; Türkiye'nin dış siyasette güçlenmesini engellediğini düşünenler %45,2; kadınların sosyal yaşamlarını olumsuz etkilediğini düşünenlerin oranı ise %59,8 olarak tespit edilmiştir. Suriyelilerin çoğunun Türkçe bilmeyen, eğitim seviyesi düşük, genç erkek nüfusun fazla oluşu (Önür, 2021: 370-374) nedeniyle suç örgütleri için ideal birer eleman olma potansiyeli taşımaları, sınırdan Türkiye'ye geçişte sabıka kaydı bilgisinin aranmaması, dahası 11 Şubat 2013'te Cilvegözü sınır kapısında gerçekleşen patlama ile 11 Mayıs 2013'te Reyhanlı'da yaşanan terör saldırısında 53 Türk vatandaşının kaybedilmesi düşünüldüğünde sığınmacıların toplumsal ve bölgesel istikrarı sarsacağı, barışı zedeleyeceği ve terör kaynaklarını besleyeceği gibi düşüncelerin toplumda yaygınlaşması (Çelikkol, 2015:151) anlaşılır hale gelecektir.

Öte yandan, özellikle Türkiye'nin sınır kentlerinde kızamık, difteri, çocuk felci, şark çıbanı gibi bazı bulaşıcı hastalıkların yeniden yaygınlaşması (Çöllü, 2018:249), en fazla sığınmacı barındıran illerden olan Gaziantep'te 2013 yılında Türkiye'deki en yüksek kızamık oranlarına rastlanmış olması (Saleh, vd. 2018) gibi nedenler de Türk halkının Suriyeli sığınmacıları toplum sağlığını tehdit eden bir unsur olarak algılamasına neden olduğu düşünülebilmektedir.

Tablo 4: Suriyeli Sığınmacıların Güvenlik Üzerindeki Etkilerine İlişkin Algı

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Suriyeli Sığınmacılar Yerli Halk İçin Güvenlik Sorunu Yaratmaktadır.		
Katılmıyorum	26	%16,6
Kararsızım	33	%14,6
Katılıyorum	108	%68,8
Toplam	157	%100,0
Suriyeli Sığınmacılar Türkiye'nin Bütünlüğüne Zarar Vermektedir.		
Katılmıyorum	53	%33,7
Kararsızım	16	%10,2
Katılıyorum	88	%56,1
Toplam	157	%100,0
Suriyeli Sığınmacıların Yaşadıkları Yerlerde Suç Oranları Artar.		
Katılmıyorum	45	%28,7

Kararsızım	33	%21,0
Katılıyorum	79	%50,3
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Erkek Sığınmacılar Türkiye'deki Kadınların Sosyal Yaşamları Üzerinde Olumsuz Etki Yaratmaktadır.</i>		
Katılmıyorum	26	%16,6
Kararsızım	37	%23,6
Katılıyorum	94	%59,8
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli Sığınmacılar Türkiye'nin Dış Siyasette Güçlenmesini Engellemektedir.</i>		
Katılmıyorum	56	%35,7
Kararsızım	30	%19,1
Katılıyorum	71	%45,2
Toplam	157	%100,0

4.5. Türk Halkının, Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Kültürel Etkilerine Dair Algısı

Hızlı büyüyen Suriyeli sığınmacı popülasyonu, Türk toplumunu ekonomik, siyasi, asayiş ve elbette sosyo-kültürel bakımdan etkilemektedir (Kirişçi, 2014:12). Sosyo-kültürel etkiyi, “göç alan ülke halkının, göç eden ülke halkının etkisiyle demografik değişime uğraması ve kimliğinin bu nedenle aşınması” üzerinden değerlendirmek mümkündür (Waever, 2008'den akt. Tamçelik ve Ayaz, 2016:651). Zira demografik yapıları değiştirebilen göçler, ulusal kimliğin sorgulanmasına yol açan yeni kültürel farklılıkları beraberinde getirebilmektedir (Castles ve Miller, 2008:7). Göç sürecinden sonraki kuşaklar üzerinde de devam eden sosyokültürel etkiler, göçe içkin olan sosyal değişme ve gelişmenin sebepleri olarak göçün uzun vadedeki sonuçlarını ortaya çıkartmaktadır (Castles ve Miller, 2008:30).

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara ilişkin sık sık vurgulanan “din kardeşliği” söyleminin kültürel uyumu sağlayıcı bir unsur gibi görülmesine karşın, gerçekte Suriyeli sığınmacılarla Türk vatandaşlarının Müslümanlığı anlama ve yaşama tarzlarındaki farklılıklar ile dil, kültür, mekânın kullanımı, değer yargıları vb. farklılıklardan kaynaklanan sorunlar kültürel uyumun sadece din faktörüne indirgenerek sağlanamayacağını göstermektedir (Kirişçi, 2014:29-30; Oytun-Gündoğar, 2015:16). Dolayısıyla, din kardeşliği söylemi göç sürecinin başlangıç dönemlerinde iki kesim arasında dayanışmanın duygusal zeminini oluşturmuş olsa da zaman içinde bunun yetersizliği anlaşılmıştır. Nitekim, Suriyeli sığınmacıların heterojen nüfus yapısı, meselenin dini ve insani yardım alanından çıkıp siyasi ve toplumsal bir meseleye dönüşmesinde etkili olmuştur (Erdoğan, 2018:78).

Bu araştırmanın örneklem grubunda yer alan kişilerin %56,8'i, Suriyeli sığınmacıları toplumun kültürel dokusunu değiştiren bir unsur olarak gördüklerini belirtmişlerdir (Tablo 5). Bu düşüncenin Suriyeli sığınmacılarla Türk halkı arasında var olduğu düşünülen etnik, siyasi ve dini kimlik ile dil ve kültür özellikleri arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. Zira, araştırmaya katılanların %49,7'si Suriyeli sığınmacılarla Türk halkının etnik, siyasi ve dini kimliklerinin uyumsuz olduğunu; %45,2'si Suriyelilerin dil ve kültür özelliklerinin Türk toplumunun birlik ve beraberliğini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Bu düşünceyle ilişkili olsa gerektir ki, örneklem grubunda Suriyeli sığınmacılarla ilişki kurmaya mesafeli duran bir kesimin olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre örneklem grubunun %45,2'si Suriyeli sığınmacılardan alışveriş yapmaktan rahatsızlık duyduklarını; %43,2'si onlarla komşuluk ilişkileri kurmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, ankete katılanların %48,8'i Suriyeli sığınmacılara

yönelik bu algılarında siyasi görüşünün, dini ve etnik/ulusal kimliğinin etkili olmadığını savunmuşlardır.

Suriyeli sığınmacılarla ortak yaşamın etkilerinden biri de aile kurumu üzerinde görülmektedir. Suriye’de yaygın olan çok eşle evliliklerin Türkiye’de de sürdürülmesinin (Kaya, 2017:68), aile birliğini olumsuz etkilediklerine dair algıyı güçlendirmektedir. Yabancı gelinlerle yapılan evlilikler içinde Suriyeli gelinlerin %28,8’lik payla ilk sırada yer almasının (Yaman, 2017:97) yanı sıra reşit olmayan Suriyeli kadınlarla dini nikah yoluyla gerçekleştirilen evliliklerin de olduğu dikkate alınır, sorunun farklı boyutları olduğu anlaşılacaktır. Ercoşkun’un (2015:55-57) araştırmasında Suriyeli sığınmacılar ile gerçekleşen evliliklerin, boşanmaların %20’si üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, sığınmacı bir kadınla evlenmek isteyen Türk vatandaşı erkeklerin evlilik sürecini şekillendiren araçlara veya Suriyeli kadının ailesine değişen miktarlarda ücret ödemek durumunda kalması nedeniyle, bu evlilikler maddî çıkar sağlama aracına dönüşebilmektedir (Kaya, 2017:88-93). Öte yandan, resmî kayıtlara yansımayan evliliklerden doğan ve nüfusa kaydedilemediği için vatansız olan çocukların varlığı (Tamçelik ve Ayaz, 2016:656) da başka bir sorun alanını oluşturmaktadır. Nitekim, çalışmasında Türkiye Barolar Birliği Şubat 2016 Raporu verilerine yer veren Dilek (2018:158-159) son 5 yılda özellikle Adana, Mersin, Gaziantep, Adıyaman, Hatay ve Şanlıurfa illerinde fuhuşa sürüklenen Suriyeli kız çocukları ve kadınların sayısında artış yaşandığını ifade etmektedir.

Tüm bu verilerden hareketle, bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların aile kurumu üzerindeki etkilerine dair örneklem grubunun algısını tespit etmeye dönük sorular sorulmuştur. Buna göre Tablo 5’te görüldüğü üzere, literatürle uyumlu bir şekilde, araştırmaya katılanların %42’si Suriyeli kadınların gayrimeşru evlilikler için fırsat oluşturduklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, örneklem grubunun %38’i bir Türk vatandaşının Suriyeli bir sığınmacı ile evlenmesinde sakınca görmediğini

Tablo 5: Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Kültürel Etkilerine Yönelik Algı

	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Suriyeli sığınmacılar ülkemizin kültürel dokusunu dönüştürmektedir.</i>		
Katılmıyorum		
Kararsızım	45	%28,6
Katılıyorum	23	%14,6
Toplam	89	%56,8
<i>Suriyeli sığınmacılarla Türk halkının etnik, siyasi ve dini kimlikleri uyumsuzdur.</i>		
Katılmıyorum		
Kararsızım	50	%31,8
Katılıyorum	29	%18,5
Toplam	78	%49,7
<i>Suriyeli sığınmacıların dil ve kültür özellikleri Türkiye’nin birlik ve beraberliğini olumsuz etkilemektedir.</i>		
Katılmıyorum		
Kararsızım		
Katılıyorum	60	%38,2
Toplam	26	%16,6
<i>Siyasi görüşüm, etnik/ulusal ve dini kimliğim Suriyeli sığınmacılara bakış açımı belirlemede etkilidir.</i>		
Katılmıyorum		
Kararsızım		
Katılıyorum	71	%45,2
Toplam	157	%100,0
Katılmıyorum		
Kararsızım		
Katılıyorum	76	%48,8
Toplam	20	%12,3

<i>Suriyeli sığınmacılar ile komşuluk ilişkileri kurmaktan kaçınırım.</i>	61	%38,9
Katılmıyorum	157	%100,0
Kararsızım		
Katılıyorum		
Toplam		
<i>Suriyeli sığınmacılardan alışveriş yapmaktan rahatsızlık duyarım.</i>	56	%35,7
Katılmıyorum	32	%20,4
Kararsızım	69	%43,9
Katılıyorum	157	%100,0
Toplam		
<i>Türk vatandaşlarının bir Suriyeliyle evlenmesinde sakınca yoktur.</i>		
Katılmıyorum	68	%43,3
Kararsızım	18	%11,5
Katılıyorum	71	%45,2
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli kadınlar gayrimeşru evlilikler için fırsat oluşturarak aile kurumuna zarar vermektedir.</i>		
Katılmıyorum	49	%31,2
Kararsızım	48	%30,6
Katılıyorum	60	%38,2
Toplam	157	%100,0
	44	%28,0
	47	%29,9
	66	%42,1
	157	%100,0

ifade etmiştir. Ancak bu oranın açıklamadığı husus, bir Türk kadını ile Türk erkeğinin Suriyeli sığınmacıyla evlenmesinde sakınca görmeme eğilimleri arasında fark olup olmadığıdır. Bu noktada, analize cinsiyet değişkeninin dahil edildiği daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

4.6. Türk Halkının, Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Sosyal Yardımlara İlişkin Algısı

Ekim 2014 yılında yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği'nin *Geçici Korunanlara Sağlanacak Hizmetler* başlığı altında Suriyeli sığınmacılara başta insani ihtiyaçlar olmak üzere bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, psiko-sosyal destek, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler sağlanacağı ifade edilmiştir (Yıldırım, 2018:142; Eke, 2018:61). Ancak bu hizmetlerin belirli bir maliyet gerektirmesi, ülke vatandaşlarının söz konusu hizmetlere erişmede bazı eşitsizlikler yaşamaları ve hepsinin üstüne bir de konu hakkında çok fazla bilgi kirliliğinin bulunması Suriyeli sığınmacılara yapılan sosyal yardımlar konusunda birtakım problemleri beraberinde getirmekte, bu problemler bazen toplumsal huzursuzluk kaynağı olabilmektedir.

Literatürde Suriyeli sığınmacılara yapılan sosyal yardımları ve bu bağlamda vatandaşlık verilmesini konu alan bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri olarak Erdoğan'ın (2018b:83) araştırmasına göre Türk toplumunun %72,8'i Suriyeli sığınmacıların hiçbirine vatandaşlık verilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Gülyaşar (2017:695-699) ile Aktaş ve Gülçür'ün (2017:246) araştırmalarında Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesine karşı çıkanlar, bu eğilimlerini "toplumda istedikleri gibi hareket edecekler" düşüncesiyle gerekçelendirmişler ve sığınmacıların istedikleri gibi hareket etmelerinden duyacakları rahatsızlığı örtülü olarak ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte Koyuncu'nun (2016:19) araştırmasında olduğu gibi, Suriyelilere vatandaşlık verildiğinde onların da Türk vatandaşları gibi birtakım sorumluluklara sahip olacakları düşünerek konuya olumlu yaklaşanlar da olmuştur. Çiftçi'nin (2018:2249) araştırmasında ise Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusunda Türkiye'nin bölgelerine göre farklılaşan tutumlar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ve onlarla birlikte yaşanması konularında Marmara ve Ege Bölgesi'nde yaşayanların daha olumlu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanların ise olumsuz tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu araştırmalardan farklı olarak Kaya ve Polat (2017:46) Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesinden ziyade, göçmen politikalarında değişiklik yapılarak sığınmacıların Türkiye'de kaldıkları süre boyunca daha iyi koşullarda yaşamalarının sağlanabileceğine dair tutumun varlığını bulgulamışlardır.

Bu araştırmanın bulguları bazı konularda literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla örtüşürken, bazı konularda ise farklılaşmıştır. Tablo 6'da görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların %67,5'i Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilerek onların sağlık, eğitim gibi hizmetlerden daha kolay faydalanmalarının sağlanmasına karşı çıkmaktadır. Yine, örneklem grubunun %63,1'i Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin sosyal refah seviyesini aşağı çektiklerine inanmakta; %77,7'si onlara yapılan sosyal yardımların artırılması gerektiği düşüncesini reddetmektedirler. Öte yandan, Karaarslan ve Gençoğlu'nun (2019:107) araştırma bulgularına paralel olarak bu araştırmanın da örneklem grubunun çoğunluğu (%49,7) Suriyeli sığınmacıların kendilerine uygun iş ve eğitim kurumlarına yerleştirilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak Suriyeli sığınmacıların hem günlük yaşantılarının sorunsuz veya en az sorunla devam etmesi, büyük ölçüde içinde buldukları toplumsal çevreyle iletişim kurabilme becerilerine bağlıdır. Dolayısıyla onların Türkçeyi konuşma-dinleme ve okuma-yazma boyutlarıyla öğrenmeleri temel bir ihtiyaçtır. Nitekim, araştırmanın örneklem grubunun çoğunluğu (%46,5) Suriyeli sığınmacılara zorunlu olarak Türkçe eğitimi verilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 6: Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Sosyal Yardımlara İlişkin Algı

	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Suriyeli sığınmacılar Türkiye'nin sosyal refah seviyesini azaltmaktadır.</i>		
Katılmıyorum	45	%28,6
Kararsızım	13	%8,3
Katılıyorum	99	%63,1
Toplam	157	%100,0
<i>Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık hakkı verilerek sağlık, eğitim gibi hizmetlerden yararlanmaları kolaylaştırılmalıdır.</i>		
Katılmıyorum		
Kararsızım	106	%67,5
Katılıyorum	15	%9,6
Toplam	36	%22,9
<i>Suriyeli sığınmacılar, kendilerine uygun iş ve eğitim kurumlarına yerleştirilmelidir.</i>	157	%100,0
Katılmıyorum		
Kararsızım	59	%37,6
Katılıyorum	20	%12,7
Toplam	78	%49,7
<i>Türkçe bilmeyen Suriyeli sığınmacılar için zorunlu Türkçe eğitimleri verilmelidir.</i>	157	%100,0
Katılmıyorum		
Kararsızım	67	%42,7
Katılıyorum	17	%10,8

Toplam	73	%46,5
<i>Suriyeli sığınmacılara yapılan sosyal yardımlar arttırılmalıdır.</i>	157	%100,0
Katılmıyorum		
Kararsızım		
Katılıyorum	122	%77,7
Toplam	19	%12,1
	16	%10,2
	157	%100,0

Suriyeli sığınmacılara yapılan sosyal yardımlar hem insani açıdan hem de toplumsal sonuçları bakımından son derece önemlidir. Ancak gerek sosyal yardımlar gerekse de diğer uygulamalar konusunda Suriyelilere yönelik pozitif ayrımcılıkların Türk halkı göz ardı edilerek uygulanıyormuş gibi bir kanaatin toplumda oluşmamasına dikkat edilmelidir. Böyle bir kanaatin toplumda yaygın olarak paylaşılmasının huzursuzluk kaynağı olabileceği açıktır. Örneğin Yükseköğretim Kurulu'nun yayınladığı bir genelgeyle sadece 2012-2013 eğitim-öğretim yılı için Suriye sınırındaki illerde bulunan 7 üniversitenin, Suriyeli sığınmacı gençleri özel öğrenci statüsünde kayıt etmelerine imkân tanınması (Özer, 2015:121) halkta Suriyeli sığınmacılara üniversitelere sınavsız geçiş hakkı tanındığı algısı yaratmıştır. Benzeri bir şekilde, üniversiteye giriş amacıyla Türk gençlerinin girdiği YKS adlı sınavla yabancı uyruklu öğrencilerin -ve Suriyeli sığınmacıların- girdiği YÖS adlı sınavın kapsam ve zorluk dereceleri arasında derin farklılık olduğu ve bunun Türk öğrenciler aleyhine bir durum yarattığı yönündeki algının özellikle sosyal medya paylaşımlarında öne çıktığı gözlemlenebilmektedir.

5. SONUÇ

Soğuk savaş dönemi sonrasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin *Yeni Dünya Düzeni* projesi kapsamında Ortadoğu ülkelerinin sınırlarının değişmesini içeren çeşitli müdahaleleri, Suriye'de yaşanan iç karışıklıkların en temel nedenini oluşturmuştur. 2011'de Arap Baharı adıyla başlayan süreç boyunca milyonlarca Suriyeli, ülkesini terk etmeye mecbur bırakılmıştır. Göç olgusunun doğasından kaynaklanan problemleri kendileri fazlasıyla yaşayan Suriyeliler, göç ettikleri toplumlarda da birtakım problemlerin doğmasına neden olmuşlardır. Nitekim Türkiye'nin göçün başından beri uyguladığı *açık kapı politikası* kapsamında din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin Suriyelilere kapılarını açmasıyla birlikte 10 şehirde 26 geçici barınma merkezinde önce geçici oldukları düşünülerek kabul edilen sığınmacılar, daha sonra *geri gönderme ilkesine* göre kabul edilmeye başlanmıştır. Resmi kayıtlara göre sayıları dört milyona yaklaşan -gerçekte, beş milyonu geçen- Suriyeli sığınmacılar, bugün Türkiye'nin her şehrinde yaşamakla birlikte belli illerde veya illerin belli ilçelerinde yoğunluk göstermektedir.

Farklı kültürel ve demografik özelliklere sahip (çoğunluğunu genç ve işsiz erkeklerin oluşturması, kadınların eğitim seviyesinin Türkiye ortalamasına göre düşük, doğurganlık oranının yüksek olması, vs.) Suriyeli sığınmacılara yönelik yüksek toplumsal kabulün oluşmasını beklemek, gerçekçi olmadığı kadar Türk toplumunun menfaatlerini de göz ardı eden bir yaklaşımdır. Hele ki, konuyla ilgili problemlerin sadece *dışlama, ötekileştirme* gibi Türk milletinin manevi değerleriyle bağdaşmayacak bir noktaya indirgenerek ele alınması rasyonel değildir. Göç sürecinin başında Suriyeli sığınmacıları *din kardeşi* olarak gören, onları *muhaçir* kendilerini *ensar* olarak tanımlayan Türk halkının zaman içindeki algısının ne yönde değiştiğinin bilinmesi, niçin o yönde değiştiğinin tespit edilmesi sosyolojik perspektifin gerektirdiği bir zorunluluktur. Yıldırım'ın da (2021: 64) vurguladığı üzere, Türkiye'ye yönelen göç olgusunun sadece göç edenlerin uyum süreçlerine odaklanan bir yaklaşımla ele alınması yerine göçün nedenlerini, batı-dışı toplumların kendilerine özgü sosyoekonomik ve kültürel kırılma noktalarını tartışan, bu tartışmalara göç edilen ülkedeki

toplumsal algıları dahil eden yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu toplumsal algıları dikkate almayan yerel ve ulusal politikaların, toplumsal huzuru ve barışı olumsuz etkileyeceği açıktır.

İşte böyle bir sosyolojik perspektifin gerekliliği olarak gerçekleştirilen bu çalışmada görülmüştür ki, örneklem grubunda yer alanların çoğunluğu Türkiye genelinde sayıları gün be gün artmış olan ve heterojen bir nüfusu temsil eden Suriyeli sığınmacıları savaş mağduru olarak görmemekte, artık ülkelerine dönmesi gerektiğini düşünmektedir. Dil ve kültür özellikleri ve demografik nitelikleriyle Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin kültürel bütünlüğünü bozduğunu, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin gücünü zayıflattığını, dolayısıyla Suriyelilerin kalıcılığını pekiştirecek sosyal ve ekonomik içerikli düzenlemeler yapılmaması gerektiğini belirtmekte; dahası, kendilerinin ekonomik ve sosyal alanlarda bazı hak kayıplarına ve mağduriyetlere uğradıklarına inanmaktadır.

Elbette bu araştırmanın sınırlıkları içinde varılan sonuçları tüm Türkiye'ye genelleme imkânı bulunmamaktadır. Ancak buna imkân verecek şekilde, bu araştırmanın, Türk halkının Suriyeli sığınmacılar konusundaki eğilimlerini tespit edecek daha kapsamlı ve zaman faktörünü analize dahil eden dinamik çalışmaların yapılmasına duyulan ihtiyaca işaret ettiği kolaylıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Kitap.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20):292-303.

Aktaş, A. (2016). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Kadın Mülteciler: Kilis Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aktaş, E. ve Gülçür, İ. (2017). Suriyelilere Yönelik Toplumsal Kabulü ve Uyumunu Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler: Mersin İli Mezitli İlçesi Örneği. *Serbest Yazılar Toplum ve Demokrasi Dergisi*. 11(23), 235-248.

Apak, H. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği. *Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi*, 5(2), 55-73.

Arslantaş, Ş. (2014). Suriye Krizinin Siyasi Analizi ve Suriye ile Sıfır Sorun Politikası, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Berry, J.W. (2005). Acculturation: Living Successfully in Two Cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6):697-712.

Boyraz, Z. (2015). Türkiye'de Göçmenlik Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7(2):35-58.

Bulkan, D. (2018). Avrupa Birliği Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bulur, S. (22.10.2018). Suriyelilerin karıştığı suç oranı yüzde 1,46'ya düştü. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriyelilerin-karistigi-suc-orani-yuzde-1-46ya-dustu/1289461> (Erişim Tarihi: 25.07.2020).

Bulut Unat, D. (2015). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Göçmenlerin Gündelik Yaşam Pratikleri: Mardin Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Canatan, K. (2013). Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (27):317-332.

Canpolat, C.B. (2017). Türkiye ve Avrupa'nın Suriyeli Mültecileri Yansıtması: İnsani İdeallere Karşı Siyasi Koz. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Canyurt, D. (2015). Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mültecileri: Türkiye'de Riskler. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:48, ss. 127-146.

Castles, S. ve Miller, J. M. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (çev.) Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çarmıklı, E. Ö. (2015). Uluslararası Bir Krize Ulusal Çözümler Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler. *Analist Dergisi*, (47):114-119.

Çelikkol, A. O. (2015). *İçimizdeki Komşu Suriye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Çiçek, N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Depresyon Düzeyleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiftçi, H. (2018), 'Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7 Sayı:3, ss.2232-2256.

Çöllü, O. (2018). Göç Olgusunun Türk Sağlık Sistemi Üzerindeki Etkileri:Suriyeli Sığınmacılar Örneği. H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.), *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı. Ss.235-273.

Deniz, A. Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, A. B. (2016). *Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu" Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep-Kilis Çevresi*. 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *TSA/18(1)*, 175-204.

Dilaver, F. (2020). Elazığ'da Suriyeli Mülteciler: Elazığ Halkının Suriyeli Mültecilere Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Dilek, B.S. (2018), '*Suriyeli Göçü*', 1. Baskı, Ankara: Kripto Yayın.

Doğan, E. (2015). Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Efe, İ., Pandır, M. ve Paksoy, A. (2018). Algılar ve Gerçekler Arasında Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar. 1. Basım, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler Yay.

Eke E., (2018). Türk Kamu Yönetimi Açısından Göç Politikası ve Teşkilat Yapısı: Güncel Bir Perspektif, H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.), *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, Ss.37-71

Ercoskun B, (2015). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Sosyokültürel ve Sosyoekonomik Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğan, M. M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması Raporu. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2018a). *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2018b). *Suriyeliler Barometresi Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M.M., Kavukçuer, Y. ve Çetinkaya, T. (2017). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı. *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, (5), 1-25.

Erdoğan, H. (2019). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısının Toplumsal Uzaklık Bağlamında İncelenmesi: Sakarya İli Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ersoy Quadır, S. ve Çimen Kabaklı, L. (2018). Türk vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılarla ilgili görüşleri (Konya İli örneği). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 53(2), 327-345.

Ezberci, L. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Viranşehir'in Toplumsal Yapısına Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ferah, A. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Durumları ve Yarattığı Sorunlar. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler İstatistikleri, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Erişim Tarihi: 13.08.2021.

<https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var> (Erişim Tarihi: 23.07.2020)

http://manisa.gov.tr/kurumlar/manisa.gov.tr/documents/Sayilarla_Manisa_2019.pdf (Erişim Tarihi:21.07.2020)

Gencer, M. R. (2016). Avrupa Birliği Mülteci Politikaları ve Bu Politikaların Arap Baharı Sonrasında Suriyeli Mültecilerin Durumuna Olan Etkileri: Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Güçtürk, Y. (2014). *İnsanlığın Kaybı: Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu*. 1. Baskı, İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).

Güçer, M., Karaca, S. ve Dinçer, O.B. (2013). *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler Alan Araştırması*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi Raporu. Ankara: Rapor No: 13.

Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 7(13):679- 705.

Harunoğulları, M. (2018). Sınır Ötesinde Yeni Bir Yaşam Suriyeli Sığınmacılar ve Göçün Coğrafi Etkileri:Kilis Örneği. H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.). *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı. ss.297-328.

Türkiye'de ve Manisa'da Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sayısı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim Tarihi:21.07.2020)

İren, A. A. (2018). Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi ve Suriye Krizi. , H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.). *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı, Ekim 2018. Ss.97-121.

Karaarslan, F. ve Gençoğlu, A. Y. (2019). *Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak Kayseri'de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz*. 1. Baskı, Ankara: Tezkire Yayınları.

Kaya, E. ve Polat, F. Ç. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergi*, 1(1):38- 48.

Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*. 1. Baskı, İstanbul: Hiper Yayın.

Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. Dünyadan. Friedrich Eberto Stiftung Yayınları. Ss.:1-20.

Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. 1. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kirişçi, K. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınırı*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Brookings Enstitüsü Raporu, Ankara: Karınca Ajans Yayıncılık.

Koç, M. ve Ekmekçi Türk, Z. (2017). Suriyeli Sığınmacılar Bağlamında Suç-Göç İlişkisi. 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/suriyeli-siginmacilar-baglaminda-suc-goc-i-liskisi>, Erişim Tarihi: 25.07.2020.

Kovucu, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Yerel Basınında Temsili. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Koyuncu, A. (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. 1. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Kultaş, E. (2017). Türkiye'de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Kurtoğlu, M. (2016). *Bu Eller Utandırmaz Adamı: Göçler, Mülteciler ve Suriye Savaşı*, 1. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Navruz, M. (2015). Bütünleşme ve Ayrışma İkileminde Kent Mültecileri: Konya'da Suriyeli Mülteciler, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, *ORSAM-TESEV Rapor No: 195*, Ankara.

Önür, H. (2021). Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (37): 362-396.

Özdağ, Ü: (2020). *Stratejik Göç Mühendisliği-İç Savaşa Sürüklenmek İstenen Türkiye*, Ankara: Kripto Yayıncılık.

Özer, Y. (2015). *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*. İstanbul: Derin Yayınları.

Özgöker, U. ve Doğan, G. (2019). *Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Özgür Baklacioğlu, N. ve Kıvılcım, Z. (2015). *Sürgünde Toplumsal Cinsiyet İstanbul'da Suriyeli Kadın ve LGBTİ Mülteciler*. İstanbul: Derin Yayınları.

Öztürk, E. F. (2017). Yeni Medyada Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Nefret Söylemi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Padır, M.A. (2019). Examining Xenophobia in Syrian Refugees Context: The Roles Of Perceived Threats And Social Contact. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Polat, D. Ş. (2016). Arap Baharı ve Suriye Savaşı. (Ed.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları. Ss.137-155.

Ravenstein, E.G. (1885). The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2); 167-235.

Sağaltıcı, E. (2013). Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Taraması. *Tıpta Uzmanlık Tezi*. Gaziantep Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Gaziantep.

Saleh, A., Aydın, S. ve Koçak, O. (2018). A Comparative Study of Syrian Refugees in Turkey, Lebanon, and Jordan: Healthcare Access and Delivery. *International Journal of Society Researches*, 8(14):448-464.

Sancaktar, C. (2016). Arap Baharı'nın Dış Faktörleri. (Ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları. Ss.119-135.

Sandal E. K., Hançerkıran M., Tıraş, M., (2016), "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlinin Yansımaları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), p.461-483.

Sarıoğlu, G. (2018). Türkiye'nin Misafirleri Suriyeli Mültecilerin 'Öteki' Bağlamında Göçmen Deneyimi: Esenyurt Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. (2014). Türkiye'de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1),1-10.

Songur, A. ve Demirtaş, İ. (2018). Mültecilere Yönelik İnsani Yardımlar: Türkiye Boyutu. H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.), *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı. Ss.149-177.

Şan, E. (2018). Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Olan Suriyeli Sığınmacıların Bilişsel Etkilenme Düzeylerinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Şen, H. (2020). Zorunlu Göçle Türkiye'ye Gelen Suriyelilerin Entegrasyonu: İstanbul İli Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Şöhret, M. (2016). Suriye'nin Siyasal Yapısı. (Ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları. Ss.39-83.

Tamçelik, S. ve Ayaz, G. M. (2016). Suriyeli Mülteciler Sorununun Türkiye'ye Yansıması. (Ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları. Ss. 637-659.

TEPAV (2019). İstanbul'da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları Final Raporu. https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2019/haberler/tepav_istanbuld_a_suriyeliler_ve_savas_sonrasi_suriye_gettolari.pdf, (Erişim Tarihi: 20.07.2020).

Tezel, A. (2016). Understanding State-Civil Society Relations In Education Provision For Non-Camp Syrian Children In Turkey. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme, *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2):29-63.
- Turan, İ. (2016). Türk Dış Politikasında Gerçekçilik, Öngörü, Liderlik. (Ed) Ümit Özdağ ve Yelda Demirağ, *Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası*. Ss. 17-22.
- Uludağ, H. (2016), Suriyeli Mültecilerin Göç Deneyimleri: Ankara Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: Öteki Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(3):65- 89.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. 1. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yaman, F. (2017). Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar. *KADEM*, 3(1):91-109.
- Yıldırım, A. (2018). Göç ve Mülteciler Ekseninde MEB'in Politikalarının Süreç Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi. H.Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Ed.), *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi*, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı. ss. 123-148.
- Yıldırım, İ. (2021). Uluslararası Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Türkiye. İbrahim Akkaş (Ed.), *Sosyolojide Çağdaş Yaklaşımlar II*, Eğitim Yayınevi, ss. 41-69.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2):1685-1704.
- Zorba, H. (2015). 2011 Sonrası Suriyeli Göçüne Yönelik Türk ve Avrupa Perspektifleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRK SİNEMASINDA KADIN (1920-1990)¹

Yüksel Yıldırım²

ÖZET

Sinema, toplumsal değişmelere ayna tutan, izleyiciyi etkileyip şekillendiren yapısıyla modern yaşama damgasını vurmuş önemli kitle iletişim araçlarındandır. Kadının da zaman içindeki değişimi görsel araç olan sinema üzerinden net olarak izlenmektedir. Sinema, Türkiye'ye Lumiere Kardeşler'in Sinematograf'ı ile 1897'de girmiştir. Yedek Subay Fuat Uzkınay'ın 14 Kasım 1914'te çektiği *Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı* belgeseli Türklerin çevirdiği ilk film olmuştur. Merkez Ordu Sinema Dairesi tarafından yürütülen sinema sektörünü, 1917'de yarı askeri kurum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Malul Gaziler Cemiyeti birkaç film çekmiştir. Uzun süre tiyatro etkisinde kalan sinemanın 1950'lerde kendi tarzı oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada 1920'den 1990'na kadar Türk sinemasında kadının filmlere yansıyan imajı ve sorunları ele alınmıştır. Filmlerde toplumdaki aksaklıklar betimlenirken kadının yaşam şekli, aile ilişkileri, imajı, karakteri ve rolleri hangi konumda kalmıştır? Geleneklerin sosyal hayatta kadına biçtiği rol karşısında hangi sorunlar yaşanmıştır? Sorular Türk sinemasından verilen filmlerle somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle her on yıl için farklı sorunlar içeren birer film seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Kadın, Değişim, Sorunlar.

THE WOMEN'S IN TURKISH CINEMA IN THE HISTORICAL PROCESS (1920-1990)

ABSTRACT

Cinema it is one of the tools important mass media that has left its mark on modern life with its structure that mirrors social changes and influences and shapes the audience. The change of women too in over time can be watched clearly on the cinema, which is a visual tool. The cinema, was entered the Turkey in 1897 with the Cinematograph of the Lumiere Brothers. The documentary *The Fall of the Russian Monument in Ayastefanos*, suffers by Reserve Officer Fuat Uzkınay on November 14, 1914, was considered the first film produced by the Turks. The cinema sector operated by the Central Army Cinema Office, in 1917 was made several films the semi-military institution Müdafaa-i Milliye Cemiyeti and Disabled Veterans Association. The cinema, which was under the influence of theater for a long time, was started to form its own style in the 1950s.

In this study, has been discussed the image and problems of women reflected in the films in Turkish cinema from 1920 to 1990. While the disruptions in society are depicted in the films, remained in which position did the life style, family relations, image, character and roles of the woman? What problems have been encountered in the face of the role that traditions assign to women in social life? The questions were tried to be concretized with films given from Turkish cinema. Thus, was selected a film in the including different problems for each decade.

Key Words: Cinema, Women, Change, Problems.

Giriş

En önemli kitle iletişim araçlarından biri olan sinema, herhangi bir hareketi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini belirleme ve sonra bunları gösterici yardımıyla karanlık bir yerde, bir ekran veya perde üzerinde yansıtarak hareketi yeniden oluşturma işidir (TDK 2020). Sinema, toplumsal değişmelere hem ayna tutan hem de izleyiciyi etkileyip şekillendiren yapısıyla modern yaşama damgasını vurmuştur. Kadının, zaman içindeki değişimi de görsel araç olan sinema üzerinden daha net olarak izlenmektedir. Sinema ilk olarak 1894 senesinde Thomas A. Edison'un Kinetoskop makinesini geliştirmekle başlamıştır. 28 Aralık 1895'te, Paris'te Salon Indien du Grand Café'de, Sortie des Usines Lumière à Lyon *Lumière Fabrikalarından Çıkış* adlı gösterimle, dünya yeni bir icatla tanışmıştır. Bu icada, Lumière kardeşler Cinématographe (Sinematograf) adını vermiştir (Serdaroğlu 2016, 118).

¹ Bu çalışma 7-8 Mart 2020 tarihinde Ankara'da düzenlenen International World Women Conference'de sözlü olarak sunulmuştur.

² Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, yuksel.yldrm63@gmail.com ORCID: 0000 0003 2613 7921.

Türkiye'ye sinema, Lumiere Kardeşler'in Sinematograf'ı ile 1897'de girmiştir. Böylelikle 3 – 25 Nisan 1897 tarihleri arasında 4 film çekilmiştir. Bu filmler: *Türk Piyadesinin Geçit Töreni*, *Türk Topçu Birliklerinin Geçit Töreni*, *Haliç Panoraması* ve *Boğaziçi Panoraması*'dir (Yıldırım 1994, 2-3; Onaran 1994, 11-12). 1908 yılına kadar bu gösteriler çeşitli eğlence yerlerinde yer alırken, bu tarihten sonra sinema salonları ortaya çıkmıştır. Yabancı yönetmenlerin ülkenin çeşitli yerlerinde çektiği belgeseller ile devam eden sinema hayatı, I. Dünya Savaşı sırasında Yedek Subay Fuat Uzkınay'ın³ 14 Kasım 1914'te çektiği *Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı* belgeseli, Türklerin çevirdiği ilk film olmuştur. Bu tarihten itibaren sinemacılık Merkez Ordu Sinema Dairesi tarafından yürütülmüş ve Sigmund Weinberg tarafından çekilmeye başlanan *Himmat Ağa'nın İzdivacı* (1916-1918) filmi, savaş sonrası Fuat Uzkınay tarafından tamamlanmıştır. 1917 yılında yarı askeri bir kurum olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından da sinema filmi çekilmeye başlanmıştır. Cemiyet üyesi olan Sedat Simavi tarafından *Pençe* ve *Casus* filmleri çekilmiştir (Onaran 1994, 14). Bununla birlikte Malul Gaziler Cemiyeti tarafından 1919 yılında *Mürebbiye* ve *Binnaz* filmleri, 1921 yılında ise yönetmen Şadi Fikret Karagözoğlu tarafından, *Bican Efendi Vekilharç*, *Bican Efendi Mektep Hocası* ve *Bican Efendinin Rüyası*, adlı ilk güldürü filmleri çekilmiştir (Özgüç 1993, 15). Tiyatro uğraşları yanında sinemaya da emek vermiş olan Muhsin Ertuğrul. Türkiye'de ilk film stüdyosu olan Kemal Filmi 1922 yılında kurmuştur. Ertuğrul, disiplinli çalışmaları ve çeşitli türlerde ilk yapıtlar ortaya koyması bakımından halkın büyük bir kesiminin beğenisini kazanmıştır. Aynı zamanda sinemada ilk kez Türk kadın oyuncularına, Bedia Muvahhit ve Neyyir'e Neyyir, rol vererek Türk sinemasındaki azınlık ve Beyaz Rusların saltanatına son vermiş, Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında ulusal duyguları coşturan filmler ile milli olma görevini yerine getirmiştir. Başlıca yapıtları şu şekildedir: *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk* (1922), *Boğaziçi Esrarı* (1922), *Şişli Güzeli Mediha Hanımın Facia-ı Katli* (1922), *Ateşten Gömlek* (1923), *Leblebici Horhor* (1924), *Kız Kulesi'nde Bir Facia* (1923), *Sözde Kızlar* (1924), *Ankara Postası* (1928), *İstanbul Sokaklarında* (1931), *Bir Millet Uyanıyor* (1932), *Cici Berber* (1934), *Bataklı Damın Kızı*, *Aysel* (1934) vd. filmleridir (Özön 1983, 1878; Özgüç 1993, 16; Cumhuriyet 1979).

Türkiye Cumhuriyeti'nde sinemacılık, 1938 yılına kadar var ile yok arasında hayat sürdürmüştür. Ayrıca devletin eğitim ve kültür alanındaki politikalarında sinemacılık yer almamıştır. Sinema çalışmaları 1939 yılı itibarı ile Muhsin Ertuğrul tekelinde kurulan İpek Film tarafından yürütülmüştür (Özön 1983, 1879). Muhsin Ertuğrul'un filmlerinde tiyatronun etkisi uzun süre devam etmiş, 1950'lerden sonra Türk sinemasında tiyatronun izleri kırılmış ve sinemanın kendi tarzı oluşmaya başlamıştır.

Cumhuriyet ile birçok alanda yapılan değişiklikler, yeni bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. Bu kültürel değişim içinde Türk sinemalarında aile yapısı daima varlığını korumuş, dinsel ve geleneksel yaklaşımlar ile desteklenmiştir. Erkek her zaman için egemen güç, kadın ise fedakâr ve toplumun kendisine biçtiği değerler içinde yer almıştır (Özkan 2012, 80).

Türk Sinemasında Kadının Öyküsü

Sinema, toplumsal değişmelere hem ayna tutan hem de izleyiciyi etkileyip şekillendiren yapısıyla modern yaşama damgasını vurmuş en önemli kitle iletişim araçlarından olmuştur. Özellikle modernleşme tartışmalarının başında gelen kadının zaman içindeki değişimi görsel araç olan sinema üzerinden rahat izlenebilir.

³**Fuat Uzkınay:** (D. 1 Ocak 1888, İstanbul – Ö. 29 Mart 1956, İstanbul), Asker, sinema yönetmeni, yapımcı, görüntü yönetmeni görevlerini yapan Uzkınay, İstanbul Darülfünun'dan (Üniversitesi) mezun olmuş, S. Weinberg'den film alıcısı ve göstericileri üzerine dersler almıştır. I. Dünya Savaşına yedek subay olarak katılmış, orduda film çekmekle görevlendirilmiştir. Yeşilköy'de Ruslar tarafından yapılmış anıtın yıkılışını (4.11.1914) görüntülemiştir. 1915'te Enver Paşa'nın emriyle Merkez Ordu Sinema Dairesini kurmuş, S. Weinberg'le birlikte yöneticiliğini yapmıştır. Böylelikle çeşitli savaş, belgesel ve haber filmleri çeken Uzkınay, Ayairini'de askeri filmler göstermiştir. Himmet Ağanın İzdivacı adlı filmi çekip yönetmiştir. 1954'de emekli olmuştur. Kaynak: (Uzkınay 2020).

Yeni Türkiye Cumhuriyet Devleti kuruluşundan itibaren güçlü, milli ve çağdaş bir devlet olmayı hedeflemiş ve yapılan inkılaplar içinde kadına da birçok haklar tanımıştır. Çağdaşlaşma alanında atılan adımlarda kadının eğitimi, medeni hakları, siyasi hakları, iş hayatına girmesi ve sosyalleşmesi için önemli adımlar atılmıştır. Çağdaş bir devlet olma yolunda yapılan modernleşme hareketi ile birlikte milli kültür ve değerlerin yaşanması ve geliştirilmesi de sağlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan kadının sinema filmlerine yansımaya bakıldığında geleneksel rollerini uzun yıllar koruduğu görülmüştür. Başka bir deyişle kadın, eğitilmiş, modern ve sosyal bir konuma ulaşırsa da toplumsal cinsiyet rolünü muhafaza ettiği, *fedakâr anne*, *namuslu eş*, değerlerini korunduğu görülmektedir. Bu çalışmada yıllara göre kadının toplumdaki rolünün gelişimi ve değişimi ele alınarak, Türk sinemasından verilen örnek filmler ile somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Kadının yaşanan süreç içerisinde yaşadığı değişimler, bu değişimler ile birlikte toplumun kadına biçtiği rolde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı inceleme alanını oluştururken temel olarak kadının toplum içinde yaşadığı sorunlar sinema üzerinden belirtilecektir.

Ateşten Gömlek (1922)

Yönetmen: Muhsin Ertuğrul

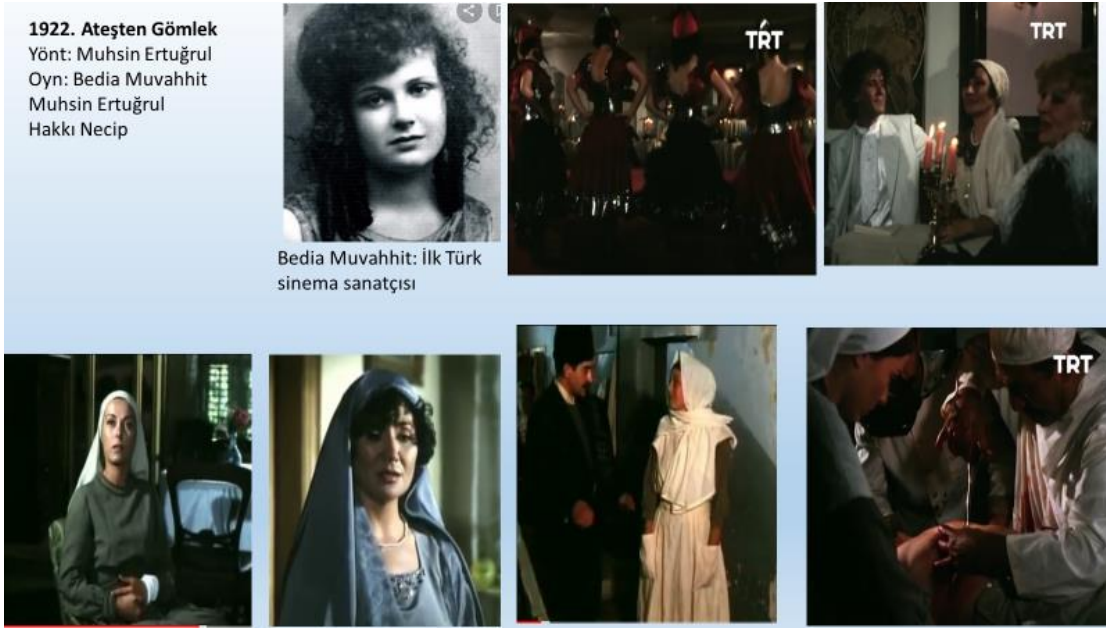
Oyuncular: Bedia Muvahhit,⁴ Muhsin Ertuğrul, Neyyire Neyir, Hakkı Necip (Filmine ulaşılammış, Zuhâl Olcay'ın başrolde oynadığı film kullanılmıştır).

Muhsin Ertuğrul, 1923 yılında birbiri ardına çektiği üç filmde ilki Halide Edip'in aynı isimli romanından uyarlanan *Ateşten Gömlek* adlı filmidir. Ertuğrul, bu film ile Cumhuriyet ideallerinin tiyatro ve sinema alanındaki temsilciliğini üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık altı ay önce, yani işgalci güçlerin henüz İstanbul'u boşaltmadığı bir sırada *Ateşten Gömlek* filminin gösterime girmesi ile olağanüstü bir ortamın oluşmasına yol açmıştır (Sevim 2016, 68).

Filmin baş kadın karakteri Ayşe, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında kocasını ve çocuğunu kaybetmiştir. Sıkıntı ve zorluklar içinde İstanbul'da bulunan bir akrabalarının yanına geçmiştir. Filmde işgal altında bulunan İstanbul'da geleneksel değer yargılarından kopmuş, refahına düşkün, farklı yaşam biçimleri, eğlenceler, partiler ile sefa sürdüren bazı semtlerdeki kadınlar ile fedakâr, vatana hizmet etmek için her zorluğu göze alan kadının yaşam biçimleri tasvir edilmiştir.⁵ Böylece Ayşe figürü üzerinden Anadolu'daki Millî Mücadeleye destek olan kadınların rolü yansıtılmıştır. İstanbul'daki kadının iki farklı yüzü bir arada verilerek kültürel alanda yaşanan çatışma karşı karşıya getirilmiştir. Bir yandan eğlence ve lüks yaşam içinde hayat sürdüren kadın ile süsten uzak, sade, ülkesini düşünen, hayatın bütün yükünü yüklemiş kadın tasvir edilmiştir. Filmde Anadolu'daki mücadele, yaşanan sıkıntılar, acılar, kayıplar betimlenirken kadının cephe gerisinde yüklendiği sorumluluk, fedakârlık göz önüne serilmiştir. Filmin baş karakteri Ayşe, Anadolu'da başlayan Millî Mücadeleye destek olmak ve yaralıları hasta bakıcılık yapmak amacıyla İstanbul'dan ayrılır. Anadolu'daki mücadele ortamında tanıştığı Binbaşı İhsan'a âşık olur, ancak aşkları mutlu son ile bitmemiştir (Ateşten Gömlek 1922).

⁴ **Bedia Muvahhit:** Savcı olan Mısırlı zade Şekip Bey'in kızıdır. Babasının rahatsızlığından dolayı Büyükkada'da yaşamaya başlamış, evde mürebbiyeler tarafın Fransızca, hizmetçiler tarafından Rumca'yı çocuk yaşta öğrenir. Bedia hanım ve kardeşi, bir süre Büyükkada'daki St. Antoine okuluna gider. Okul dışındaki Türkçe eğitimini ise Selim Sırrı Tarcan üstlenmiştir. Bedia Muvahhit, aile çevrelerini oluşturan Muhsin Ertuğrul, Yakup Kadri, Yahya Kemal gibi sanatçıların da etkisiyle Erenköy Lisesi'ne Fransızca muallimesi olur. Bir süre sonra da Darülbeyazıt öğrencüsü Muvahhit Bey'le tanışarak evlenir. 1921'de, Erenköy Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği, ayrıca Darülbeyazıt Şehzadebaşı'nda temsiller vermiştir. Oyunculuk yaşamına önce sinema oyuncusu olarak başlar. *Ateşten Gömlek* filmi çekilirken kendisine bir film teklifi yapılır, Halide Edip Hanım da bu rolü ancak bir Türk kadını oynayabilir demiş. Bu filmde canlandırdığı Ayşe karakteri ile Türk sinemasının Neyyire Neyir'le birlikte ilk kadın oyuncularından biri oldu (Gökhan 1992).

⁵ Kadının toplum içindeki kimlik arayışı konusunda İstanbul kadınları semtlere göre tasvir edildiğinde Türk kadınının konumuna tek bir yanıt verilemeyeceği önemli bir husustur. Öncelikle İstanbul'un Şişli, Kadıköy, Beyazid, Edirnekapı kadınları ele alındığında, kadının her semtte farklı vasıflar taşıdığı görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Toprak 2017).

Resim 1: Ateşten Gömlek Filminden Kareler 1922.

Ülkenin yaşadığı zorluklar, verilen mücadele sinemayı etkilediği gibi yaşanan olaylar içinde kadının toplumsal değişim içindeki gerekliliği ve meslek hayatına atılması bir ihtiyaç dahilinde olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle zorluklara karşı yılmayan, güçlü ve fedakâr Türk kadını sosyal hayata ön plana çıktığı ve desteğine ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Genel olarak 1920’li yılların Türk sinemasında benzer temanın devam ettiği görülmüştür.

Bataklı Damın Kızı Aysel (1934)

Yönetmen: Muhsin Ertuğrul; Senaryo: Nazım Hikmet Ran

Oyuncular: Cahide Sonku,⁶ Talat Artamel, Feriha Tevfik⁷

Bataklı Damın Kızı Aysel, Muhsin Ertuğrul’un gerçek baş yapıtıdır. Selma Lagerlöf’ün *Tosen Fran Stormytorpet* adlı öyküsünden yola çıkarak, insansal bir dramı tüm boyutlarıyla sinemaya aktarmıştır. Ertuğrul, aynı zamanda Cahide Sonku’ya bu boyutlar içinde başarıyla gerçekleştireceği

⁶**Cahide Sonku:** (D. 1916, Yemen / Ö. 18 Mart 1981, İstanbul). Bir asker ailesinin kızı olarak dünyaya geldi. Yemen’den İstanbul’a gelen aile, babasının evi terk etmesiyle Cahide, çalışmaya başladı. 1932’de Şehir Tiyatroları, konservatuar öğrencisi olarak girdi, başarılı olması ile figüran-stajyer olarak çalışmaya başladı. 1933’te *Yedi Köyün Zeynebi* oyununda, *Söz Bir Allah Bir* filminde rol aldı. 1934’te *Bataklı Damın Kızı Aysel* filmiyle yıldız oldu. 1937’de oyuncu Talat Artamel ile evlendi. 1937’de *Adalar* adlı revüye oynamak üzere evden çıkacağı sırada annesi öldü. Annesinin ölüsüyle, tiyatro arasında ne yapacağını şaşırıldı. Ancak tiyatroya gitti ve o gece içi kan ağlarken dans edip şarkı söyleyerek rolünü oynadı. 1943 yılında ikinci kez evlendi, 1949’da “Fedakâr Ana” filminde rol aldı. 1950’de Sonku Film Şirketi’ni kurdu. 1951’de Talat Artamel ve Sami Ayanoğlu ile birlikte *Vatan ve Namık Kemal* filmi yönetti, filmdeki rolüyle en iyi kadın oyuncu seçildi. 1954’te *Beklenen Şarkı* filmi gişe rekorları kırdı. Ne var ki bir yangın sonucu bütün servetini yitirdi, düzensiz bir yaşam sürdü. Bundan sonra yoksulluk, alkol bağımlılığı ve unutulmuş bir insan oldu. 1979’da Sinema Yazarları Derneği tarafından ödül aldı, 1981’de öldü. Kaynak: (Sonku 2020)

⁷ **Feriha Tevfik:** Cumhuriyet tarihinin ilk güzellik yarışması Cumhuriyet gazetesinin girişimiyle 3 Eylül 1929’da düzenlenmiştir. Yarışmaya ırk, din ve mezhep farkı aranmaksızın 16 ila 25 yaş aralığında bulunan her Türk kızının katılabileceği duyurulur. Yarışmanın jüri üyeleri arasında Abdülhak Hamit, Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Peyami Safa, Çallı İbrahim, Bedia Muvahhit, Valâ Nurettin, Zekeriya ve Sabiha Sertel gibi tanınmış yazarlar, gazeteciler ve sanatçılar vardır. 35 finalist arasından Feriha Tevfik birinci olmuştur. Kendisine gelen teklif üzerine Kaçakçılar adlı filmin başrolünde oynamış ve filmin şarkısını okumuştur. 1934’te *Bataklı Damın Kızı*, *Aysel* filminde rol almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Yıldız 2019, 66-87)

bir rol olanağı tanıyarak, Rus sinemasında gördüğü çekim ve kurgu tekniklerini en iyi biçimde perdeye aktarmıştır (Onaran 1979).

Türk sinema ve tiyatro tarihine getirilen yeniliklerden bir örnek olma özelliğini taşıyan film, köy konulu olduğu gibi güncel yaşamda sık rastlanan bir sorunu içermekle toplumdaki geleneksel kavramlar ustalıklarla işlenmiştir. Bursa'nın Çalıköy Nahiye'sinde çekilen filmde baş kadın karakter Aysel, çalıştığı evin beyi tarafından tecavüze uğramış ve hamile kalmıştır. Çocuğun nafakasını almak için mahkemeye başvurmuş, fakat mahkemede çalıştığı evin Beyi, iftiraya uğradığını, çocuğun kendisinin olmadığına yemin edecek iken, Aysel çocuğunun babasının yalan yemin etmemesi için davasından vazgeçmiştir. Aysel, dürüst davranışı ile kasaba halkının takdirini kazanır. Ali adlı kişinin evinde işe başlar, hasta ve yatalak olan annesine bakıcılık görevini ile ev işlerini yapar. Kendisine evin kızı gibi davranılması dikkat çeken kareler olmuştur. Filmin sonunda Ali, Aysel ile evleneceğini belirtir, ailesi bu kararı büyük bir memnurlukla karşılar (Bataklı Damın Kızı Aysel 1934).

Resim 2: Bataklı Damın Kızı, Aysel Filminden Kareler 1934.

Filmin kadın karakterlerinden Aysel, tecavüze uğramış, fakir bir ailenin kızıdır. Toplumsal çerçeve açısından bakıldığında bu durumdaki kadınlara halk tarafından kötü bakılır, hatta bir utanç sebebi olarak görülüp namus meselesi adı altında kadının öldürüldüğüne dair pek çok örnek bulunmaktadır. Hatta kızını öldürmek istemeyen aileler ise bulunduğu bölgeden taşınarak göç etmişlerdir. Filmin baş kadın karakteri Aysel, toplumdaki algının tam tersine hakkını aramak için mahkemeye başvurmuş, yasal haklarını talep ederek kadının mağduriyetini temsil etmiştir. Kadının aciz kaldığı bu tarz olaylar karşısında dik durabileceği filme aktarılırken, aynı zamanda kişinin Ali ile nişanlanan Gülsüm, tecavüze uğramış olan Aysel'in evinde çalışmasını istememektedir. Öte yandan gelişen olaylar karşısında Gülsüm'ün nişan durumu bozulunca, kadınlar arsında çıkan dedikodu ise "kızın nişanı bozuldu, artık onu isteyen olmaz" gibi cümleler ise yine toplumda yaşanan başka bir sorun da dile getirilmiştir. Farklı bir sorun olup günümüze kadar süre gelmiş olan nişanın bozulması, kadın için bir kusur olduğu algısı filmde işlenen ikinci bir konu olmuştur.

Vurun Kahpeye (1949)

Yönetmen: Lütfi Akad⁸

⁸ **Ömer Lütfi Akad:** 1916 yılında İstanbul'da doğmuş, ilk öğrenimini Saint Jeanne d'Arc Fransız Okulu'nda ve Galatasaray'ın ilk bölümünde tamamlamıştır. Galatasaray Lisesinden sonra 1942 yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunu bitirmiştir. Kısa bir memurluk hayatından sonra Sema Film, Lâle Film ve Erman Film kurumlarında

Oyuncular: Sezer Sezin, Kemal Tanrıöver

Halide Edip Adivar'ın 1923'te yazdığı aynı isimli romanından uyarlanan filmde, öğretmen Aliye'nin hikâyesi anlatılır. İdealist bir öğretmen olan Aliye'nin en büyük dileği köy çocuklarına umut olmaktır. Batı Anadolu'daki bir kasabada mesleğini yapmaya başlayan Aliye, kasabanın gerçekleri olan bir kısım insanların baskın gücü ve bu güç dengelerin değişmesine karşı direnç gösteren insanlar ve amaçları için din kisvesini kullanan kişiler ile yüzleşir. Diğer yandan göreve başladığı sırada Anadolu'da Yunan işgali ve Kuvayı Milliye hareketlerinin yaşandığı görülmektedir. Aliye, kasabaya geldiği andan itibaren güzelliğiyle kötü niyetli Maarif Müdürü'nün dikkatini çektiği gibi, Hüseyin Efendi ve diğer eşraf oğulları da kendisine talip olurlar, fakat kadın yapılan evlenme tekliflerini reddetmiştir. Kendisi, tüm vaktini çocukların eğitimine verir, ancak okulda imtiyazlı kişilerin çocukları yerine fakara çocukları sahiplenmesi kasabadaki baskın grubun tepkisini çeker. Öte yandan Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin peçesiz olmasını, peçe takmıyor demek yerine farklı yollardan insanları kışkırtmaya başlar. Öyle ki saçları ile erkekleri tahrik ettiği ve kadının bu şekilde görünmesinin kendisinden ziyade etrafındaki insanlara belalar çeken bir varlık olarak nitelendirir. Fakat, kadın karakter kasabanın aydınlanması, eğitim düzeninin iyileştirilmesi için mücadele etmeye devam etse de sonunda baskın güce yenik düşer. (Aytemiz 2015, 175; Vurun Kahpeye 1949).

Resim 3: Vurun Kahpeye Filminden Kareler 1949.

Filmdeki kadın tiplmesi okumuş, modern giyimi ve fikirleri dikkat çektiği gibi kız öğrencilerinin başını açması, milli marşlar öğretmesi, Kuvayı Milliye taraftarı söylemleri ile çok tepki çeker. Yaşadığı zorlukların yanında bir de eşraftan Hüseyin Efendi adlı kişinin tacizleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Aliye, şımarık davranışlarından dolayı eşraftan bir çocuğu sınıftan atması üzerine Hüseyin Efendi sınıfı basar, fakat Aliye'den beklemediği bir tepki alır. “Kasaba demek siz demek değilsiniz, ben Anadolu'ya çocukları okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi eksik adamlar yüzünden kalamasam başka yere gider vazifemi yaparım...çıkın dışarı...” cümleleri ile

muhasibecilik ve prodüksiyon amirliği yaptı. Halkevlerinde Şakir Sırmalı'nın yanında, ardından Erman Film'de çalıştı. Erman Film'de yarım kalan bir filmi tamamladı, yetenekli olması "Vurun Kahpeye" filminin yönetmenliğini üstlenmesini sağladı. Akad'ın başyapıtı sayılan "Kanun Namına" filmidir. İpsala Cinayeti, Öldüren Şehir, Beyaz Mendir, Meçhul Kadın, Ak Altın, Meyhanecinin Kızı, Zümrüt, Gelin, Düğün, Diyet, Vesikalı Yârim vb. birçok film çekmiştir (Onaran 1994, 53-59).

karşılaşır. Kasabada dedikodular hızla yayılır, “kız sağlam çıktı, çocukları okutmaktan başka derdi yok” sözleri ile kasaba halkının sempatisini kazanmıştır. Kız sağlam çıktı sözüyle daha önce kasabaya gelen öğretmenlerin ezildiği bu nedenle ayrıldıklarına gönderme yapılırken, Aliye’nin cesareti takdir edilmiştir. Öğretmenin korkusuz ve dik duruşu, bazı şeylerin değişebileceğine işaret etmektedir. Durum böyle olunca, konularını koruyup kasabalı üzerindeki egemenliğini yitirmek istemeyen Hüseyin Efendi ve Hacı Fettah Efendi harekete geçmiştir. Öyle ki “İstanbul’dan gelenler çocuklarımızı eğitmek için geliyorlar, fakat onlar bizim verdiğimiz terbiyeyi bozuyorlar, karılarımıza kötü misal oluyorlar...” şeklinde her fırsatta öğretmene karşı halkı etkilemeye çalışırlar.

Kasabalı kadınlar ise kendi yaşam koşullarını benimseyip boyun eğen bir nitelik göstermektedirler. Hacı Fettah’ın etkisinde kalanlar “İstanbul’dan gelen yüzünü açtığı gibi 13 yaşındaki kızların saçını açmaktadır...” diyen kadınlar olur. Aliye’nin Yunan Komutanı ile görüşmesi Hacı Fettah’ın işlerini kolaylaştırır, “gördüm, komutan ile sarmaş dolaştı, birbirlerine sarılmışlardı...” gibi dedikodular hızla yayılır. Söylentiler yayıldıkça daha fazla abartılır. Her geçen gün kasabadaki durumlar daha karmaşık hale gelir. Ömer Bey’i kurtarmak için akşam saatlerinde tekrar komutanın yanına giderken birçok kişi tarafından da görülür, “bu saatte komutanın yanına gidiyor” sözleriyle yapılan görüşme durumu fitneye dönüşür. Aliye, gizli gizli değil, açık bir şekilde görüşmenin fitneye dönüşeceğini hesaba katmamıştır. Hacı Fettah Efendi, “Ordumuz gelmeden önce kasabanın namusunu temizlemeliyiz... geceyi komutanın koynunda geçirdi..., düşman zabıtları ile cümbüş eden, erkekleri baştan çıkararak haram saçlarını yolunuz, hala söz söyleyen dudaklarını parçalayın...” sözleriyle Aliye’nin taşlanarak öldürülmesine neden olur. Bu bağlamda geleneklerin sıkı işlendiği bir kasabada kişilerin var olan gücü muhafaza etme çabası, çıkar çatışması karşısında, bireysel direnişin ve aydın fikirlerin yenik düştüğü görülmektedir.

Hayatımı Mahveden Kadın (1955)

Yönetmen: Faruk Keleş

Oyuncular: Neriman Köksal, Muhterem Nur, Abdurrahman Palay

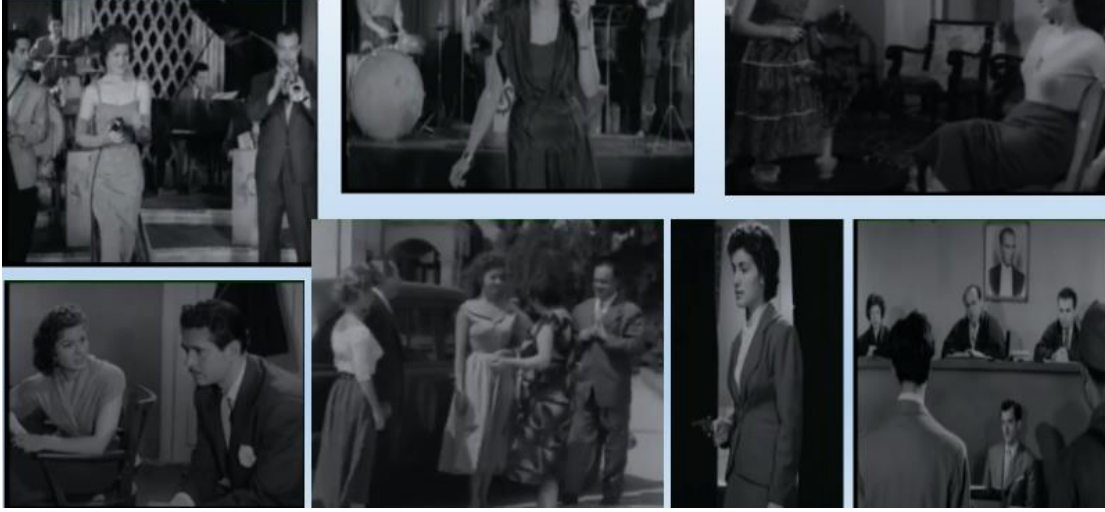
1950’ler ile birlikte Türk sinemasında tiyatroyun izleri kırılmış ve sinemanın kendi tarzı oluşmaya başlamıştır. Türk sinemasında Yeşilçam dönemi başlamış ve sinema sektöründe önemli gelişmeler ve çekilen film sayısında büyük bir artışın yaşandığı görülmüştür. Öyle ki 1940’larda çekilen film sayısı 73 iken, 1950’lerde film sayısının 540’a yükselmiştir (Kategori 2020). Bu dönemdeki filmlerin temel konusunu acı, ıstırap yüklü melodramlar oluşturmaktadır. İyi kadın tiplemesinde namuslu eş, fedakâr anne; kötü kadın tiplemesinde serbest, cinselliği ön planda olan, evlilik dışı ilişkileri bulunan, para tutkunu kadındır. Bu kadınlar genellikle bar, pavyon ve gazinolarda çalışan hayat kadınlarıdır.

Filmde, âşık olduğu kadın yüzünden hayatı değişen bir adamın hikayesi anlatılır. Orhan, hukuk fakültesinde okurken, pavyonda şarkıcılık yapan Belkıs’a âşık olur. Kendisine aşkı itiraf eder, sonrasında ikili beraber yaşamaya başlar. Bu arada Orhan ailesini arayıp sormaz, okulunu bırakır ve bütün vaktini Belkıs’la geçirir. Belkıs başka bir pavyonda çalışmak için İzmir’e gitmeye karar verir. Kendisiyle gitmek isteyen Orhan, parasız kalmış, aşkı uğruna kısa yoldan para bulmak için suç dünyasına girecektir. Belkıs, yeni bir zenginle tanışır, bu yeni kişi ile beraberken başka kişilere yönelir, bu davranışının devam etmesi kendisinin öldürülmesine neden olur. Filmdeki kötü kadın karakteri filmin sonunda hayatı kaybeder (Hayatımı Mahveden Kadın 1955).

1955. Hayatımı Mahveden Kadın

Yönt: Faruk Keleş

Oyn: Neriman Köksal, Muhterem Nur,
Abdurrahman Palay

Resim 4: Hayatımı Mahveden Kadın Filminden Kareler 1955.

Filmin baş kadın karakteri Belkıs, “Demek daha talebesiniz, ben de sizi iş güç sahibi zannetmişim. Ailen zengin mi?” cümlesi kendisinin bir servet avcısı olduğunu ilk başta göstermiştir. Orhan’ın öğrenci olması kadının pek hoşuna gitmez, çünkü bu durum parasının biteceğinin göstergesi olmuştur. Tabii ki para bitecektir ve kadının, “Baban da olsa para sızdırmanın yolları vardır, sen daha toysun bilmiyorsun” sözleri ile Orhan’ı hırsızlık yapmaya yönlendirir ve babasının parasını çalarken yakalanınca, evden kovulur. Orhan’ı kendisine tutulmuş toy bir genç olarak gören kadın, “bizim gibi sanatkarlar çok dolaşırlar, yalnız olursam otelde pansiyonda rahat bırakmazlar taciz ederler, böyle birini buluruz hem arkadaşlık hem de bekçilik ederler” ifadesiyle hayatının gerçeklerini dile getirir. Belkıs, her fırsatta sıkıntıya gelemeyeceğini, bu yaşam tarzına alışıp serbest ve kendi hallerinde yaşamayı vurgular. Kadın, kişileri hayatında geçici bulunduran bir yaşam benimsemiş ve her zaman için parası olanın öncelik taşıdığını belirtir. Fakat erkek karakterlerin kendisine tutulması kadının sonunu getirecektir.

Filmin diğer kadın karakteri Handan, modern giyimli, aile değerlerine düşkün, abisi için nişanlısından vazgeçen, fedakâr bir genç kızıdır. Filmdeki diğer bir kadın karakter ise Orhan’ın yakalanmasında rol oynayan bir kadın polis göze çarpmaktadır. Kadın polis bir operasyon sırasında kişiyi suçüstü yakalar ve Orhan’ın, “her şey aklıma gelirdi ama, -polisin kadın çıkacağı aklıma gelmezdi” sözleri ile kadının kendileri için öngörülen mesleklerin dışına çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda mahkeme sırasında hâkimlerden birinin de kadın olması, kadının artık farklı meslek gruplarında iş hayatına atıldıkları görülmektedir. Bu gelişmeler toplum içinde kadın rolünde önemli gelişmelerin yaşandığını göstermekle birlikte toplum üzerinde oluşturacağı algı açısından da önem arz etmektedir.

Şoför Nebahat (1960)

Yönetmen: Süreyya Duru

Oyuncular: Fatma Girik, İzzet Güney

1960 yılı yapımı olan *Şoför Nebahat* filmi, 1970 yılına kadar pek çok oyuncu tarafından tekrar tekrar oynanmıştır. 1960’lı yıllarda Türk sinemasının kadın karakteri erkeksi kadın olurken toplum içinde de bu tarz bir tiplere gerek kıyafetleri ile gerek argo konuşmaları ile tutunabilmektedir.

Resim 5: Şoför Nebahat Filminden Kareler 1960.

Nebahat, düşük gelirli bir ailenin iki çocuğundan biridir. Taksi şoförü olan babasının kalp krizi sonucu ölmesinden sonra hem arabanın taksitleri hem de ev kira borçları birikir. Ailenin maddi sıkıntı içine girmesiyle birlikte Nebahat, baba mesleğini, taksicilik yapmaya karar verir. Fakat toplumun kadına biçtiği rolün dışına çıktığı için mahalledeki komşuları “kadının çalışmasına alıştık da şoförlük kadın işi değil” diye tepki vermişlerdir. Aynı zamanda nişanlısının ailesi bu durumu kabullenmez ve nişan bozulur.

Nebahat normal kıyafetleri ile çalışmaya başladığında taksi parasını az verenler, taciz eden ve trafikte laf atanları çok olur. Gün içinde yaşadıklarından sonra erkek dünyasında bir kadın olarak yer alamayacağını düşünecektir. Fakat işi bırakmak istediği sırada, ailesinin maddi olarak çok zor bir duruma düştüğünden vefat etmiş babasının giysilerini satmak durumunda kalmaları, ev kirası nedeniyle evin boşaltılması girişimi sonucu Nebahat, taksi şoförlüğünü yapmaya kesin karar verir. Nebahat, trafikte karşılaştığı durumlar karşısında “keyif için olunca kimsenin bir şey dediği yok da ekmek parası olunca mı olmuyor” sözleriyle aslında araba süren kadınların olup yadırganmadığı, meslek olunca yapılan tepkinin çarpıklığına dikkatleri çeker. Böylece kendisine yeni bir imaj verir, dik duruşu, elinde sigarası, başında kasketi, pantolon ve ceketle kılık kıyafetinde büyük bir değişim göstererek erkeksi bir kadın tiplemesi ortaya çıkar (Şoför Nebahat 1960).

Kadın, çalıştığı için değil de seçtiği meslektan dolayı aşırı bir tepki ile karşılaşır. Öyle ki toplumun kadına biçtiği bazı değer yargıları mevcut konumunu muhafaza etmektedir. Bu değer yargıları içinde kılık kıyafet de yer almaktadır. Kadın aynı kadındır, sadece kıyafetlerindeki değişiklik kişinin tacize uğramasını, ezilmesini engellemiştir. Böylelikle toplumda yaşanan sıkıntılar ve yapılan baskılar bir taraftan da kadının yılmayan, güçlü bir karaktere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelin (1973)

Yönetmen: Lütfi Akad

Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Kerem Yılmaz, Aliye Rona, Ali Şen

1970’li yıllar çok miktarda film çevrilmiş ve Türk sinemasında sosyal konuların en soğukkanlı işlenişini Lütfi Akad’ın *Irmak* (1972), *Gelin* (1973), *Düğün* (1973), *Diyet* (1974) filmlerinde bulmak mümkün olmuştur. *Gelin* filminde kırsal kesimden İstanbul’a yapılan göç ve bu göç ile birlikte toplumdaki ekonomik ve kültürel sorunların iç içe yaşanması somutlaştırılmıştır (Kayalı 1994, 21).

Yozgat'tan İstanbul'a göç eden bir ailenin, şehirde yaşadıkları kültürel şok filmde işlenirken, geleneklere bağnazca bağlılık, katı yüreklilik, aile içi değer yargılar ve psikolojik baskı ele alınmıştır. Filmde, Gelin karakterinin boyun eğici tavırları, aile büyüklerine karşı saygısı, itaatkâr davranışları, gelenekleri yansıtan önemli karelerdir. Çocuğu için çırpınan bir annenin sonuç vermeyen pasif direnişi ön plandadır. Film yaşanan acılardan sonra hayatına yeni bir yol veren bir kadının hikayesidir (Gelin 1973).

Resim 6: Gelin Filminden Kareler 1973.

Filmin kadın karakterlerinden kaynana ve gelin arasında yaşanan gelişmeler baskın değerler ve bu değerlerden kopuş net bir şekilde yansıtılmıştır. Kaynana rolündeki Aliye Rona⁹ toplumda yaşanan değişimler karşısında katı bir gelenekçidir. İstanbul'a pek ısınmamış, "az bir şeyde olsa köyde bir parça toprak olmalıydı, köyle bağ kesilmemeli, biz İstanbul'un kıyı bakkaliyesinde çürüyecek ocak mıyız?" sözleri ile hem şehirde yaşadıkları mekânı beğenmemekte hem de toprağa olan bağlılık ve köye dönme özlemini içinde yaşamaktadır.

Filmin baş kadın karakteri gelin, değişmeye çok çabuk uyum sağlayabilen, meraklı ve sorgulayan bir kişiliktir. İstanbul'u ilk gördüğünde şehir hayatı karşısında büyük şaşkınlık yaşar, eşinin arkadaşları ile tanışır, fakat onlarla fazla konuşması istenmemektedir. Bu nedenle gelin, fabrikada çalışan arkadaşları için, "çalışmak ayıp mı, çalışmamalı mı, soruları ile durumu sorgulamamıştır. Tabii ki onlarla her görüştüğünde davranışları değişmeye başlar, yeni şeyler öğrendikçe evdeki mevcut durumu da sorgular. Bu durumda da tüm aile fertleri tarafından tepki alır. Mesela gelin, çocuğunun rahatsızlığının artması sonucu muskanın bir işe yaramadığını belirtir, fakat kocasından, anama söyle nefesi kuvvetlidir.., hava değişikliğindedir düzeler.., anam bizi doktorla mı büyüttü.." gibi karşılıklar alır. Fakat kadın tepki alsa da kalıp düşüncelerin hastalık karşısında hiçbir işe yaramadığının farkına varmıştır. Diğer taraftan kayınpeder ağrıyan dizleri için eczaneden krem alması, şaka ile karışık eşinin okumasına, "kocadı mı ne fayda vermez oldu" açıklamasında bulunması, aile fertleri arasında yaşan davranış çarpıklıkları da karşı karşıya getirilmiştir. Kaynana,

⁹ Aliye Rona: Türk sinemasının toplumsal cinsiyet rollerini kıran kadın olarak değerlendirilmiştir. Türk sinemasının "kötü annesi" olarak bilinmiş fakat sevilmiştir. Toplumsal hafıza eril güce karşı gelen, kavga eden kadını kötü bilmiş, fakat aynı kadın gelenekleri ve toplumsal çıkarları gözettiğinde sevilmiştir. Bu noktada Aliye Rona sinemada toplumsal cinsiyet rollerinde bir kırılma yaratmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Uğureli 2019).

doktora gitmenin ayıp bir şey olduğu, “doktor da neymiş, çocuk bu, ha diye doktora mı gidilir, doktor diye elin adamına elletmeyi fabrikada öğrendin zahir” sözleriyle dile getirip şehir hayatı ve çalışmanın kadını değiştirdiğine dikkatleri çekip baskı uygulamaya çalışmıştır. Fakat set tepkiler ile mevcut durum korunmaya çalışmıştır. Çocuğu için çırpınan kadın çareyi arkadaşında bulmaya çalışır, fakat kaynana “ana, ata sözü ayağa mı düştü, vay başımıza gelenler... Veli’ye deyim de ayağının altında ezsin seni, avrat gibi avrat olacağına hastanelerde sürtesin ..., bunun başı sert, kolay eğilmeze benzer” cümleleri ile gelinin, sorgulamadan, kayıtsız şartsız itaatkâr olması gerektiği dikte edilir. Fakat tepkilerin artması ile birlikte yavaş yavaş çözümler kendini göstermeye başlar.

Gelin arkadaşı ile birlikte çocuğunu doktora götürür, tabii ki doktora gittiği duyulunca kocası ben gönderdim deyip eşini savunur. Çocuğun durumu anlaşılır, kalbi delik olduğundan ameliyat olması gereklidir. Gelin çocuğunun tedavisi için altınlarını satar, fakat izin almadan sattığı için hem dayak yer hem de para kayınpedere verilir ve para dükkân için harcanır. Annenin çocuğu için çırpınışları boşa çıkar ve çocuk ölür. Yaşananlar karşısında gelin isyan edip hem kayınpederle çıkışır dükkânı ateşe verir hem de kendi altınlarının parasını alıp evden ayrılır. Arkadaşlarına sığınan gelin, fabrikada çalışmaya başlar, fakat çalıştığı öğrenilince artık durumun bir namus meselesi¹⁰ olduğu, buna boyum eğilmeyeceği belirtilip kocanın gelini öldürülmesi istenir. Tam tersine koca da fabrikada çalışmaya karar verip eşinin yanında olur.

Şehir hayatı kadını şekillendirmeye başlamış, geleneksel değerler korunmaya çalışılsa da yeniliklerin aile içine girmesi engellememiştir. Tabii ki yaşanan evlat acısı da kadının şehir hayatına uymasını hızlandırmıştır.

Kadının Adı Yok (1987)

Yönetmen: Atıf Yılmaz

Oyuncular: Hale Soygazi, Tarık Tarcan, Aytaç Arman

Toplumsal sorunları ele alarak çekmiş olduğu kadın filmleri ile ön plana çıkan Atıf Yılmaz, neden kadın temasını sık kullandığını şu şekilde açıklamıştır. “Evet kadının kimlik arayışını ağırlıklı bir tema olarak işledim. Bu konu bana çok çekici geldi. Çünkü drama düşen kişileri işliyorsunuz, bizim toplumumuzda kadınlar erkeklere göre daha çok eziyet çekiyor. Kadın filmi yaparak aslında toplumu ve sorunlarını, Türkiye’yi anlatan filmler çekmiş oluyorsunuz” şeklinde açıklamıştır. Açıklamasının devam Yılmaz, yaşanan hızlı değişimler karşısında köyden kente göçün, yaşam biçiminin, değerlerin altüst olduğu ve insanın kimlik arayışının çok yoğun olduğunu açıklamıştır. Böylece köyden kente gelen, işçi olup siyasal kimlik kazanan kişilerin, her kesimden kadının kimlik arayışları toplumu yansıtan çok çekici sinema konuları olduğunu belirtmiştir (Soner 1995). 1980’li yıllarda yaşanan hızlı gelişim ve değişimler toplumun her alanında kendini hissettirirken aynı durum sinemaya da yansımıştır. Sinemada kadın sorunları ve değer yargılar ile savaşıırken artık cinsellikte ön plana çıkmıştır. Hızlı değişim sinemada yeni yüzleri ön plana çıkarırken, yeşil çamın ünlü kadın isimleri de değişime ayak uydurmak durumunda kalmışlardır (Uluyacağı 2002, 2-4).

1980’li yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de feminizm oldukça popüler hale gelmiş, kadınlar artık her açıdan özgür olma çabasına girmiştir. Böylelikle kadın, kendilerine biçilen toplumsal rolleri sorgulamakta ve ikinci planda olma konumuna başkaldırmaktadır (Elmacı 2017, 512).

Kadının Adı Yok filminde ailenin tek çocuğu olan Işık’ın, sert ve otoriter olan babası, erkekler ile oynamasına izin vermezken bu tutumu ile kızını koruduğunu düşünmektedir. Işık, çocuk yaştan itibaren “benim memem olmayacak mı anne, memeler ne işe yarar, siz niye çalışıp para kazanmıyorsunuz mememiz var diye mi, çocuğa süt vermek neden baba görevi değil, ben para

¹⁰ Türk sineması, toplumda sık rastlanan, oldukça katı kurallar çerçevesinde değerlendirilen namus kavramını göz ardı etmemiştir. Her dönemde farklı örneklerle filmlere konu olmuş ve namus kavramının ağırlıklı olarak kadın üzerinden ele alındığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Uluyacağı 2000).

kazanmak istiyorum, param olunca her istediğini yaparım, ben memem çıksın istemiyorum, memesi olanlar ağlıyorlar, şişman oluyorlar, kocaları da asık suratlı, babam gibi” şeklinde hem kadının biyolojik gelişimini hem de kadına biçilen rolü sorgulamaktadır. Babasının tavırları kendisinde önemli etkiler bırakmış, hayatının her döneminde bunun muhakemesini yapmıştır. Ayrıca babasının annesini aldattığına şahit olduğunda durumu annesi açısından değerlendirmiştir. Açıklasa annesinin evden gidemeyeceğini bildiğinden onu daha fazla mutsuz etmek istememiştir. Çünkü kadın öncelikle nereye gidecek ve çalışmadığı için de kocasına bağımlı durumdadır, bunun önüne nasıl geçilebilir düşüncelerinden kurtulamamıştır. Bu nedenle evlilik kavramını sorgulayıp çalışan ile çalışmayan kadının rollerini analiz etmiştir.

Resim 7: Kadının Adı Yok Filminden Kareler 1987.

Işık'ın yetiştiği aile yapısı, kendisinin yaşam biçimini de şekillendirmekle birlikte bu durum onun, erkeklere olan bakış açısını da etkilemiştir. Küçük yaştan itibaren Yusuf ve Oktay'a, lisede ise Erhan'a ilgi duymuş, fakat kimseyle birlikte olmamıştır. Üniversiteyi bitirince Gürkan ile evlenir, kadın ve erkeğin cinsel rolünü kendi içinde sorgular, “işte birazdan benimsin diyor, kendimi olaya veremiyorum, aklım benimsin sözlerine takılıyor, beraber oldum diye senin mi oluyorum be adam desem ...” ifadeleri ile yaşadığı çatışmayı yansıtırken birey olmayı sorgulamıştır. Aile içinde yaşadığı ilgisizlik ve mutsuzluk nedeniyle çalışmaya karar veren Işık, iş ortamındaki uygunsuz ilişkilere şahit olmuş, fakat kendisi de kocasını aşikâr bir şekilde aldatmaya başlayacaktır. Hatta kocasının bu durma tepki göstermemesine de karşı çıkmakla birlikte kendisinden ayrılır. Kadının ilişkisini aşikâr olarak yaşaması, çevresindekiler tarafından tepki ile karşılaşılır, işten çıkarılır, kiracı olarak kaldığı evden çıkarılır. Fakat “Herkes aynı şeyleri yaşamasına rağmen, kılıf uydurulduğu için mi tepki gösterilmiyor” diye hayatı sorgulamaya başlar (Kadının Adı Yok 1987).

Sonuç

Geçmişten günümüze ülkede pek çok gelişmeler yaşanmış, yaşanan değişimler Türk sinemasına yansımış ve sinema sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Her alanda kendini gösteren yenilikler kadının yaşam şeklini de etkilemiştir. Sözlü ve görsel kaynak olan sinemadaki gelişmeler, kadının bu gelişmelerden nasıl etkilendiğini, hangi değişikliklerin yaşandığını net olarak göstermektedir. İlk kez Türk kadın oyuncularını Neyyire Neyir ve Bedia Muvahhit'in kamera karşısına çıkması, sosyal ve kültürel alanda yaşanan en önemli sanatsal özgürlük olmuştur. Zaman içinde gelişme gösteren sinemada kadın oyuncularının sayısında artış olduğu gibi 1950'ler ile birlikte film sayısında da

önemli artış olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde yönetmen ve senaryocular, yılların birikimi ve dünyadaki hızlı gelişmelerin etkisiyle toplumsal sorunları beyaz perdeye aktarmışlardır.

Sinemada sosyal ve kültürel alanlarda pek çok konu hakkında filmler çekilmiş, bu filmlerde kadın sorunları da inceden inceye işlenmiştir. Zorluklar içinde hayat mücadelesi veren, fedakâr kadın tipi ilk dönem filmlerde yerini alırken *Bataklı Damın Kızı Aysel* filminde günümüze dek devam eden önemli bir toplumsal sorun ele alınmıştır. Bu film 1934 yılı olmasına rağmen, tecavüze uğramış bir kadının mağduriyetini yasal olarak aramasını konu edinmesi bakımından önemli bir içeriğe sahiptir. Çünkü toplumsal bir sorun olan tecavüz, namus meselesi olarak kadının öldürülmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle uzun yıllar aynı konu ile ilgili pek çok filmin çekilmesi gerekli görülmüştür. Öyle ki 2007 yılında gösterime giren *Mutluluk* filminde de tecavüz, namus meselesi olarak işlenmiş, filmde kadının öldürülmesi gerektiği konusu ele alınmıştır. Her zaman için kadın mağdur değil, suçlu görülmüş, her bir yörede aynı olay farklı boyutlarda sonuçlanmıştır. Bu nedenle 1934 yılı filmi hukuki hak arayışı ve mahkemeye başvurma açısından önemli bir yapıttır.

Gelenekler, kültürün devamı için önemli değerlerimizdir. Fakat yaşanan gelişmeler içinde var olan yanlışların ya bırakılması ya da değişmesi gerekmektedir. Yıllar içinde filmlerde büyük bir artış yaşanmasıyla birlikte farklı farklı toplumsal içerikli film konusu perdeye aktarılmıştır. Ele alınan *Gelin* filmi üzerinden aile ilişkileri, kadın rolleri ve kültürel çatışma başarılı bir şekilde sunulmuştur. Gelin rolündeki kadının özellikle aile bireylerinin her birine karşı davranışları, sesiz ve itaatkâr oluşu geleneklerle baskılandığını gösterilirken, kaynananın, “odanıza sığmadınız besbelli kaynatanın önünde kocaya göz süzmek neyin nesi” sözleri mevcut baskın geleneği net bir şekilde yansıtmaktadır. Yine filmde şehir hayatında görülen farklılıklar bir nebze de olsa bu geleneklerin dışına çıkmayı sağlamış, ilk defa şehir kültürü ile karşılaşan kadın, yaşadığı evlat acısıyla hayatına yeni bir yol vermiştir. Hatta halen büyüklerinin yanında çocuğunu sevmeye, kucaklama davranışının ayıp ve saygısızlık olarak görüldüğü yerler bulunmaktadır.

Nitekim Cumhuriyet’ten günümüze sinemadaki kadın karakterler, bu karakterlerin rolleri, toplumdaki aksaklıklar, yöreye göre bölgesel egemen güçler ve gelenekler betimlenirken bu sorunlar içinde kadının her açıdan geliştiği de filmlerde görülmektedir. Süreç içinde kadın hayatında yaşanan değişimler filmlere yansımıştır. Kadın, sosyal alanda birçok meslekte; polis, savcı, şoför vb. gibi görev almaya başlamış, imajında, giyim kuşamında ve modernleşme açısından büyük mesafeler kat etmiştir. Ayrıca geleneklerin sıkı uygulandığı yerlerde de artık yavaş yavaş çözümlenmelerin yaşanmaya başladığı, bununla birlikte kadının da kendisine biçilen rollerin dışına çıktığı da sinemaya yansımıştır. Dikkat çeken diğer bir husus ise köyden kente yapılan göçler ile kültürel çatışma yaşansa da zamanla yeniliklere ayak uydurulduğu, kalıp yargıların değişmeye başladığı da görülmektedir. Bu bağlamda sinema filmleri her ne kadar toplumsal sorunları çözmek amaçlı olmasa da filmlerin toplum üzerindeki etkileri düşünüldüğünde toplumsal dönüşüme önemli etkisi olduğu söylenebilir. Tabii ki bu dönüşümle birlikte kadının imajında ve toplumsal rolünde de değişimler yaşanmıştır.

Kaynaklar

Gelin, (1973). Erişim Tarihi: 01.02.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=jp39aHURnpQ>.

Vurun Kahpeye, (1949). Erişim Tarihi: 03.12.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=C4yp7t3SYqM>.

Akçura, Gökhan. (1992). “Bir Cumhuriyet Sanatçısı Bedia Muvahhit”, Cumhuriyet, 23 Şubat 1992.

Akçura, Gökhan. (1992). “Bir Cumhuriyet Sanatçısı Bedia Muvahhit”, Cumhuriyet, 24 Şubat 1992.

Akçura, Gökhan. (1992). “Bir Cumhuriyet Sanatçısı Bedia Muvahhit”, Cumhuriyet, 25 Şubat 1992.

Aytemiz, Beyhan Uygun. (2015). Fitne ve Fedâ: Vurun Kahpeye’de Din ve Milliyetçilik, *Monograf*, (4), 168-190.

Sonku, Cahide. Erişim Tarihi: 25.02.2020, <https://www.biyografya.com/biyografi/683>.

Şoför Nebahat, (1960). Erişim Tarihi: 03.11.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=3lNt8Epmsac>.

Ateşten Gömlek, (1922). Erişim Tarihi: 02.04.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=RJML-ft4xgM>.

Ertuğrul, Muhsin, (1934). Bataklı Damın Kızı Aysel, Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=2K40V8BqUSQ>.

Elmacı, Tuğba. (2017). Türk Sinemasında Yün Eğiren Kadınlardan Yeni Sinemaya Kadın Emegi Meselesi: Zerre Film Örneği, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 7 (3), 506-520.

Uzkınay, Fuat. Erişim Tarihi: 14.02.2020, <https://www.biyografya.com/biyografi/21060>.

İmançer, Dilek. (2004). Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi, *Journals Manas Edu*, 6 (12), 203-211.

Kategori: Yıllara Göre Türk Filmleri, Erişim Tarihi: 11.01.2020
https://www.wikizero.com/tr/Kategori:Y%C4%B1llara_g%C3%B6re_T%C3%BCrk_filmleri.

Kayalı, Kurtuluş. (1994). *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, Ankara, Ayyıldız Yay.

Hayatımı Mahveden Kadın, (1955). Erişim Tarihi: 04.03.2020, https://www.youtube.com/watch?v=JD_74qNjPt4.

Onaran, Alim Şerif. (1979). Muhsin Ertuğrul’un Sineması, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1979.

Onaran, Alim Şerif. (1994). *Türk Sineması*, İstanbul, Kitle Yayınları.

Özgüç, Agah. (1993). *Türk Sineması*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

Özkan, Zuhâl Çetin. (2012). Türkiye Sineması’nda Kadının Değişen İmgesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 5 (2), 79-81.

Özön, Nijat. (1983). “Türk Sineması”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1878-1916.

Serdaroğlu, Fatma. (2016). Sinema Neden Sanattır? Sinemayı Sanat Olarak Ele Alan Bir Araştırma Ne Tür Bir Yaklaşım Benimsemelidir?, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24 (2), 113-125.

Sevim, Seçkin. (2016). Muhsin Ertuğrul: Türk Sinemasının Kurucusu mu Yoksa Günah Keçisi mi? *İnsan&İnsan*, (10) 64-83.

Soner, Şükran. (1995). “*Türk Sineması Kurtuluşunu Arıyor*”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1995.

Toprak, Zafer. (2017). *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*, İstanbul, Doğan Kitap.

Uğureli, Ayşe. (2019). Folklorik Bir Bakış Açısıyla Yeşilçam’da Arketipik Bir Anne: Aliye Rona, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12 (28), 1001-1018.

Uluyağcı, Canan. (2000). Türk Sinemasında Namus Kavramı, *Kurgu Dergisi*, (17) 21-26.

Uluyağcı, Canan. (2002). 1980 Sonrası Türk Sinemasında Özgür Kadın İmgesi: Türkan Şoray ve Müjde Ar, *Kurgu Dergisi*, (19) 1-8.

Yıldırım, Alican. (2017). *Türk Sineması'nın 1950 – 1975 Yılları Arasındaki Döneminin Sinema Dili Açısından İncelenmesi ve Bu Dile Etki Eden Faktörlerin Saptanması*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Yıldız, Filiz. (2019). Türkiye’de İlk Güzellik Yarışmaları ve Basının Öncü Rolü: Genç Cumhuriyet’in Asri Güzelleri, *Etkileşim*, (4) 66-87.

Kadının Adı Yok, (1987). Erişim Tarihi: 15. 05.2020 <https://www.youtube.com/watch?v=LCx0OuKLyWk..>

Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 25.02.2020 <https://sozluk.gov.tr/>.

LÂLE ALEGORİSİ ÜZERİNDEN DOSTLUK VE BİRLİKTE YAŞAMA AHLAKI

Muhammet Caner ILGAROĞLU¹

ÖZET

Çiçekler her daim güzeldir ve güzelliği sembolize ederler. Dünyayı bir bahçe olarak tasavvur edersek bu bahçenin en kıymetli çiçeği nasıl ki insan olmaksızın öyle de çiçeklerin en kıymetlisi lâledir. Çünkü lâlenin de tıpkı insaninkine benzer bir hikâyesi vardır. İnsan nasıl varlıklar arasında biricik ise lâle de çiçekler arasında biriciktir. İnsan nasıl türlü türlü, çeşit çeşit, renk renk, başka başka ise lâle de gerek biçimiyle gerek renkleriyle ve gerekse cins ve türleriyle çeşit çeşittir. Evren nasıl ki adeta insan için var olmuşsa ve nasıl ki insan evrene özellikle gönderilmiş bir varlıksa lâle de güzelliğiyle, rengârenk oluşuyla adeta yeryüzüne özellikle gönderilmiş bir çiçektir.

Lâle, kendisinden en yüksek sanatkarların ilham aldığı bir sanat çiçeğidir. Büyüleyici güzelliği beyitleri, mısraları süslemiş; nakkaşlar, ebruzenler, hakkaklar, oymacılar, mermerbürler, çiniciler ve daha nice sanatkarlar kâğıtları, suları, metalleri, ahşapları, taşları, çinileri ve çamurları desen desen lâle motifleriyle bezemişler. Lâle, Türk sanatının vaz geçilmez bir sembolü olmuş, mezar taşları bile lâle motifleriyle süslenmiştir.

Bu makalenin amacı, çokkültürlülüğün hâkim olduğu çağımızda lâle sembolü üzerinden dostluğun değerini ve birlikte yaşama ahlakını felsefi olarak değerlendirmek ve alegorik bir yaklaşımla değerlerin insan hayatı için önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâkî Değer, Lâle, Dostluk, Çokkültürlülük.

FRIENDSHIP AND ETHICS OF LIVING TOGETHER THROUGH THE ALLEGORY OF THE TULIP

ABSTRACT

Flowers are always beautiful and they symbolize beauty. If we imagine the world as a garden, the most precious flower of this garden is the tulip, just as human beings are. Because the tulip has a story similar to that of the human. Just as man is unique among beings, tulips are unique among flowers. Just as human beings are of all kinds, varieties, colors and colors, tulips are also diverse in form, color, and species and species. Just as the universe has existed for human beings, and just as humans are sent to the universe in particular, the tulip is a flower specially sent to the earth with its beauty and colorfulness.

Tulip is an art flower inspired by the highest artists. Its enchanting beauty adorned the couplets and verses; muralists, marbling artists, engravers, carvers, marble makers, tile makers and many other craftsmen decorated paper, water, metals, woods, stones, tiles and mud with tulip motifs. The tulip has become an indispensable symbol of Turkish art, and even the tombstones are decorated with tulip motifs.

The aim of this article is to philosophically evaluate the value of friendship and the morality of living together through the symbol of tulip in our multicultural era and to emphasize the importance of values for human life with an allegorical approach.

Keywords: Moral Value, Tulip, Friendship, Multiculturalism.

1. GİRİŞ: LÂLENİN DOSTLUĞU

Farsça bir kelime olan Lâle (Lat. Tulipa), tek bir sap üzerinde bir tane çiçek açan, asıl rengi kırmızı olan, anavatanının Orta Asya olduğu bilinen yabancı bir bitkidir. Çok çiçekli olanları da dâhil olmak üzere yaklaşık 5000 çeşidinin olduğu tahmin edilmektedir (Baytop ve Kurnaz, 2003: 79). Lâle isminin Farsçada kırmızı anlamına gelen “la'l” kelimesiyle ilişkili olduğu söylenmektedir (Satoğlu, 1986: 52-54). Batı dillerinde lâle için kullanılan “tulip” veya “tulipe” kelimesinin ise

¹ Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, milgaroglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-5712-9401

Türklerin başlarına sardıkları “*tülbent*” ile ilişkili olduğu ve “*sarık biçimindeki çiçek*” anlamına geldiği ifade edilmektedir (Baytop, 1992: 2).

Lâle; bahçeleri, parkları, çinileri, şiirleri, kağıtları, ahşapları, minyatürleri, ebruları, romanları, resimleri, kilimleri, kitapları kısacası hayatımızı süslemeden önce yabancı bir kır çiçeğiydi. Yapılan araştırmalar, önceleri Orta Asya'nın dağlarında ve yalçın kayalıklarının arasında yetişen lâlenin, Göç yollarına düşen Türklere yoldaş olduğunu, baharda kar sularının serinliğinde açan güzelliğini ilk kez Türklere gösterdiğini belirtmektedir. Zorlu bir coğrafyadan yeni bir başlangıç yapmak üzere göç yoluna çıkan mazlum Türk halkına umut veren güzelliğiyle yârenlik eden lâle, konuşulan dilin coğrafi yayılışına benzer bir şekilde Türklere birlikte önce Anadolu'ya ardından Avrupa'ya ve nihayet tüm dünyaya ulaşmıştır (Yaqoob, 2021: 298). Böylece dostluğun çiçeği olduğunu gösteren lâle, Türklerin kendisine vefakâr tavrıyla yalnız ve yabancı bir çiçek olarak kalmamış ve zamanla tüm dünya halklarına dostluğunu eşsiz güzelliğiyle göstermiştir.

Türkler, güneğe giden geçitleri geçtiklerinde çok daha yüksek rakımlarda büyüyen lâle kolonileri bulmuşlar ve lâlenin güzelliğine, özgür duruşuna, dondurucu Orta Asya kışından kendileri gibi sağ salim çıkan gücüne hayran kalmışlardır. Lâle, Türklerin göç yolunda onlar için baharı müjdeleyen, haydi yola çıkalım diyen, yaşamı ve bereketi temsil eden bir yol arkadaşı, bir yârendir (Dash, 2001: 11). Lâlenin gösterdiği bu yârenlik, onu Türkler için vazgeçilmez bir sembol haline getirdi. Uçsuz bucaksız stepler boyunca batıya doğru hareket eden göçebe Türkler, Hazar Denizi'ne kadar tüm Orta Asya platosunda ve daha sonra Karadeniz kıyılarının daha uzak kesimlerinde ve Kafkaslar arasında yabancı olarak büyüyen lâleyi bir yol arkadaşı, bir dost, bir yâren, bir yoldaş olarak sahiplenip yanlarında gittikleri yere götürmüşlerdir.

Dolayısıyla Lâle, coğrafi konum itibarıyla Doğu'nun çiçeği, kültürel açıdan da Türk çiçeği olarak bilinir (Aktepe, 1953: 85). Orta Asya'nın uçsuz bucaksız enginliğinin eşsiz bir parçası olan lâle, Orta Asya'nın sert kışlarına ve kurak yazlarına dayanabilen ve dolayısıyla dünyanın çeşitli iklimlerine uyma konusunda güçlü bir adaptasyona sahip bir çiçektir. Dağlardaki lâlelerin ağırlıklı olarak kan kırmızısı renge sahip olması, bu bölgede yaşayan savaşçı kabilelerin lâleye saygı duymasına sebep olmuştur. Bu sarp tepelerin çorak toprağına tutunan dağınık kırmızı lâle kolonileri, adeta özgürlüğü temsil etmektedir. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi tek tip olmayıp gerek renk bakımından ve gerekse çiçek ve yaprak yapısı bakımından sonsuz çeşitlilikte olan lâleler, yeryüzüne dağılmış çeşitli insan ırklarını temsil etmektedir. Lâle, Himalayaların kuzeyinde uzanan sıradağlardaki orijinal anavatanından yüzlerce yıl seyahat ederek tüm dünyaya yayılmıştır (Dash, 2001: 11).

2. KÜLTÜREL BİR DEĞER OLARAK LÂLE

Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren çeşitli sanatlarda süsleme motifi olarak kullanılmaya başlayan lâleyi, şiirlerine konu edinen ilk şair Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olmuştur. Mevlânâ'nın *Divân* ve rubailerinde lâle ile ilgili pek çok mısra bulunmaktadır (Ünver, 1971: 265).

Canım şu bahçede, baharda [ne] hoş olurdu; şu ovanın, şu gaybi lâle bahçesinin sarhoşu olurdu (Mevlânâ, 2015: 107).

Ondan sonra ettiklerin meyve verir. Bahçende lâleler, nesrinler, marsımlar açar (Mevlânâ, 2015: 220).

Lâlenin yüzü nasıl kızarır kan gibi? Gül, nasıl çıkarır kesesinden altını? (Mevlânâ, 2015: 233).

Gönlümüzde lâlelik ve güllük var, yol yok yaşlılığa ve solgunluğa (Mevlânâ, 2015: 408).
Bu sözleri söylüyor, söylerken de yüzü nergis, gül ve lâle gibi açılyordu (Mevlânâ, 2015: 428).

Seni uzaktan gören, sahrada taze lâle gibi açılmış, der (Mevlânâ, 2015: 429).
Coşkuyla öyküler anlatıyorum Sebe'den. Lâle bahçesine meltem esti de ondan (Mevlânâ, 2015: 506).

Bülbül de değilsin ki âşık gibi, bir güzel çimenlikte veya lâlelikte zarı zarı şakiyasın (Mevlânâ, 2015: 820).

En eskisi 1698 ve sonuncusu 1875 tarihli Osmanlı mecmuaları ile çeşitli kaynaklardan derlenen lâle kültürü üzerine yazılmış bazı risaleler şunlardır:

Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul
Ferâhengiz
Ferahnâme, Hekim Mehmet Aşkî
Karanfil Risâlesi, Uşşakî Efendi
Lâlezâr-ı Bağ-ı kadim (Lâle Risâlesi), Mehmed Remzi Efendi
Lâlezâr-ı İbrahim, Reisülküttab Üçanbarlı Mehmed Efendi
Mizânü'l-Ezhâr, Şeyh Mehmed Lâlezârî
Netâyicü'l-Ezhâr, Mehmed bin Ahmedü'l-Ubeydî
Risâle-i Esâmi-i Lâle, Ahmed Kâmil Efendi
Şükûfe-nâme, Abdullah bin Mehmed Efendi
Takvîm-i Ezhâr, Tabib Mehmed Aşkî Efendi
Takvîmü'l-kibâr ve Miyârü'l-Ezhâr (Risâle-i Müfredât-ı Miyârü'lezhâr), Tabib Mehmed Aşkî Efendi
Tezkîre-i Şükûfeciyân, Ubeydullah Efendi
Tuhfetü'l-Ahbâb, Fennî Mehmed Efendi
Tuhfetü'l-İhvân, Fennî Mehmed Çelebi
Şükûfe-nâme, Urfalı Ademî Efendi
Şükûfe-nâme, Abdullah Galatalı (Önal, 2009: 914).

Yine Lâle, Ömer Hayyam'ın en iyi bilinen beyitlerinden birinde mükemmel kadın güzelliğinin bir metaforu olarak kullanılmıştır. Daha sonraki şairler çiçeği genellikle bir mükemmellik sembolü olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bunlardan biri olan Şirazlı Sâdî, 1250'de ideal cennet bahçesini tasvir ederken lâlenin güzelliğinden yola çıkmıştır: “*serin bir derenin mırıltısı, kuş ötüşü, bol bol olgun meyve, parlak renkli lâleler ve güzel kokulu güller*”in bir araya gelip oluşturduğu bir yer (Sadi, 2007: 19).

Zamanla yeni türleri yetiştirilerek iyice yaygınlaşıp sevilen lâle, klasik Türk edebiyatı açısından çiçek meclisinin başlıca ögesi haline gelmiştir. 16. yüzyıla kadar, gül ile rekabet edememiş gibi görünse de, Baki'nin lâle redifli gazelinden anlaşılacağı üzere güllü geride bırakmıştır.

Jâlelerden takımur tâcına gevher lâle
Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle (Önal, 2009: 917).

Lâle Devri'nde ise artık herkes için istisnasız tek çiçektir. Devrin şairi Nedim'in pek çok şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan lâle, şairin III. Ahmed için yazdığı bahariyede;

Müdüâm ey lâle-i hâtır-güşâ dür olma gülşenden

Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın mısralarıyla bahçelerin başlıca konuğu olarak tanımlar (Önal, 2009: 918).

Gerçekten de, lâlenin inceliği ve tipik olarak kan kırmızı rengi, onu Türkler için bir estetik sembol haline getirmiş görünmektedir. Mükemmellik ve sonsuzluk ile eş anlamlı hale gelen lâle sembolünün olağanüstü güzelliğinin efsanelere bile yansıdığını görmekteyiz. Bir efsaneye göre Ferhat, bir gün sevgilisi Şirin'in öldürüldüğü haberini alır ve dayanılmaz bir kedere kapılarak kendi vücudunu baltayla parçalar. Derin yaralarından damlayan kan, çorak toprağa düşer ve her damladan mükemmel aşkın sembolü olan kırmızı bir lâle çıkar. Benzer efsaneler ters biçimli lâle için de söylenmiştir: Hristiyan rivayetlerine göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi ile bağdaştırılan ters lâle efsanesinde Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğini gören Hz. Meryem gözyaşları dökmeye başlar. Hz. Meryem'in gözyaşının düştüğü yerde ters lâlenin yetişmeye başladığı görülür. Ters lâle aynı zamanda Hz. Hasan ve Hüseyin'in Kербela'da şehit edilişiyle de bağdaştırılmıştır.

Benzer bir anlatı ise lâlenin mimaride süsleme unsuru olarak kullanılmasıyla alakalıdır. Efsaneye göre II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı Selimiye Camii'nin müezzin mahfilindeki ters lâlenin şöyle bir hikâyesi vardır: Sultan'ın, Mimar Sinan'a caminin yapımını emrettiği yerde yaşlı bir kadının lâle bahçesi vardır. Mimar Sinan ne kadar konuştuysa da yaşlı kadın lâle bahçesini vermeye razı olmaz. Çünkü o lâleler yadigârdır ona. Fakat nihayetinde camide kendinden bir iz olması şartıyla yaşlı kadın bu teklifi kabul eder. İşte söz konusu bu iz, cami içindeki ters olarak resmedilmiş ve yaşlı kadının gönülsüzce verdiği lâle bahçesinin simgesi olan ters lâledir. Bu hususta söylenmiş başka bir rivayet ise Selimiye Camii'nin çok kusursuz bir şekilde inşa edildiği için "göz değmesin, kusuru var" desinler diye ters bir lâle işlendiğidir (Kartal, 1998: 10).

Selçuklu ve Osmanlı kültüründe halılara, kilimlere, kumaşlara, çinilere, seramiklere, ahşaplara işlenen lâleyi şâirlerimiz de şiirlerinde adeta nakış gibi işlemişlerdir. 16. yüzyıl İstanbul'unun ortamı lâle için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu yüzyıl, sanatın her dalında heyecan veren gelişmelerin yaşandığı yüzyıldır.

Lâle en parlak dönemini 16-18. yüzyıllar arasında Osmanlı'da yaşamıştır. Süs bitkisi ve süsleme motifi olarak kullanımı III. Ahmed döneminde doruk noktasına çıkmış ve 1718-1730 yılları arasındaki dış politikadaki barışın etkisiyle oluşan III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa yönetiminde geçen kültür ağırlıklı döneme tarihçiler "Lâle Devri" adını vermiştir. Nitekim Osmanlı büyük bir imparatorluk haline geldiği zaman, lâle artık bir yabancı çiçek olmaktan çıkarak bir bahçe çiçeği olmuştur. Bu devirde lâlenin cinsleri, türleri seçilmiş ve ehlileştirilmiştir. Öyle ki Kanuni döneminde lâle sevgisi giderek çoğalmış ve herkes, benim de güzel lâlelerim olsun diye uğraşan birer bahçıvan gibi davranmıştır. Halk, yazın sıcağında gölge veren batık bahçeler, asmalarla dolu teraslı bahçeler, halka açık yerlerde zevk bahçeleri ve kendi evlerinin duvarları içinde çiçeklerle dolu özel "cennet bahçeleri" inşa etmişlerdir. Bu bahçeler, bakan gözleri geometrik biçimle etkilemek için değil, bereket ve bolluk için dikilmiştir. Denebilir ki bir Osmanlı bahçesi, sahibinin, dertlerinden sığınabileceği bir yer olarak tasarlanmıştır. Adeta yeryüzünde küçük bir cennet parçası olarak tasarlanmış oldukları bahçelerde Osmanlılar, günün sıcağından kaçıp surların içinde yumuşak meyveler yetiştirmiş, çeşmeler ve melodik akarsular oluşturmuşlardır (Dash, 2001: 18).

Öyle ki Fatih Sultan Mehmed ve haleflerinin inşa ettikleri Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı zamanlarında İstanbul'a seyahat eden Avrupalılar, genellikle şehrin sadece büyüklüğü ve zenginliği ile değil, efendilerinin görgü ve zevkiyle de şaşırıp kalmaktaydılar. Devrin İstanbul'u, sakinlerinin

dini çeşitliliğine Avrupa’da akıl almaz bir şekilde hoşgörü gösteren bir kültür ve kahvehaneler şehriydi. Halk, çiçeklere neredeyse kutsal emanetler gibi davranmış ve genellikle sarıklarına lâle takmışlardır. Müslüman Türk halkı, bahçelerin kendileri için neden bu kadar önemli olduğunu açıklamak için şöyle bir hikâyeye anlatırlar; ünlü bir derviş olan Hasan Efendi bir gün vaaz verirken, konuşmasını dinlemeye gelenlerden biri ona bir not verir. Notta bir Müslümanın öldüğünde cennete gidip gidemeyeceğinden emin olunabilir mi? diye yazmaktadır. Hasan Efendi, vaazını bitirdikten sonra aramızda bahçıvan var mı? diye sorar. Cemaatten bir kişi ayağa kalkınca, Hasan Efendi onu göstererek, “bu adam cennete gidecek” der. Meraklı bakışları gidermek için Derviş Hasan Efendi, insanların dünyada yapmaktan en çok zevk aldıkları şeyi ahirette de yapacaklarını belirten hadislerden alıntı yaparak şöyle der “bütün çiçekler cennete ait olduğundan, bahçıvanlar işlerini sürdürmek için mutlaka cennete gideceklerdir” (Dash, 2001: 18).

O zaman İstanbul Lâlesi denilen ince, uzun, uçları giderek bir tığ gibi incelen lâleler yetiştirilmiş ve gül, nergis, karanfil ve sümbül dışında diğer tüm çiçekler, ne kadar nadir, ne kadar güzel olursa olsun bu lâlenin yanında hepsi “kır çiçekleri” olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar lâleyi daha önce hiç sahip olmadığı bir saygınlık konumuna yükseltmişlerdir (Dash, 2001: 16-17).

Lâlenin sembolik dinî ve manevî anlamları da vardır. Lâlenin yazılışındaki harfler ile “Allah” sözcüğünün yazılışındaki harflerin aynı olması muhakkak ki lâleye verilen önemde büyük bir rol oynamıştır. Bu nedenle Osmanlı bahçelerindeki tüm çiçekler arasında lâle en kutsal çiçek olarak kabul edilmiş ve Türklerin bu çiçeğe olan tutkusu, sadece güzelliğinin takdir edilmesinin çok ötesine geçmiştir. Bu bakımdan Osmanlılar için muazzam dini bir sembolik öneme sahip olan lâle, kelimenin tam anlamıyla Tanrı’nın çiçeği olarak kabul edilmiştir. Lâle ayrıca açarken başını eğdiği için Tanrı’nın karşısında alçakgönüllü olmayı da temsil etmektedir. Başka anlamlar da yükleniyor lâleye. Lâlenin esası kırmızıdır ve içinde bir karalık vardır. Bu, tasavvufta “bağrı yanık lâle” olarak değerlendiriliyor. Tek bir sap üzerinde tek bir çiçek olarak açıyor. Bu da Allah’ın birliği ile özdeşleştiriliyor. Ancak yalnızca bunlardan ibaret değildir lâle. Lâlenin pek çok sanat yapıtında kullanılması aynı zamanda onun zarafetinden ve tasarıma uygun biçiminden kaynaklanmaktadır. Nitekim lâle, her tür malzeme üzerinde çok güzel kullanılabilmektedir.

Gül İrepoğlu lâlenin kültür ve sanat değerini şöyle anlatmaktadır:

“Lâle demek aşk demektir. Lâlenin orijinal rengi kırmızıdır. Aşkın yakıcılığındadır... Beyaz lâle saflık ve masumiyet, mor lâle soyluluk ve romantizm, sarı lâle hem neşe hem de umutsuz aşk, siyah lâle ulaşılmazlık ve ender bulunurluk, çizgili lâle “güzel gözlerin var” anlamında kullanılıyor... Minyatürlerde lâleli bezemeleri bol bol görebilmekteyiz. Bazı sahnelerde lâle bahçesi görünüyor. Bir de iç sahne görünüyor. Orada vazo içinde lâleler var. Yani lâlenin bahçede oluşu yetmiyor. Muhakkak iç mekânda da isteniyor lâle ve çiçek. Çiniler zaten bir çiçek bahçesi. Selçuklular’dan, Anadolu Selçukluları’ndan o muhteşem çinilere, İznik Çinileri’nin hiç solmayan lâlelerine bol bol değinmeliyiz. Rüstem Paşa Camii’ne gidin derim veya Sultanahmet Camii’ndeki çinilere bakın. Topkapı Sarayı Haremi’nde de bol bol büyük bir neşeye ve zevkle kullanılmış. Yalnız çiniler değil. Kumaşlara, padişah kaftanlarına bakın. Oradaki o güzelim lâlelere bakın. Maden üzerine de işlenmiştir lâle. Alemlerde lâle vardır. Taş işçiliğinde bol bol görürüz lâleyi. O çeşmelerin yüzeylerinde vardır lâleler. Sultan III. Ahmet’in Çeşmesi bence Lâle Devri denen dönemi en güzel özetleyen sanat yapıtıdır. Onun üzerinde taşa lâleler görürüz. Yalnız bu değil, mezar taşlarına bakın. Mezar taşlarında harikulade lâleler vardır. Ahşap işçiliğinde de bol bol lâle

kullanılmıştır. Aklınıza gelen her türlü sanat eserinde, sanat dalında kullanılmış bir motiftir lâle. Edebiyatta da çok kullanılmıştır. Fuzuli'nin, Baki'nin şiirlerini okuyun. Ben bu araştırmaları yaparken Divan Şiiri'ni bir kere daha sevdim. Ama yalnız Divan Şiiri'nde olduğunu zannetmeyin. Günümüzün şiirlerine kadar uzanan çağdaş şiirde de lâle bir metafor olarak çok sevilerek kullanılmış” (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 16. yüzyılın ilk yarısında lâle, kendini Türk çiçeğinin en özlü örneği olarak kabul ettirmiştir. Avrupa'da hala bilinmiyordu, ancak padişah ve hizmetkarları arasındaki popüleritesi o kadar fazlaydı ki Osmanlı sanatçı ve zanaatkarlarının en sevilen motiflerinden biri haline gelmişti. Sultanın cübbesini süsleyen lâleler, hala hayatta olan, yüzlerce çiçekle işlenmiştir. Macaristan ve İran seferlerinde giyilen kraliyet zırhı, dokuz inç uzunluğunda tek bir görkemli lâle ile süslenmiş ve zırh ustalığının şaheseri olan padişahın miğferi, altın şeklinde lâlelerle ve değerli taşlarla süslenmiştir. Kendilerini tamamen lâlelere adayan ilk bahçıvanlar, Kanuni zamanında bilinen en eski lâlelerden bazı cinsleri yetiştirmişlerdir. Şeyhülislam Ebu'Suud Efendi'nin, Nur-i Adin, yani “Cennet nuru” olarak bilinen çok güzel eski cins bir lâleye sahip olduğu bilinmektedir. Lâlenin bazı özel cinslerine değerlerini ve güzelliklerini yansıtan isimler verilmiştir: Dur-i-Yekta, “Eşsiz İnci”; Halet-efza, “Zevk Arttıran”; “Elmas'ın Kıskançlığı;” “Şafağın Güllü” (Dash, 2001: 19).

16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nde lâleler çok daha yaygın hale gelmiş ve padişahın yanı sıra halk da çiçeğin imajını bolca kullanmıştır. Lâle, gelinlerin çeyizleri için diktikleri seccadelere işlenmiş, su şişelerine boyanmış ya da özel eğerleri süsleyen kadife örtülere dokunmuştur. Osmanlı bahçıvanlarının, ruhlarının cennete yükselmesine yardımcı olmak için lâle soğanları diktiği gibi, Osmanlı kadınları da dinî simgeler olarak çiçeğin binlerce görüntüsünü kumaşlara işleyerek kocalarının savaştan sağ salim dönüşü için onlarla dua etmişlerdir (Dash, 2001: 24).

17. yüzyıl sonlarından itibaren lâleye karşı olan ilginin olağanüstü artışı, ünlü soğanları elde etme isteği, bazı nadir lâle soğanlarının fiyatlarının olağanüstü artmasına sebep olmuştur. Bunu engellemek amacıyla 1725 yılında fiyatları saptayan bir listenin oluşturulması, bu müthiş tutkunun en önemli kanıtlarından biridir.

3. ÇOK KÜLTÜRLÜLÜĞÜN VE BİRLİKTE YAŞAMA AHLAKININ SEMBOLÜ OLARAK LÂLE

Çağımızın belki de en önemli özelliği çok kültürlülüktür. Bu nedenle bu çağın en önemli ahlaki değerleri, evrensel olan ve birlikte yaşama ahlakını mümkün kılan değerlerdir. Genel geçer ahlâkî değerler evrensel olmasına rağmen, her yüzyılda farklı kültür ve medeniyet çevresinde farklı yorum ve uygulamalarla belirginlik kazanan değerler vardır. Bu açıdan her ahlâk anlayışının kaçınılmaz olarak bir insan tasavvuru bulunmaktadır (Durak, 2010: 107).

Küreselleşen dünya kültürel, etnik, ulusal ve dini grupları fiziksel olarak birbirine yakınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin en belirgin sonuçlarından biri olan çok kültürlülük, ülkeler ve dolayısıyla milletler arasındaki sınırları bulanıklaştırmış ve onları daha az belirgin hale getirmiştir. Bu olgu sayesinde dünyanın her yerinden insanlar arasındaki etkileşim, iletişim ve kültürel benzeşme artmıştır. Çok kültürlülük genel olarak “etnik, dini veya kültürel grupların tek bir toplumda bir arada yaşama durumu” olarak tanımlanmaktadır (Wieviorka, 1998: 882). Çok kültürlülük olgusu, bu çoklu grupların bir arada var olmalarıyla değil, bir yandan uyumlu bir şekilde bir arada var olma ve diğer yandan eşit haklara sahip olma talepleriyle ilgili bir olgudur. Çok

kültürlü bir toplum için en önemli engel, yalnızca çok kültürlülüğü neyin oluşturduğunu tanımlamada değil, aynı zamanda “dünya kültürlerinde ortak mirası neyin oluşturduğunu tanımlamada ve aynı zamanda kültürlerin çeşitliliğini teşvik etmededir.

Dünya genelinde toplumsal/kültürel farklılıkları, uyumlu ve istikrarlı birlik zemininde sağlama çabalarının ulaştığı sosyo-politik olgu çok kültürlülüktür. Bu bağlamda çok kültürlülük, bir takım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi programı ifade eder. Böylelikle ideolojik veya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşür (Milena, 2013: 15). Dolayısıyla çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk ilkesi ile beraber işleyen ve kültürel karşılaşma, etkileşme ve alışverişte duygudaşlık, özgürlük, hoşgörü, bireysel farklılıklara saygı ilkeleri üzerinde yükselen bir ahlaki yaklaşım olarak anlam kazanmaktadır. Çünkü çok kültürlülük, sadece siyasi ya da hukuki bir ilişki değil, Kenan Gürsoy’un deyimiyle bu, benin, seni gerektirdiği ve yekdiğeriyle aynı varoluşta birleşmesini ifade eden bir varoluş hadisesidir (Gürsoy, 2015: 44-47). İnsan, çok kültürlülük zemininde açık yüreklilikle ve açık fikirli oluşuyla diğer insanlarla bir araya gelir ve bu birliği adalet, sevgi, saygı, hoşgörü gibi değerlerle desteklerse gerçekten de “Sünnetullah”a uygun bir eylemde bulunmuş olur. Gürbüz Deniz’in tesbitiyle söyleyecek olursak “farklılıklarla birlikte yaşamak Sünnetullah”tır. “Allah dileseydi sizi tek bir millet yapardı” (Maide 5/48) mealindeki ayet, insanların birlikte yaşamalarının İslam’a göre mümkün ve tabii bir durum olduğunu göstermektedir (Deniz, 2015: 58-59). Yine Celal Türer’in deyimiyle bir insanın ya da bir toplumun diğerleriyle iyiye dönük ortak bir yaşamda buluşması ortak ölçütleri bünyesinde barındıran bir değerler alanında mümkündür (Türer, 2015: 371).

Önceleri bir kır çiçeği olan lâlenin, Türklerle karşılaşp yetiştiği ilk yabancı kültürel ortamından ayrılması ve medeni/şehirli bir kültür çiçeği haline gelmesi, insan ve çiçek arasındaki ilk kültürel etkileşimin örneğini oluşturmaktadır. Ardından lâlenin ehlileştirilip çok çeşitli renklerde, kokularda, biçimlerde ve coğrafyalarda yaşam serüvenine devam etmesi onu çok kültürlülüğün sembolü haline getirmiştir. Türk kültürünün vazgeçilmez unsuru olan lâle, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa, Amerika ve diğer kıta ülkelerinin bahçelerinde adeta bir kültür elçisi gibi dolaşıma girmiş ve neredeyse tüm sanat dallarının başat figürü haline gelerek çok kültürlülüğün çiçeği olmuştur.

Fransız hekim P. Belon’un hatıratından öğrendiğimiz kadarıyla lâle, Avrupalılarca ilk önce zambakgillerden bir çiçek olarak düşünülmüş ve Liliium (Lils Rouges/Kırmızı Zambak) diye adlandırılmıştır. Belon, 1546 tarihindeki araştırma gezisindeki izlenimlerinde birçok yabancıların lâle soğanları için gemilerle İstanbul’a geldiklerini kaydetmiştir.

Batılılar lâleyle Osmanlı coğrafyasında tanıştıkları zaman üzerinde yorum yapacak çok şey bulmuşlardır. Öyle ki Batılılar, çarşının gürültülü canlılığından İstanbul camilerinin duygusal zarafetine kadar Osmanlı Devleti’ne dair her şeyi egzotik buluyorlardı. Türklerin çiçeğe olan tutkusu ve onları yetiştirmedeki dikkat çekici mahareti yorum alan yenilikler arasındaydı; bitkilerin sırf güzellikleri için yetiştirilmesi bile, onları yenilecek veya ilkel bitkisel ilaçlara dönüştürülecek şeyler olarak düşünmeye alışmış ziyaretçilere tuhaf geliyordu. Her şık bahçede sergilenen narin ve karşı konulamaz lâleler dikkatleri üzerine çekmeyi başarıyordu. Kendilerini görkemli Osmanlı bahçelerini seyrederken bulan seyyahlar, elçiler, subaylar çiçeklere kayıtsız kalamıyorlardı (Dash, 2001: 30-31).

Lâlenin kesin olarak hangi tarihlerde Avrupa’ya götürüldüğü bilinmemekle birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Büyükelçisi Ogier Ghislain de Busbecq’in ülkesine götürdüğü

bitkiler arasında lâle soğanlarının da olduğu sanılmaktadır. Busbecq, 1554 tarihli hatıratında lâleyi ilk gördüğü yerin Edirne-İstanbul yolu kenarındaki tarlalar olduğunu belirtmiştir. Avrupa dillerinde lâlenin karşılığı olarak kullanılan Tulip veya Tulipe (Latince; Tulipa) kelimesi de, Busbecq'in hatıratında geçen, Türklerin bu bitkiye "Tulipan" adını verdikleri bilgisinden kaynaklanıyor. Bu bilginin de, Busbecq'in tercümanı ile arasında geçen bir yanlış anlama sonucu, Anadolu kadınının başörtüsü olarak kullandığı tülbent kelimesinden geldiği kaydedilmektedir.

Dolayısıyla lâlenin güzelliğini takdir eden ilk Avrupalı, Avusturya sarayında yıllarca en etkili Hollandalı olan bir Flaman lordunun oğlu Busbecq olmuştur. Kasım 1554'te Busbecq, Kutsal Roma İmparatorunun elçisi olarak İstanbul'a gelip yaklaşık sekiz yıl burada kalmıştır. Ülkesine geri döndüğünde, 1581'de, Türkler arasındaki deneyimlerini anlatan mektup şeklinde yazılmış bir hatıra kitabı yayınlamıştır. Bu hatıratında lâle ile ilk nasıl karşılaştığına dair kendi hikâyesini de anlatmıştır (Dash, 2001: 33).

Busbecq Kanuni ile görüşmeye gelirken yolu üzerinde gördüklerini not etmiştir. İmparatorluk sınırlarına girmesinden başlayarak gördüğü çiçek sevgisine şaşırılmış ve "Türkler aslında hiçbir şeye para harcamazlar, çok mütevazı yaşarlar ama iş çiçeğe gelince buna para verirler. Yalnız bahçede değil, kesme çiçeği de çok severler hatta bunu alıp başlarına takarlar" demiştir (Dash, 2001: 36).

Dolayısıyla on altıncı yüzyılın ortalarında, lâle nihayet Avrupa'nın dikkatini tam anlamıyla çekmeyi başarmış ve lâle artık Batı yolculuğuna çıkmaya hazır duruma gelmiştir. Elçi dönerken birkaç tane lâle soğanını da başka birçok şeyle beraber Avrupa'ya götürmüştür. İlk önce Viyana'ya götürüyor ve orada botanikçi bir arkadaşına hediye ediyor. O zaman, Avrupa'da çiçek açtığı kesin olarak bilinen ilk lâle 1559 yılında ortaya çıkmıştır. 1572'de Viyana'da lâleler vardı. 1593'te Frankfurt'taydılar ve 1598'de Fransa'nın güneyine ulaştılar. Soğanlar, 1582 gibi erken bir tarihte İngiltere'ye gönderildi ve kısa süre sonra büyük miktarlarda yetiştirildi. On altıncı yüzyılın bitiminden önce, her biri bir öncekinden daha renkli olan sonsuz sayıda yeni melezler ortaya çıkmaya başlamıştı: İngiltere'nin en tanınmış botanikçilerinden biri olan James Garret, yeni çeşitler üretmek için yirmi yıl harcamıştır (Dash, 2001: 36). Sonra o botanikçi arkadaşı, Hollanda'ya Leiden'de bir saraya çalışmak üzere çağrılmış ve böylelikle lâle, Hollanda'ya ulaşmıştır. Lâle, Hollanda'da çok sevilmiş ve baş tacı edilmiştir. Hatta 17. Yüzyılda Hollanda'da "Tulipomania" denilen bir lâle çılgınlığı yaşanmıştır. Öyle ki; büyük bir çeyiz sadece değerli bir lâle soğanından oluşabilmekteymiş. Ya da birkaç lâle soğanı karşılığında evler el değiştiriyormuş. Çokça lâle bahçeleri yapılmış, çok değerli olduğu için çiçeklerin arasına aynalar yerleştirilerek çok görünmeleri sağlanmıştır. Birden bire lâle borsasında bir düşüş yaşandığında korkunç iflaslar yaşanmıştır. Lâle çılgınlığı bu iflaslar sonucunda bitmiş ama lâleye olan sevgi ve ilgi hep devam etmiştir. Bildiğimiz gibi Hollanda günümüzde en büyük lâle yetiştiricisi ve ihraç edici ülke konumundadır (Dash, 2001: 36).

SONUÇ

Sonuç olarak dostluğun ve çok kültürlülüğün sembolü olan lâlenin Türklerle birlikte anavatanından ayrılarak çıktığı kültür yolculuğu önce Anadolu'ya oradan da ilk yolculuğu Viyana'ya olmuştur. Viyana'dan Hollanda'ya ve ardından da Kanada'nın başkenti Ottawa'ya geçmesiyle lâle, tüm dünyada sevilmiş, insanların gönlüne girmiş, güzelliği, hoşgörüyü, dostluğu sembolize etmesiyle tanınır hale gelmiştir. Bu uzun yolculuğunun son durağı olan Ottawa, Hollanda ve Japonya, Anadolu'nun bu ünlü çiçeğinin adına festivaller düzenlemektedir. Türkiye'de de Konya'da lâle bahçelerinin eşsiz güzelliği gönüllere girmeye devam etmektedir. Bu çok farklı kültürlerin kaynaşmasına katkıda bulunan lâle, güzelliği ve zarafeti ile insanlar ve kültürler arasında

bir köprü vazifesi görmeye devam etmektedir. İrepoğlu, lâlenin bu köprü vazifesini şöyle izah etmektedir:

“Lâleye deĝen bakış o güzelliği yüreĝe taşır, yürekse onu bırakmayıp tutmayı arzular. Gökkubbeye uzanan biçimi, göz kamaştıran renkleri ve benzersiz endamiyla girer gönüllere lâle, yüzyıllardır. Hem rengi ve duruşuyla bir güzellik, hem de sert doĝa koşullarına dayanışıyla bir güç anıtı gibi bezer dağları, tepeleri, ovaları, kırları; türlü öyküye, söyleneceye kucak açar, çoĝalır böylece. Sanatçıları esinlendirir. Anadolu Selçuklularının çinilerinden Osmanlı sanatının incelikli motiflerine uzanır lâle, ardından Avrupalı ressamların hayranlıkla hareketlenen fırçalarına” (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

Lâle, insandır. Her insan, biricik özellikleriyle insanlık bahçesinde bir renk, bir koku, bir güzellik olarak varolmaktadır. Onun bu güzelliği, kalbindeki sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk erdemi ve başkalarıyla birlikte etik ve estetik bir duruş sergilemesiyle ilgilidir. Yine lâlenin sahip olduğu güzelliğine, itibarına ve şerefine rağmen boynunu eğerek açan bir çiçek olması, insanın ancak tevazu erdemiyle diğer insanlarla birlikte mutlu bir yaşam süreceğini göstermektedir. Nitekim tevazu erdemi, insanın değerini, şerefini yüceltirken, aynı zamanda insanlar arasında kaynaşmayı, huzuru tesis ederek bir sevgi ortamı oluşumuna kaynaklık eder (Durak, 2015: 115).

KAYNAKÇA

- Aktepe, M. M. “Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle”, İstanbul, 1953.
- Baytop, T. *İstanbul Lâlesi*, Ankara, 1992.
- Baytop, T., Kurnaz, C. “Lâle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lale#1> (14.06.2021).
- Dash, M. *Tulipomania*, New York: Three Rivers Press, 2001.
- Deniz, G. “Birlikte Yaşamanın İmkânı”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.
- Durak, N. “İslam Düşüncesinde Etik Bir İdeal Olarak “İnsan-ı Kâmil” Anlayışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 7, Sy. 2, 2010, ss. 105-124.
- Durak, N. “Kınalızâde’de Bir Erdem Olarak Tevâzu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy. 35, 2015/2, ss. 105-123.
- Gürsoy, K. “Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.
- İrepoğlu, G. “Yalnızca Topraklarımızda değil, Kültürümüzde de Kök Salan Çiçek: Lâle”, <http://www.istanbul.gov.tr/lale> (10.05.2021).
- Kartal, A. *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Milena, D. *Çokkültürlülük*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Önal, S. “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, C. 4/2, Kış 2009, ss. 914-930.
- Sadi, *Gülistan*, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul: Lacivert Yayınları, 2007.
- Satoğlu, A. “Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri”, *Milli Kültür Dergisi*, Mart 1986.
- Türer, C. “Ortak Yaşamlar Ortak Ölçütler”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.
- Ünver, A. S. “Türkiye’de Lâle Tarihi”, *Vakıflar Dergisi*, Sy. 7, 1971, ss. 265-276.
- Washington Library of Congress quoted in Michel Wieviorka, “Is Multiculturalism the Solution?” *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, No. 5, September 1998.
- Yaqoob, L. H. “Diller Arası Etkileşim: Arapça ve Türkçe Örneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol. 51, 2021, ss. 296-310.

OECD VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE AKILLI LOJİSTİK UYGULAMALARININ EKONOMİYE KATKILARI

Doç. Dr. Selminaz ADIGÜZEL¹

ÖZET

Küresel değer zinciri içerisinde yer alan lojistik hizmeti, geleneksel dağıtım kanalları ile yerine getirilirken taşıma modlarına göre verimlilik karlılık üzerinde önemli katkılar sunmuştur. Bu gün dünyayı derinden etkileyen Covid 19 salgını sonrasında lojistik hizmetinin karlılık verimliliğin ötesinde hizmetin yerine getirilmesinde önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Deprem, su baskını sel felaketi, salgın hastalık gibi olağan üstü olaylarda doğal afetlerde insan gücü ile müdahale edilmesinin zor olduğu durumlarda akıllı lojistik faaliyetlerinin can ve mal kaybını önlediği, ekonomik kayıpları azalttığı alan yazında yer almaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile lojistik alanı ile ilgili yazılımların sayısı artmış, rekabet ortamında en iyi hizmeti vermeyi hedefleyen şirketlerin akıllı lojistik faaliyetinin diğer şirketlere göre üstünlük sağladığı müşteri memnuniyetinde etkileri olduğu görülmüştür. Bir ürünün üretiminde nelerin kullanıldığına dair ürün özelliklerinin müşteriye iletilmesi, aranan bir ürünün stoklarda olup olmadığının tespiti, hangi depoda yer aldığı bilgisinin alınması kargo sürecinde, kargonun takip edilmesi, gümrük işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi, insansız araçlarla taşıma işlerinin gerçekleştirilmesi akıllı lojistik çalışmaları olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın amacı akıllı teknolojinin lojistik maliyet üzerine etkilerini araştırmaktır Araştırmada literatür taranmış akıllı lojistik hizmetleri maliyetlerinin ekonomiye etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler :Lojistik Sektörü, Bulut Bilişim. Tedarik Zinciri, Pandemi, Lojistik Hizmet.

CONTRIBUTIONS OF SMART LOGISTICS APPLICATIONS TO THE ECONOMY

ABSTRACT

While the logistics service, which is in the global value chain, is carried out with traditional distribution channels, it has made significant contributions to efficiency and profitability according to transportation modes. After the Covid 19 epidemic, which has deeply affected the world today, it has been seen that logistics service has an important place in the fulfilment of the service beyond profitability and efficiency. It is mentioned in the literature that intelligent logistics activities prevent loss of life and property and reduce economic losses in cases where it is difficult to intervene with human power in extraordinary events such as earthquakes, floods, epidemics, and natural disasters.

With the development of technology, the number of software related to the field of logistics has increased, and it has been seen that the smart logistics activity of the companies aiming to provide the best service in the competitive environment has an effect on customer satisfaction, which provides superiority compared to other companies. Transmitting the product features of what is used in the production of a product to the customer, determining whether a sought-after product is in stock, obtaining the information in which warehouse it is located, tracking the cargo during the cargo process, carrying out customs procedures in electronic environment, carrying out transportation with unmanned vehicles are considered as smart logistics studies. In the research, the literature was searched and the effects of the costs of smart logistics services on the economy were investigated.

Keywords: Logistics Industry, Cloud Computing. Supply Chain, Pandemic, Logistics Service.

1. GİRİŞ

¹ Harran Üniversitesi, sadiguzel@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6808-2888

Küresel pazarlarda yer alma ve verimliliğin devam ettirilmesi isteği lojistik hizmetlerin önemli bir unsur olarak ele alınmasında büyük paya sahiptir. Çünkü küreselleşme ve teknolojik imkânların artması dünya pazarlarındaki kısıtlamaları ortadan kaldırma, rekabeti yenme mücadelesi veren sektörlerin arasındaki yarış, lojistik sektörünün işleyiş biçiminde değişimler meydana getirmiştir. Endüstri 4.0'ın yansıması olarak görülen Lojistik 4.0, tedarik zinciri, lojistik, ulusal ve uluslararası ticaretin tüm alanlarında etkisini göstererek süreci hızlandırmış, insansız araçlar sayesinde insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. İnsan kaynaklarında bu durum endişe yaratsa da nitelikli insan gücüne her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Lojistik alanında dijitalleşme hız kazandıkça lojistik hizmetlerin paydaşlarının her birinde sürecin kolaylaştığı görülmektedir. E-ticarette web sitesinden alışveriş yapan müşteri, mağaza kirası vermeden web sitesi üzerinden alışverişi güvenli olarak müşteriye sunmaktadır. İnternet üzerinden alışverişini yapan kişi, GPS (Global Positioning System kısaca GPS veya Türkçe karşılığıyla Küresel Konumlama Sistemi) ile kargosunu takip ederek kargodan gelen mesajla ürünü istediği takdirde iade edebilmektedir.

Bu araştırmanın amacı akıllı lojistiğin OECD ve AB ülkelerinde ekonomiye katkılarını araştırmaktır. Ülkelerin gelişiminde, ekonomisinde katkısı azımsanmayacak kadar önemli olan lojistik sektörü, Dünya Bankası tarafından endekslenerek ülkelerin lojistik sektöründe gelişmişlik düzeyi belirlenmektedir. Alt yapı eksikliği, teknolojik eşitsizliklerin olduğu dünyada Dünya Bankası gelişmemiş ülkelerin internet alt yapısını geliştirmeye yönelik projeler hazırlamaktadır. Dünya Bankası'nın amacı, dünyada açlığın yoksulluğun, eşitsizliğin önüne geçilerek, ekonomik kalkınmayı sağlamak küresel tehdit oluşturabilecek ülkelerin gelişimine katkı sağlamaktır. Bu araştırmanın amacı, AB ve OECD ülkelerinde Akıllı Lojistik Uygulamalarının ekonomik katkılarını araştırmaktır. Araştırmada, Lojistik Performans Endeksinde göre, dünyada ilk sıralarda yer alan, küresel ticarete söz sahibi olan ülkeler, gümrükleme, ulaşım altyapısı, takip altyapısı ve benzeri altı ana değişkenin hesaba katıldığı endekste, gelişmiş ekonomilerin ortalama notunun diğer ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu ise ticaret merkezlerinin ve elde edilen başarının bir tesadüf olmadığını göstermektedir. Ülkelerin küresel ticaretteki başarısı, lojistik alandaki dijitalleşmeleri ile orantılı olduğu performansın değerlendirme kategorisinde yer alan teknoloji kriteri ile ölçülmüştür.

Türkiye'de GSYH 2021 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 7,4 oranında büyüme kaydetmiştir. Üçüncü çeyrekte tarım sektörü yüzde 5,9 oranında daralırken, sanayi sektörü yüzde 10 ve hizmetler sektörü (inşaat dâhil) yüzde 12,5 oranında büyüme kaydetmiştir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH büyüme oranı yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 2,4 oranında azalırken; özel tüketim ve kamu tüketimi harcamaları sırasıyla yüzde 9,1 ve yüzde 9,6 oranlarında artmıştır. Net ihracatın büyümeye katkısı ise 6,8 puan olmuştur (Başkanlığı, 2021). Covid 19 sonrası, dijitalleşme akıllı depolar, taşımacılık kargo hizmetlerinde dijital alt yapının kurulması büyüme dışı ticaret hacmi ve alt yapı yatırımlarını arttırmıştır. 2020 Pandemi sonrası ulaşım alanının teknolojik yeniliklerle alt yapısının kurulmasının mecburiyeti daha iyi anlaşılmış ve teknolojik yapının yapay zekâ teknolojisi ile donatılması yatırım planlarına alınmıştır.

2. LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİ

Genel olarak lojistik kavramı, hammaddenin üretim alanından tüketim noktasına kadar geçen süreç içindeki her türlü faaliyetlerini kapsamaktadır. Taşımacılık, gümrükleme, depolama, elleçleme, sigortalama, ambalajlama ve paketleme, stok ve envanter yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi ve tüketiciye özel hizmetler olmak üzere pek çok hizmet türünü bünyesinde barındırmaktadır. Tüm bu faaliyetler, lojistik sektörünün büyük bir gelişme göstermesine ve hizmet sektörü içerisindeki en büyük paya sahip sektör konumuna gelmesine öncülük etmiştir (Kılınç, 2020). Dünya Bankası tarafından geliştirilen Lojistik Performans Endeksi (LPE), küresel çapta uluslararası lojistik servis sağlayıcıları kapsamında olan bir anket çalışmasıdır. Bu endeks, temelde ülkeler arasındaki rekabetin ölçüsünü ortaya koymayı amaçlamaktadır (Çemberci, Civelek ve Canbolat, 2015:1515). LPE, ilk kez 2007 yılında ölçülmüş ve bu konuda yedi alan belirlenmiştir. Daha sonra 2010 yılında güncellenmiş ve değerlendirmeler altı kriter üzerinden yapılmaya

başlanmıştır. Bu kriterler; gümrük işlemleri, lojistik altyapı, uluslararası sevkiyatlar, lojistik hizmetlerin kalitesi ve yeterliliği, takip ve kolaylık ile zamanlılık şeklinde sıralanmaktadır. Lojistik Performans Endeksi, “Rekabet İçin Bağlanma: Küresel Ekonomide Dış Ticaret Lojistiği” başlığını taşıyan rapor ile yayımlanmaktadır. Bu rapor kapsamında ülkelerin LPE değerlerine ve sıralamalarına ulaşılabilmektedir. Örneğin iki yılda bir yayımlanan LPE değerlerinin, ülkemiz açısından değerlendirmesine baktığımızda sırasıyla, 2007 yılında 3,14 toplam puan ile 34; 2010 yılında 3,22 toplam puan ile 39, 2012 yılında 3,51 toplam puan ile 27, 2014 yılında 3,50 toplam puan ile 30, 2016 yılında 3,42 toplam puan ile 34. sırada yer alırken, 2018 yılında 3,15 toplam puan ile 47. sırada yer aldığı görülmektedir. Yapılan tahminlere göre 2050 yılına kadar G7 ekonomilerinin yıllık ortalama %2,1 büyüme hızına karşılık E7 ekonomileri ortalama %3,8 hızla büyüyecektir. Lojistik Performansını ölçen araştırmalar bununla sınırlı değildir. Literatürü incelediğimizde binlerce araştırma, lojistiğin önemi ve ekonomik etkisi üzerinde vurgu yapmaktadır. Örneğin Hayaloğlu (2015) 32 OECD ülkesinin 1994-2011 yılı dönemlerini kapsayan verilerinin analiz edildiği çalışmada lojistik sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymuştur (TUIK, 2016). Uca, Civelek ve Çemberci (2015)’nin temel amaçları GSMH ile LPE arasındaki ilişkiyi incelemek olan çalışmalarında GSMH ile LPE’nin alt boyutları (gümrük ve gümrükleme süreçlerinin verimliliği, ticaret ve taşımacılıkta altyapı kalitesi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ojala ve Çelebi (2015) bir vaka çalışması olarak Türkiye örneğini ele aldıkları çalışmalarında Türkiye’nin uluslararası piyasalarda rekabetçilik düzeyini artırmak için politikaların geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Bakar ve Jaafar (2016) (Kılınç, 2020), OECD ülkelerinin Lojistik Performans Endeksi değerlerine göre incelemelerini yapmıştır. Bu araştırmalarda bağımlı değişken LPE puanıdır. Gümrük, uluslararası taşımacılık, altyapı, lojistik yeterliliği lojistik hizmetinin kalitesi, takip ve kolaylık ile zamanlılık, bağımsız değişken olarak alınmıştır. Lojistik sektöründe Blok zincir teknolojisi çok yeni bir uygulamadır. 2016-2020 yıllarında yapılan araştırmalarda lojistik ve tedarik zinciri ve Blok zincir teknolojisi konusunda çalışmaların yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Aşağıda Tablo 1’de Blok zincir Teknolojisini kapsayan araştırmalar şöyle özetlenmiştir.

Tablo 1. Tedarik Zinciri ve Lojistik Alanında Blok zincir Teknolojisini Kapsayan Çalışmalar

Yazarlar	Konusu	Kapsamı	İçeriği
Tian, (2016)	RFID ve Blok zinciri teknolojisine dayalı Çin için tarımsal gıda tedarik zinciri izlenebilirlik sistemi Zirai tedarik zincirinin oluşturulmasında	Blok zinciri teknolojisi izlenebilirlik üzerine yoğunlaşmaktadır.	Tarımsal alanda yetiştirilen ürünlerin başlangıcından itibaren RFID teknolojisi ile her ürünün bir tane barkodu yaratılmaktadır. Bu ürünlerin başlangıcından perakendeciye kadar geçen sürede takibinin kolaylığı anlatılmıştır.
Gromovs & Lammi, (2017)	İnovatif lojistik eğitiminde Blokzinciri ve nesnelerin internetinin gerekliliği	Nesnelerin interneti ve Blok zincir teknolojilerinin neden inovatif lojistik kapsamına girmesidir.	Yenilikçi lojistik yaklaşımları kapsamında blok zincir, nesnelerin interneti, yapay zeka gibi teknolojiler ile gelecekte lojistikte ne gibi konuların trend olacağı ile ilgili bilgi

Álvarez-Díaz vd., (2017)	Lojistik yönetimi için akıllı kontratlar ve Blok zincir	Akıllı kontrat ve Blok zincir teknolojisinin lojistik yönetimde nasıl kullanılabileceği ve ne gibi yararlar sağlayacağı değerlendirilmiştir	2017 yılında ilk çıkan akıllı kontratlı etherum kripto parasının özellikleri üzerinden lojistik yönetimi için kullanılacak olan Blok zinciri tabanlarının nasıl yararları olacağı üzerine kurgularda bulunmuştur.
Liao & Wang, (2018)	Eğlence sektöründe Blok zincir uygulamalı lojistik yönetimi	Blok zincir tabanlı kurulan lojistik yönetim sisteminin değerlendirmesini eğlence sektörüne uyarlanmıştır.	ICE firmasının turizm ve eğlence alanında izlenebilir, hızlı, güvenli şekilde lojistik 4.0 sürecindeki uygulamaları sunulmuştur. Lojistik 4.0 sürecine Blok zincir tabanlı sistemin kurulması ile eş merkezli değerlendirme iş modelinin yararları üzerine değerlendirmiştir.
Petersen vd., (2018)	Fırsatları haritalamak: tedarik zinciri ve lojistikte Blok zincir	Tedarik zincir ve lojistik alanında Blok zincirinin sunduğu fırsatları içermektedir.	Tedarik zinciri ve lojistik alanındaki en son gelişmeleri Blok zincir teknolojisi ile entegresini göstermektedir. Blok zincir teknolojisi sayesinde faaliyetlerin izlenebilirliği, ürünlerin merkezi ve finansal süreçlerin kolaylığı üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur
Perboli vd., (2018)	Lojistik ve tedarik zincirinde Blok zincir: yalın yaklaşımla gerçek dünyaya uyarlama	Lojistik ve tedarik zincirindeki yenilikler ile	Blok zincir teknolojisini entegre etmiştir. Blok zincir teknolojisini önce lojistik ve tedarik zincirinde finansal alanda aktarımı ikinci olarak taze sebze dağıtımda kullanımını son olarak maliyetlerin azaltılması ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.
Yi, (2019)	Lojistikte bir güvenlik modeli:	Blok zincir Blok zincir tabanlı lojistik yönetimini güven üzerine değerlendirmeler içermektedir. .	İnovatif lojistik faaliyetlerini daha emniyetli ve risk seviyesini indirmek için Blok zincirinin şeffaflık ve kriptoloji özelliği üzerinde yoğunlaşarak

			faydaları anlatılmaktadır
Pal & Kant, (2019)	Blok zincir kullanılarak yiyecek lojistiğinde nesnelerin interneti, kaynağı izlenebilirlik	Yiyecek lojistiğinde Blok zinciri kullanılarak izlenebilirlik ve nesnelerin interneti ile takip edilebilirliği üzerine Taze sebze ve yiyecek endüstrisinde arz talep değerlendirmesi, yapılmaktadır.	Yiyeceklerin izlenebilirliği üzerine Blok zincir tabanlı bir sistem kurulmasını değerlendirmiştir.
Gurtu & Johny, (2019)	Tedarik zinciri yönetiminde Blok zincir potansiyeli: literatür taraması	Tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinde Blok zinciri ile ilgili araştırılan çalışmalara içerik analizi yapılmıştır. Tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinde kullanılan Endüstri 4.0 yapıtaşları ve Blokzincirinin kullanılmasını kurgulayan araştırmalar incelenmiştir. bulunulmuştur. Blokzincir tabanlı, akıllı kontratla ve nesnelere	Blok zincir teknolojisinin ilerleyen zamanlarda önemli eksikleri tamamlandıktan sonra birçok ağ sisteminde (lojistik, sağlık, eğitim vb.) kullanılması tahmin edilmektedir. Betti vd., (2019) Blok zincir ve akıllı kontratlar ile hiper bağlantılı lojistiğin geliştirilmesi Blok zincir ve akıllı kontratlar aracılığı ile hiper bağlantılı lojistik ağın kurulması üzerine değerlendirmede
Betti vd., (2019)	Blok zincir ve akıllı kontratlar ile hiper bağlantılı lojistiğin geliştirilmesi	Blok zincir ve akıllı kontratlar aracılığı ile hiper bağlantılı lojistik ağın kurulması üzerine değerlendirilmedi bulunulmuştur.	Blok zincir tabanlı, akıllı kontratla ve nesnelerin interneti teknolojilerinin koordinasyonu ile nesnelere arası iletişim kurularak hiper bağlantılı lojistik ağının kurulması kurgulanmıştır.
Helo & Shamsuzzoha, (2020).	Gerçek zamanlı tedarik zinciri- Blokzinciri ile dağıtım mimarisini	Gerçek zaman ile eş değerde izlenebilirlik üzerine kurulacak lojistik ağları incelemiştir.	Lojistik 4.0 da kullanılan nesnelerin interneti, Blokzincir, RFID teknolojileri ile eş zamanlı dağıtım takibi ve güvenli izlenebilirlik kurgusunu somut olarak taşımacılık yollarına entegre etmiştir.
Kodym vd., (2020).	Lojistik 4.0 risk ilişkilendirilmesi ve bu riskleri Blokzincir ile minimum hale getirme	Lojistik 4.0'ın potansiyel risklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu riskleri Blokzincir teknolojisi ile azaltmanın yolları incelenmiştir.	Nesnelerin internetinde siber bağlantılı sistemlerin en zayıf yapılarını siber saldırılar oluşturmaktadır. Güvenlik konusunda ve Blok zincirin kriptoloji

			ve değiştirilemez özelliği riskleri azaltmaktadır
Astarita vd., (2020)..	Blokzincir tabanlı sistemlerin literatür taraması Taşımacılık alanında yapılan Blokzincir ile ilgili akademik çalışmalar incelenmiştir.	Taşımacılıkta Tedarik zinciri, lojistik ve taşımacılık ana başlıkları altında Blokzincir teknolojileri ile ilgili çalışmaları incelenmiştir	İçerik analizi ile en fazla kullanılan terimler incelenmiştir ve gelecek çalışmalara ışık tutacak şekilde Blokzincir ile ilgili makale araştırmalarının yoğunluğu incelenmiştir.

Kaynak (İsmail Bahar, 2020)

Artan dijitalleşme çalışmaları karşısında AB ülkeleri, standardizasyon çalışmalarını mevzuatlarının bir parçası haline getirmiş, uluslararası ticarete bazı belgelere sahip olunması gerektiğini, ticari ekonomik ilişkilerde kalite ve standardizasyon çalışmalarına önem vermişlerdir.

Tablo 2. 2018 Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi

Dünya Bankası lojistik performans endeksi sıralaması 2018

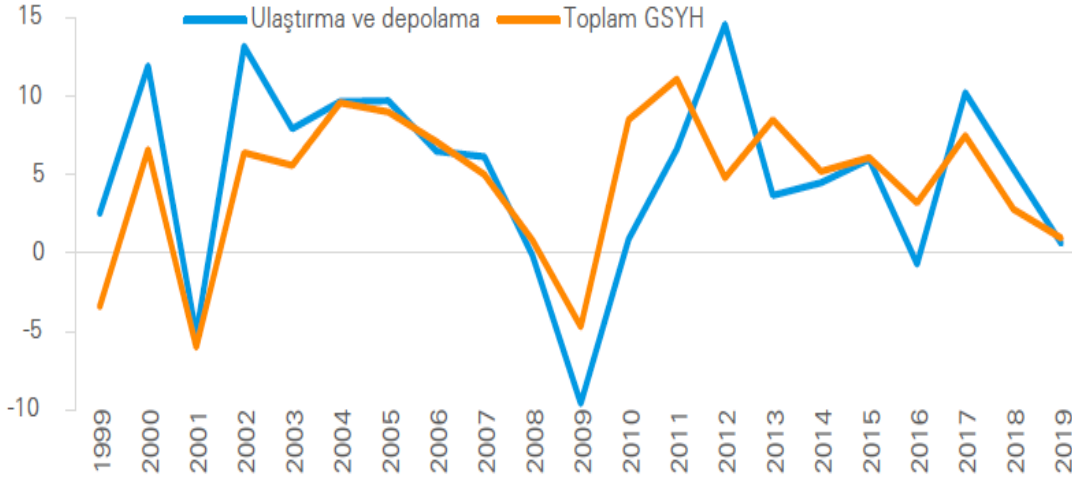
Sıra	Ülke	Puan	2016'ya göre değişim (sıra)
1	Almanya	4.20	-
2	İsveç	4.05	+1
3	Belçika	4.04	+3
4	Avusturya	4.03	+3
5	Japonya	4.03	+7
6	Hollanda	4.02	-2
7	Singapur	4.00	-2
8	Danimarka	3.99	+9
9	Birleşik Krallık	3.99	-1
10	Finlandiya	3.97	+5
11	BAE	3.96	+2
12	Hong Kong	3.92	-3
13	İsviçre	3.90	-2
14	ABD	3.89	-4
15	Yeni Zelanda	3.88	+22
16	Fransa	3.84	-
17	İspanya	3.83	+6
18	Avustralya	3.75	+1
19	İtalya	3.74	+2
20	Kanada	3.73	-6
47	Türkiye	3.15	-13

Kaynak: Dünya Bankası

Lojistik Performans Endeksi (LPE) listesinde ilk sıraları, küresel ticarete söz sahibi olan gelişmiş ülkelerin ekonomileri işgal ediyor. Gümrükleme, ulaşım altyapısı, takip altyapısı ve benzeri altı ana değişkenin hesaba katıldığı endekste, gelişmiş ekonomilerin ortalama notunun diğer ülkelere kıyasla %48 daha fazla olduğu görülmektedir. Bu ise ticaret merkezlerinin ve elde edilen başarının bir tesadüf olmadığını göstermektedir. 160 ülkenin yer aldığı sıralamada Türkiye, yayımlanan son çalışma olan 2018 itibarıyla 47. sırada yer almaktadır.

Grafik 1 Yıllık Büyüme Oranları

Yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: TÜİK

Dünyada ekonomik kalkınmanın göstergesi olan GSYH'a baktığımızda Türkiye'de 1999-2008 yıllarında % 4,1 Büyüme tespit edilirken ulaştırma ve depolama sektöründe % 6,2 büyüme görülmüştür. Dış ticaret hacmi ve alt yapı yatırımlarının yoğun olduğu bu dönemde büyüme yüksek hızla devam ederken, 2009 küresel ekonomik kriz, dış ticaretin hacmini küçültmüştür. Ulaşım alanı, 2019 yılında krediler içindeki payı %5 olan sektör, GSYH payı ile kıyaslandığında aşırı borçlu görülmemiştir. Diğer yandan, sektörün alt kırılımında taşımacılık kanadının aldığı payın giderek arttığı görülmektedir (Öner, 2019).

Lojistik sektörünün küresel büyüklüğünün 5 trilyon ABD Doları'nı aştığı, 2018-2026 yılları arasında yıllık bileşik büyümenin %7,4 oranında gerçekleşeceğinin kabulü neticesinde,2026 yılında küresel lojistik pazarının büyüklüğünün 16,445 milyar ABD Doları'na ulaşacağı tahmin edilmektedir.

AB üyeliğinden çıkan İngiltere, AB de dengeleri bozarken Brexit sonrası lojistik sektöründe belirsizlik görülmeye başlamıştır. Ancak Covid 19 süreci ile lojistik sektörüne olan ihtiyaç daha da artmıştır. ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları, teknoloji tedarik zinciri yapılarını değiştirmiştir. Çin'in ticaret koridoru açma girişimi olan Kuşak ve Yol Girişimi, ekonomik ve ticaret hacmini arttırmıştır. UTİKAD verilerine göre, 2018 yılında İngiltere'nin AB'ye ihracatı 291 milyar Sterlin (İngiltere'nin tüm ihracatının %45'i); AB'den İngiltere'ye yapılan ithalat 357 milyar Sterlin (İngiltere'nin tüm ithalatının %53'ü)'dir. Aynı yıl İngiltere ve AB arasındaki 66 milyar Sterlin tutarında İngiltere aleyhine dış ticaret açığı mevcuttu: İngiltere ve AB arası mal ticaretindeki 94 milyar Sterlin tutarındaki açık, 28 milyar Sterlin tutarındaki hizmet ihracatı fazlası ile kapatılamazken, İngiltere'nin üçüncü ülkeler ile 29 milyar Sterlin tutarındaki dış ticaret fazlası, 77 milyar Sterlin tutarındaki hizmet ticareti fazlası ve mal ticaretindeki 48 milyar Sterlin tutarındaki açığın sonucuydu (UTİKAD, 2019) .

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE STANDARDİZASYON ÇALIŞMALARI

Avrupa Birliği Standardizasyon Çalışmaları Avrupa Birliği Standardizasyon Kurumları, Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü (ETSI), CE İşareti Avrupa Elektronik Standardizasyon Komitesi (GENELEC) ve Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) tarafından yürütülmektedir. Elektroteknik ve telekomünikasyon sektörleri dışında kalan standardizasyon

çalışmaları CEN in sorumluluğu altındadır. CEN, GENELEC ve ETSI arasında yapılan anlaşma ile üç kurumun bazı konularda standart çalışmaları yapmaları karara bağlanmıştır. GENELCOM feshedilince GENELEC ismiyle yeni bir kurum oluşturulmuştur (Savaş, 2003:122). Avrupa Birliği Standardizasyon Kurumları, GENELEC Avrupa standartları 2033 tanedir. Elektronik mal veya hizmetin ticaretinin engellerden arındırılmasını sağlayan Avrupa ekonomik standartlarıdır. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından CEN ve CENELEC tarafından EN 45000 standardı kabul edilmiştir. Yeni Yaklaşım Direktifleri ile AB standartları ve direktifleri çalışmaları yapılmaktadır. Hızlı Uyarı Sistemi, ilgili kurarak tüketicilerin kötü ürüne karşı hızlı bir şekilde bilgilenebilmesi 765/2008/EC sayılı Tüzük (TC Ticaret Bakanlığı, 2020) ile genişletilmiştir.

VBN Kodu Çiçekçilik ihalesi ile alınıp satılan her ürün kendi VBN ürün kodu ile tanımlanır. Kod, açık artırmada yapılan her işlemde kullanılır. Açık artırmalarla finansal ve lojistik kullanım, ürün kodu sistemine dayanmaktadır (KOD, 2020).

Taşımacılık ve lojistik (T&L): Taşımacılık ve lojistik şirketleri ileten ve depo yöneten şirketlerden son derece sanayileşmiş ICT odaklı tedarik zinciri sağlayıcılarına doğru gitmektedir. Dijital çözümlerin trafik sıkışıklığı, emisyonun azalması ve çok türlü taşımacılık için yaptığı gibi mobil bir 'Nesneler Genel Ağına' dayalı hizmetlerde özel stratejik öneme sahiptir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, girişimci faaliyetler Avrupa'da tahmini 23 milyon kuruluşun %99'unu temsil eder. Bu da özel sektör işlerinin üçte ikisine (75 milyon) ve daha da önemlisi son beş yılda yaratılan yeni işlerin yaklaşık %80'ine denk gelir. Kuruluşların; mesafeyi ortadan kaldırmaya, talebe bağlı hizmetlerin sunulmasına, sanal organizasyonlara, şebeke tabanlı yeniliklerin zenginleştirilmesine yardımcı olan talebe bağlı dijital araçlara erişime ihtiyacı vardır (Barroso, 2020).

Avrupa'nın dijital güçlerini küresel rekabet gücüne, ekonomik refaha ve sürdürülebilir işlere dönüştürmek, işin çevrimiçi olarak da geleneksel kanallarla olduğu kadar kolay yapılabildiği bir Avrupa Dijital Pazarının yaratılmasını gerektirir. Dijital Tek Bir Pazar, Pan-Avrupa çevrimiçi ticaret ve hizmetlerinin edinimi önündeki var olan engelleri ortadan kaldırmak için politika alanlarında daha yüksek bir uyum gerektirecektir. DIGITALEUROPE:AB'nin dijital ticareti için gerekli politikalar üretmektedir.

DIGITALEUROPE, EICTA adıyla 1999 yılında kurulmuştur. Mart 2009'da sayısal teknoloji endüstrisinin konumunu daha iyi anlatması için DIGITALEUROPE adını almıştır. Sloganı "Sayısal Avrupa'yı Kurmak - Building Digital Europe"dır. Türkiye'de ise, TÜBİSAD, 2007 yılından beri, Avrupa BT ve tüketici elektroniği sektörünü geliştirmek ve sektörün Avrupa Birliği'nde (AB) ekonomik büyümeye ve sosyal gelişmeye katkısını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren EICTA (European Information & Communications Technology Industry Association) üyesidir (DigitalEurope).

Küresel standardizasyon konsorsiyumunda geliştirilen standartların tanınmasına ve benimsenmesine olanak tanımak için Avrupa'daki mevcut ICT standardizasyon sisteminin geliştirilmesi; AB politikaları ile ilişkili olarak ICT standartlarının teknoloji, sağlayıcı ve altta yatan iş modelleri açısından tarafsız olması gerekir. Dijital Tek Bir Pazar boyunca dijital içeriğin cazipliğini ve kolaylığını artırma, yasama yoluyla özel kopya vergi sistemlerini aşamalı olarak durdurma, Avrupa boyunca İnternet kullanıcılarına daha ucuz ve daha güvenli ödeme sistemleri sunma çalışmaları yapılmaktadır.

Avrupa; AB ve ulusal seviyelerde artırılmış finansmanın parçalanmayı önlemek için sunulan düzenleyici reformlarla birleşmesi yoluyla ICT Araştırma ve Yenilik için en cazip bölge haline

gelmesi

hedeflenmektedir

(http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/digitaleurope_vision2020_tr.pdf)

AB 'nin Akıllı Ulaşım Sistemleri ile İlgili Standartları şunlardır:

1. ISO 37162: 2020 Akıllı topluluk altyapıları - Yeni gelişen alanlar için akıllı ulaşım
2. ISO 37161: 2020 Akıllı topluluk altyapıları - Ulaşım hizmetlerinde enerji tasarrufu için akıllı ulaşım rehberi.
3. ISO 24102-4: 2018 Akıllı ulaşım sistemleri.
4. ISO / TR 22086-1: 2019 Akıllı ulaşım sistemleri (ITS) ITS istasyon yönetimi.

Kara taşımacılığı için ağ tabanlı hassas konumlandırma altyapısı

1. ISO 17687: 2007 Taşımacılık Bilgi ve Kontrol Sistemleri (TICS) - Genel filo yönetimi ve ticari yük işlemleri - Tehlikeli maddelerin / tehlikeli madde taşımacılığının elektronik olarak tanımlanması ve izlenmesi için veri sözlüğü ve mesaj setleri

2. ISO 17572-4: 2020 Akıllı taşıma sistemleri (ITS) - Coğrafi veri tabanları için konum referansı

3. ISO / TS 17187: 2019 Akıllı ulaşım sistemleri - Yük hareketini ve intermodal transferini kolaylaştırmak için elektronik bilgi alışverişi - Elektronik bilgi alışverişi yöntemlerini sürdürmek için yönetim kuralları

4. LOJİSTİĞİN EKONOMİK KATKISI

Türkiye’de lojistik sektörünün büyüklüğü ve Türkiye ekonomisindeki yerine ilişkin yapılan değerlendirmelerde büyük oranda varsayımlardan yola çıkılmaktadır. Ancak iktisadi faaliyet kollarının (Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması: NACE Rev. 2) GSYH içerisindeki Payları yol gösterici olabilmektedir. Bu değerlendirmelerde Ulaştırma ve Depolama (H) faaliyet alanı altında yalnızca yüke ilişkin faaliyetlerin yer almadığı, yolcu taşımacılığı faaliyetlerinin de yer aldığı göz önüne alınmalıdır. Küresel krizin etkileri sebebiyle bir önceki yıla göre 2009 yılında gösterdiği küçülme eğilimi haricinde son 10 yıllık dönemde Ulaştırma ve Depolama (H) sektörünün yıllık bazda büyüme oranlarının GSYH büyüme seyri ile paralellik gösterdiği görülmekte olup 2012 yılında sektörün GSYH artışından çok daha fazla büyüdüğü gözlemlenmektedir. Bu durum, uluslararası taşımacılık sektörünün GSYH’den bağımsız olarak büyüme seyrini koruyabildiğini kanıtlar niteliktedir. Yeni Ekonomi Programı’nın 2020-2022 dönemini kapsayacak Orta Vadeli Program’da enflasyonun 2020 yılsonunda %8,5; 2022 yılsonunda ise %4,9 seviyesine düşürülmesi buna ek olarak döviz kurundaki değişkenliğin fiyat istikrarı ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi amacıyla dolarizasyon’un azaltılması hedeflenmiştir.(UTİKAD,<https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/utikadlojistiksektoruraporu2020-53923.pdf>, 2021)

5. DOİNG BUSINESS İNDEKSİ

2017 yılında yayınlandığında Türkiye’nin 60. sırayı aldığı, Dünya Bankası’nın hazırladığı bir diğer çalışma olan Doing Business, Türkçe’siyle İş Yapma Kolaylığı İndeksi, aynı yıl ilgili hükümet organları tarafından oldukça önemsenmişti. Doing Business, 190 ekonomiyi iş yapma kolaylığı bakımından incelemekte ve iş dünyasına yönelik ülkeler tarafından yapılan düzenlemeleri göz önüne alarak bir sıralama oluşturmaktadır. İş kurmak, inşaat izni, elektriğe erişim, gayrimenkul kaydı, kredi temini, azınlık yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmeleri

uygulama ve iflasın çözümlenmesi başlıkları altında yapılan reformlar ile ülkelerin sıralamaları belirlenmektedir.

6. KÜRESEL REKABET ENDEKSİ

Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl hazırlanan Küresel Rekabet Endeksi, 12 alanda yapılan incelemeler sonucu ülkeleri sıralamaktadır: Kurumlar, Altyapı, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı, Makroekonomik İstikrar, Sağlık, Beceriler, Mal Piyasası, İşgücü Piyasası, Finansal Sistem, Pazar Büyüklüğü, İş Dünyasının Dinamizmi, İnovasyon Kabiliyeti. Türkiye 2018 ve 2019 sıralamalarında 61. sırada yer almaktadır. Rapora göre Türkiye Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı, Altyapı ve İşgücü Piyasası alanlarında ilerleme kaydetmiştir. Altyapı alanında Türkiye'nin havayolu taşımacılığı ve karayolu yol ağı başlıkları altında ilerleme sağlamış olması olumlu değerlendirilmektedir. Yüksek enflasyon sebebiyle Makroekonomik İstikrar alanında ve tarife dışı engeller sebebiyle Mal Piyasası alanında Türkiye'nin kötü performans sergilediği görülmektedir. Uygulamaya alınan reformlar ile Türkiye 2018 yılında 48, 2019 yılında ise 33. sıraya yükseldi. 2019 yılında yayınlanan raporun "Sınır Ötesi Ticaret" başlığı altında Türkiye 44. sıradadır. "Sınır Ötesi Ticaret" başlığı altında ithalat ve ihracat süreçlerine etki eden süre ve maliyetler ölçülmektedir. Türkiye'den yapılacak ihracatta mevzuat uyumu için 338 ABD Doları harcanmakta iken, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin ortalaması 150 ABD Doları, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün yüksek gelire sahip ülkelerinin ortalaması ise 136.8 ABD Doları'dır. Bu bağlamda Türkiye'nin ihracatının artırılmasına yönelik alınacak tedbirlerde halen gelişime açık yönlerin bulunduğu görülmektedir (UTİKAD, <https://www.utikad.org.tr/Images/DosyaYoneticisi/22012020utikadlojistiksektoruraporu.pdf>, 2019).

7. ABD 'DE AKILLI LOJİSTİĞİN KAZANIMLARI İLE İLGİLİ ÖRNEKLER

ABD, dijital lojistik çalışmalarının en güzel örneklerini görebileceğimiz bir ülkedir. Dijital şirketlerin lojistik şirketleri ile birleşiminden büyük kar elde eden şirketler uluslararası arenada rekabet edebilmişlerdir. Aşağıda dijital lojistik şirketlerin ekonomik katkıları verilmiştir:

7.1..Coyote "Gerçek Akıllı Lojistik" (ABD)

2015 yılında dijital çözümler sunan UPS tarafından satın alınan lojistik şirketlerin dijitalleşmesinde önemli katkılar sunmuştur www.coyote.com.

7.2 .2006'da Şikago 'da StartUp

Mart 2014'te "Access America Transport"u bünyesine katmıştır. Coyote, bölgesinde Nakliye ve Lojistik firmalarına karayolu lojistik hizmetleri sağlamıştır. Günlük 30 Bini aşkın yüklemeye aracılık etmektedir.

7.3.Convoy "Daha İyi Lojistik Parmaklarınızın Ucunda" (ABD) www.convoy.com

Nakliye ve Lojistik firmalarıyla, kamyoncu ve kamyon kooperatiflerini birleştiren bir platform ve altyapı hizmeti veren StartUp, Convoy, Greylock Partner yatırım grubundan 16 Milyon USD yatırım almıştır. Unilever'in tedarik zincirine dijital altyapı ve platformuyla bir lojistik ERP olarak hizmet vermeye başlamıştır. Unilever anlaşmasından sonra değeri hızla artan Convoy, 200 Milyon USD'ye yakın bir değerlemeye ulaşmıştır.

7.4..Doft www.doft.com

ABD’de IBM mühendisi yeni Doft CEO’su Dmitri Fedorchenko tarafından nakliyat sisteminde araçların dönüş yolunda boş gitmelerini önlemek için hazırlanan bu site sayesinde ABD ‘de 400 bin bireysel kamyon sahibi yaklaşık 80 Milyar USD’yi bulan lojistik taşıma sektörüne pazarına hızla yayılmayı hedeflemiştir.

7.5.CargoX www.cargox.com.br:

Her Zaman Hatasız Taşıma” (BREZİLYA) CargoX dijital platformu ile Brezilya’daki Nakliye ve lojistikte üye kamyoncu sayısını 100 bine çıkarmıştır Brezilya’nın tüm bölgelerine lojistik sektöründe CargoX’in başarısı, Uber’i de fonlayan Goldman Sachs grubunun dikkatini çekmiştir. 2016 içinde yatırım grubundan 10 Milyon USD fonla büyümesini sürdürmüştür. Halen değeri 40 Milyon USD’nin üzerine çıkan Lojistik teknolojisi startup’ı CargoX Brezilya’da “Kamyonların Uber’i” unvanıyla bilinmektedir.

7.6 Huochebang "Truck Gangs" (ÇİN)

Lojistik taşımaların %80’inin karayolundan gerçekleştiği, 20 Milyon Kamyonun hizmet verdiği dev Çin lojistik sektöründeki yıllık hacim 1.6 trilyon USD’yi geçmiştir. Bu dev pazarda 2008 yılında kurularak hızla öne çıkan Huochebang. Çinli Kamyoncular ve Lojistik firmaları için dijital bir lojistik platformu sağlamaktadır. Aralık 2016’da aldığı 115 Milyon USD fon ile toplam değerini 885 Milyon USD’den 1 Milyar USD’ye çıkartarak StartUp dünyasında “Unicorn” olarak bilinen büyüklük seviyesine ulaşmıştır. BlackBuck yeni yatırımcısı Sands Capital ve hâlihazırdaki yatırımcıları Accel Partners ve e-ticaret devi Flipkart’an aldığı 70 Milyon USD yeni yatırım ile birlikte toplam değerini 100 Milyon USD’ye taşımıştır.

7.7.uShip **Yük Verenler Kamyoncularla Buluşuyor” (ABD-ALMANYA)** www.uship.com

Online nakliye hizmeti sağlayan uShip parsiyel yük taşımada kurumsal yazılım altyapısı” ile büyük lojistik firmalarını, lojistik brokerları ve 3PL hizmet veren yapılardan oluşuyor DB Schenker’den aldığı son 25 Milyon USD’lik yatırımla toplam değerini 69 Milyon USD’ye çıkartan uShip, Schenker’le birlikte başta Almanya ve Avrupa geneline de hizmet ağı kurmaya hazırlanmaktadır.

7.8 Ezyhaul **Lojistikte Zaman ve Para Kazan” (MALEZYA-SİNGAPUR)** www.ezyhaul.com

Singapur ‘da 2016 ‘da kurulan dijital lojistik StartUp’ı Ezyhaul 836 bin USD kuruluş yatırımını almıştır. Toplam değeri 27 Milyar USD’yi bulan Güneydoğu Asya karayolu taşımacılığında geleneksel yönetim uygulamalarından oluşan verimsizlikleri dijital teknoloji çözümleriyle aşmayı hedeflemiştir.

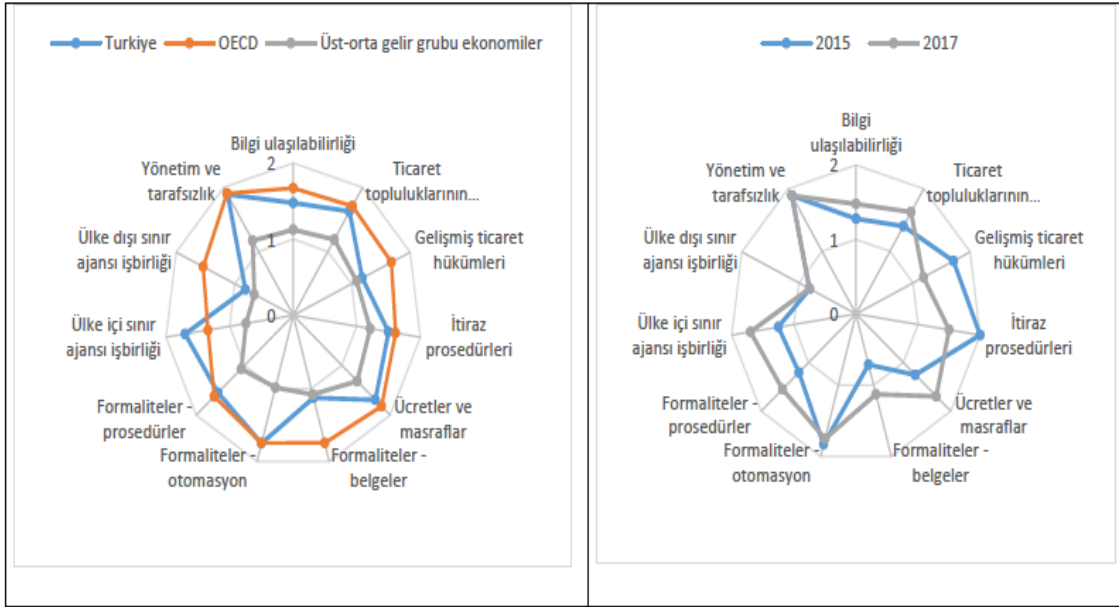
7.9..TIRPORT “Lojistiğin Geleceği Sloganıyla (TÜRKİYE) www.tirport.com

TIRPORT, “Lojistiğin Geleceği” sloganıyla, AB Plus Bilişim Teknolojileri A.Ş. tarafından Türkiye’de. 2.5 Milyon USD’lik bir yatırımla, sektörün uberleşmesinde gerçek zamanlı ve konum tabanlı olarak izleyebilme konusunda Lojistik ERP gibi de hizmet vermektedir. Elektronik fatura irsaliye bilgileri elektronik GPS tabanlı elektronik güvenlik sistemleri ile dijital lojistik alanında ekonomik katkı değeri yüksek bir lojistik firmadır. TIRPORT, kamyonlara ücretsiz olarak taktığı Araç Güvenlik Sistemi ile AGS).

(www.agsteknoloji.net) ile kaza anındaki tüm görüntü ve yolculuk bilgileri otomatik oluşturulan dinamik raporla bulut ortamına aktararak; araç ve yük sahiplerine, aracı sigortalayan sigorta firmalarına anında kaza bilgilerine ulaşabilmesi sağlanmıştır. **AGS** ile yük verenler ve kamyon sahipleri kendilerini güvende hissederken, araç sahipleri ciddi sigorta indirimleri almıştır. Önümüzdeki 3 yıl içinde günlük 20 binin üzerinde taşımaya aracılık yapmayı hedefleyen **TIRPORT**, bölgenin en büyük lojistik yönetim platformu olmayı hedeflemektedir (<https://tirport.com/blog/70/lojistikte-gelecegin-milyar-dolarlik-12-startupi.>, 2020) (Erişim Tarihi 14.08.2021). E-ticarette, hızlı gönderilerde Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesi (ETGB) nin aynı gün yapılamaması e-ticaret firmalarına zaman kaybettirmektedir.

7.10. Ticaret Kolaylaştırma Endeksi (Trade Facilitation Index - TFI)

OECD tarafından ülkelerin sınır işlemlerini iyileştirmelerine, ticari maliyetlerini düşürmelerine, ticaret akışlarını artırmalarına ve uluslararası ticaretten daha büyük fayda sağlamalarına yardımcı olmak için eylem alanlarını belirleyecek ve değerlendirecek reformların potansiyel etkisini mümkün kılan bir dizi Ticaret Kolaylaştırma Endeksi (Trade Facilitation Index - TFI) geliştirilmiştir. Bu göstergeler 163 ülke için gelir düzeyleri, coğrafi bölgeler ve gelişme aşamalarına ilişkin tüm sınır prosedürlerini kapsamaktadır.

Kaynak: OECD (2017)

Şekil 1

Türkiye ve OECD Üst Orta Gelir Grubu Ekonomileri

Teknolojik Gelişme ve Beklentiler Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında geçtiğimiz yirmi yıl içinde yaşanan dönüşüme benzer olarak, bundan en fazla birkaç on yıl sonra dünyada lojistik temel olarak Sanayi 4.0, akıllı imalat ve lojistik sistemlerini oluşturmak için şekilde gösterilen dokuz temel teknolojinin entegrasyonu ile oluşan bir sistemdir. Şekil 1 de - Sanayi 4.0'ın lojistik sektöründe de önemli etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Sanayi 4.0'ın çıkış noktası, Avrupa'dan Asya'ya kayan üretim eksenlerini tekrar Avrupa ve gelişmiş ülkelere yöneltmektir. Akıllı robotlar, fabrikalar sayesinde insan gücü azaltılacak düşük maliyetle rekabette daha güçlü dinamik atılımlar yapılacaktır. 2025'te, üretimin %25'inin robotlar tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir. Robotlar sayesinde düşük maliyetli ürünler ekonomik fayda sağlayacaktır.

Katmanlı İmalat 3 Boyutlu (3B) baskı teknolojilerinin uzun mesafeli yük taşımacılığı talebinin azalması ile sonuçlanacaktır. 3B baskı teknolojilerinin yaygınlaşmasının lojistik sistemlere bir diğer etkisi ise envanter seviyelerinin büyük oranda azalması olacaktır. Talebe göre ürün/yedek parça üretimi olanağı, depolama gereksinimlerini ve alan ihtiyacını azaltacak, sonuç olarak baskı teknolojileri ile donatılmış sanal depolar ortaya çıkacaktır. Otonom kurye ve “drone”. Otonom Lojistiğin Yükselişi otonom servis araçları ve forkliftler, depolarda tanımlanmış ve kontrollü alanlar içinde serbestçe dolaşarak yük elleçleme sistemlerinin etkinlik ve performansını arttırmaya devam etmektedir. Büyük Veri, İş Analitiği ve Nesnelerin İnterneti Büyük veri ve iş analitiği uygulamalarının, birçok iş alanında olduğu gibi, lojistik sektöründe de büyük fark yaratacağı düşünülmektedir. Çoğunlukla depolamada ürün yerleştirme ve toplama işlemleri için kullanılan akıllı gözlükler insan kaynaklı hataları an aza indirgeyerek, depo verimliliğinde %25'e varan etkinlik artışı sağlamaktadır. Benzer bir gelişme robotlaşma ve otomasyon alanında da gözlenmektedir. Çoklu-kanal Lojistiği Perakende ve e-ticaret alanında gözlemlenen önemli bir eğilim “Çoklu-Kanal Lojistiği”dir. Günümüzde cep telefonları ve mobil cihazlarla dijital ortama sürekli bağlı olan tüketiciler, her zamankinden çok daha fazla bilgiye çok daha hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucu yaygınlaşan akıllı lojistik uygulamalarının operasyonel seviyede kullanımının yaygınlaşmasıyla, bu teknolojileri kullanabilecek yetkinliğe sahip operasyonel işgücünü gerektirecektir. Önümüzdeki kırk yıl içinde ise küresel ticaretin yıllık ortalama %3,5 değerinde artması beklenmektedir. Buna göre, dünya ticaretinin büyüme hızının, küresel GSYH büyüme hızından daha yüksek olmasının beklenmesine rağmen, bu değer kriz öncesi %6,9'luk büyüme hızıyla karşılaştırıldığında, ticaretin GSYH esnekliğinin kalıcı olarak azalacağı anlamına gelmektedir. Uluslararası Ulaştırma Forumu'nun yaptığı analizde, ticaret esnekliğinin 1,1 seviyesinde korunduğu senaryoya göre, 2050 yılında ulusal ve uluslararası toplam yük taşımacılığı talebinin 112 trilyon ton-km'den 329 trilyon ton-km'ye çıkarak, 2015 yılındaki değerini üçe katlayacağı öngörülmektedir. Bu temel durum için, uluslararası ticaretin büyüme hızı OECD tarafından yıllık ortalama %3 olarak belirlenmiştir. Bu senaryoya göre, 2050 yılına gelindiğinde, Çin ve Hindistan, toplam ihracat akışlarının % 27'si ile küresel ticarete hâkim olacaktır. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin ihracat değerlerinin payı, 2015'te % 33 değerindeyken, 2050 yılında küresel ihracat akışlarının % 20'sine düşecektir. Yine 2050'de küresel ticarete Asya'nın (Çin ve Hindistan hariç) payı % 18, Afrika'nın payı ise % 8 seviyesinde olacaktır. Yeni araç modellerinde simülasyon ortamlarında değil fiziksel dünyada da farklı uygulamalar vardır. DAVE projesi, bir araba sürmek için uçtan uca bir çözüm geliştiren ilk projelerden biriydi (DARPA, 2004). otonom konsept otomobiller, tüketicilerin artık bir sürüş görevi ile görevlendirilmediklerinde isteyeceklerini tahmin ettikleri çok fütüristik özellikleri sergilerken, şirketler ve modeller arasında yeniden gözden geçirilen bir fikir, insanların ilişkilendirdiği bir alanın bir uzantısı olarak araba alanı fikridir. mahremiyet veya tersine, ulaşımın yanı sıra kullanıcının eğlenmesini ve çalışmasını desteklemek için özel olarak tasarlanmış bir alanda diğer insanlarla zaman geçirmek. Tesla, BMW ve Mercedes-Benz ve diğer otonom otomobiller, çeşitli araç içi sistemlerin çalışması ve otonomi sağlamak için nasıl işbirliği yaptıkları hakkında faydalı ayrıntılar sağlar. Ayrıca daha fazla inceleme gerektiren alanları da tanımlarlar (NHTSA, 2013). Aynı zamanda, Lyft gibi şirketler, General Motors gibi otomobil üreticileri ve Waymo gibi teknoloji geliştirme şirketleri ile birlikte, yeni projelere başlıyor ve daha yüksek otonom sürüş seviyelerine otonom sürüş yapmayı amaçlayan akıllı teknolojiler sunmuştur.

7.11. Otomatik Acil FrenlemeTesla Model S (AEB), önden arkaya çarpışmaları erken tahmin ederek kazaları önlemek için tasarlanmış bir radar / kamera füzyon modülü kullanıyor (George A.Giannopoulos, 2019).

7.12. Giyilebilir Teknoloji

Son yıllarda teknolojinin gelişmesi ile birlikte yenilikçi ve yaratıcı ürünler hayatın pek çok alanında kendisine kullanım alanı bulmaktadır. Bu ürünlerden giyilebilir teknoloji ürünleri de yeni gelişen teknolojiye dayalı ürünler arasında pazarda yerini almaktadır. İşletmeler açısından ele alındığında; büyük bir pazar potansiyelinin olması yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin doğmasında ve uygulamaya geçişinde önemli bir etkidir. Baş Odaklı Giyilebilir Teknoloji Ürünleri Artırılmış gerçeklikle; sanal nesnelerin gerçek nesnelere üstüne bindirilmesi kastedilmektedir. Ayrıca bu teknoloji ile, tek başına bir mağazadayken gerçek bir arkadaşın video imajıyla etkileşimde bulunup fikir almak mümkün görünmektedir (Bekoğlu ve Ergen, 2016, s.65). Artırılmış gerçeklik kaskları motosiklet kullanıcıları için üretilmiştir. Motosiklet sürücülerinin tecrübesini artırmaya yönelik birçok özellik ile donatılmış olan kask, 180 derece gerçek zamanlı kör nokta kamerası ile tamamıyla kullanıcının güvenliği ön planda tutularak geliştirilmiştir. Ayrıca GPS navigasyon, Bluetooth bağlantısı, eller serbest sesli arama ve müzik yayını sistemi gibi özellikleri kapsamaktadır.

7.13.. Göz Odaklı Giyilebilir Teknoloji Ürünleri

Akıllı gözlükler, dış dünyadaki yüksek tanımlı görüntüleri içeren bir mini bilgisayar gibidir. Bilgisayar, akıllı telefon ve diğer elektronik aygıtlardan veri toplayabilen dâhili ve harici sensörleri vardır. Dahası, bu cihazların GPS, Wi-Fi ve Bluetooth'u destekleyen kablosuz bağlantısı sayesinde kullanıcılar internete bağlanabilir ve internet üzerinden tarama yapabilir, videoları izleyebilir. Bazı akıllı gözlükler; yüz tanıma yazılımı, dâhili kameralar, GPS ve diğer uygulamaları da içermektedir (Schweizer 2014, s.2). Arttırılmış gerçeklik prensibiyle çalışan bu tip gözlükler gerçek dünyadan kopmadan dijital dünyada da var olabilmenin en kolay yolu olarak tasarlanmıştır. Ayrıca akıllı gözlüklerin üzerinde görüş açısının kaydedilmesine ve fotoğraf çekilmesine yardımcı olan bir kamerası da bulunmaktadır (Kılıç, 2020)<https://wmaraci.com/>).

2015 yılında Asya Pasifik'te 30, 4 milyon, Merkez ve Doğu Avrupa 5 milyon, Latin Amerika 1,83 milyon, Orta Doğu ve Afrika 4, 09 milyon, Kuzey Amerika 38, 65 milyon, Batı Avrupa 16,75 milyon; 2016 yılında ise; Asya Pasifik 99,8 milyon, Merkez ve Doğu Avrupa 17,5 milyon, Latin Amerika 12,6 milyon, Orta Doğu ve Afrika 14 milyon, Kuzey Amerika 127,1 milyon, Batı Avrupa 54,3 milyon giyilebilir teknoloji ürünü satışı bulunmaktadır 2020 yılında giyilebilir teknoloji ürünlerinin en çok satışının Asya Pasifik'te (194,67 milyon) olacağı, 2021 yılında ise Kuzey Amerika'da (378,8 milyon) olacağı tahmin edilmektedir. Özellikle dünya tüketici elektroniği pazarında giyilebilir teknoloji ürünleri, dijital çağın yaşanıldığı şu günlerde en sıcak konulardan biri olarak görülmektedir. Bu ürünler geleneksel elektronik cihazlara kıyasla kullanıcılara daha kolay ve doğal faydalı bilgiler sağlamaktadır. Bu yönüyle; tüketici ve endüstriyel pazarlar için gelecekte giyilebilir teknolojiler itici güç olarak değerlendirilebilir. Giyilebilir uygulamaların genel eğilimine bakıldığında bu dönemde önemli ölçüde artmış ve yaşamın her alanında dâhil olmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda da giyilebilir teknoloji cihazları pazarındaki ürünlerin sayısının ve kullanım alanlarının daha da artacağı iddia edilmektedir (I-Micronews 2015). Araştırmacıların açıkladığı sonuçlarına göre; 2016 yılında 29,92 milyar ABD doları değerindeki giyilebilir teknoloji pazarı, önümüzdeki 5 yıl içinde iki kattan fazla artarak 71,23 milyar ABD dolara yükseleceği öngörülmektedir(<http://www.investopedia.com>). Fitbit 4,8 milyon, Xiaomi 3,7 milyon ve Apple 1,5 milyon, Garmin 0,9 milyon, Samsung ve BBK her ikisi de 0,7 milyon ürün satılmıştır (www.fbicgroup.com). Özellikle tüketicilerin yaşam biçimlerini ve tıbbi durumlarını değerlendirirken sağlık ve egzersiz programlarında kullanılabilen giyilebilir teknoloji ürünleri, eğlence, eğitim, tekstil, turizm vb. pek çok alanda kullanım imkânı veren ürünlerle yeni bir pazar oluşturmuştur. Günümüz pazarlama anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde müşteriye değer yaratan, etkileşim ve iletişim içerisinde olan işletmeler giyilebilir teknoloji ürünleri ile bu

hedeflerine biraz daha yaklaşabilmekte, uzun dönemli karlı ilişkiler geliştirebileceği söylenebilir. Böylece geleceğin ürünlerini geliştirmede ve sunmada, pazar potansiyelini açığa çıkaracağı vurgulanabilir (Kılıç, 2017). Lojistik sektörü, sağladığı makro ve mikro katkıları, ülkelerin rekabet gücünü sağlamada en önemli kilit sektör halini almıştır. Ayrıca lojistik sektörü diğer sektörlerin canlanması ve rekabet gücünün artırılması açısından da önemli misyon yüklenmiştir. Tüm sektörler artık geleneksel noktada lojistik sektörüne bağımlı hale gelmiştir. Sevgi Sezer'in yazdığı tez çalışmasında lojistik sektörünün ekonomiye etkisi OECD ülkelerinde 1970-2014 dönemi için araştırılmıştır. Araştırmada dengesiz panel veri analizi kullanılmış, OECD ülkelerinde ilgili dönemde taşıma ve haberleşme sektörlerini temsil eden değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Lojistik sektörünün katkıları mikro açıdan ise firmaların rekabet gücünü artırması açısından görülmektedir. Lojistik sektörü, sağladığı makro ve mikro katkıları, ülkelerin rekabet gücünü sağlamada en önemli kilit sektör halini almıştır. Ayrıca lojistik sektörü diğer sektörlerin canlanması ve rekabet gücünün artırılması açısından da önemli misyon yüklenmiştir. Tüm sektörler artık geleneksel noktada lojistik sektörüne bağımlı hale gelmiştir (Sezer, 2018) 2020 başı itibarı ile küresel ticaretteki korumacı eğilimin bir miktar gevşemesine, Brexit'in daha öngörülebilir olmasına, Çin ile ABD arasında ticaret anlaşması ilk fazının imzalanmasına rağmen 2020'de sektör kırılabilirlik seviyesini koruyacak görünüyör

Ülkelerin lojistik harcamalarının milli gelir içindeki payı lojistik performanslarına göre %10 ile %30 arasında değişmektedir. Lojistik performans geliştikçe hem üretim, hem de lojistik operasyonların verimliliği artmakta ve maliyetlerin milli gelir içindeki oranı da azalmaktadır. Bu oran lojistik altyapısı gelişmiş ülkelerden biri olarak kabul edilen Almanya'da %10 iken, gelişmemiş Nepal, Sudan, Irak gibi ülkelerde %30'a kadar çıkabilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı: 2014). Bu oran ne kadar düşükse o ülke lojistik performans konusunda o kadar verimli olarak değerlendirilir. ABD %8.5, Güney Afrika %12.7, Hindistan %13.0, Tayland %15.2, Brezilya %15.4, Çin Halk Cumhuriyeti %17.8, Finlandiya %19.0, Vietnam %22.5 gibi oranlardadır (Murphy ve Knemeyer, 2015: 3). Teknolojik imkânların artmasıyla yıllar geçtikçe bu oranların gelişmiş ülkelerde daha da azaldığı görülmektedir (Çetinoğlu, 2019).

SONUÇ

Dünyada akıllı lojistiğin tedarik zincirinin her halkasında kullanılması, iş için harcanan zamanın kısalmasını insandan kaynaklanan hataların en aza indirilmesini sağlamıştır. Lojistik performans endeksinde teknoloji kriteri, firmaları rekabet ortamında gelişime yönlendirmektedir. Müşteri, ürünü kargoyla gönderirken kargo şirketinin aracının GPS ile izlenmesi müşteri memnuniyetini arttırmakta rekabet piyasasında, standartlara uygun şekilde hazırlanan belgeler kurumlara prestij kazandırarak işleri çabuklaştırmaktadır. Elektronik belge sistemi ile sözleşmeler yapılarak zaman, enerji, iş gücü kayıpları önlenmiştir. Avrupa BT ve tüketici elektroniği sektörünü geliştirmek ve sektörün Avrupa Birliği'nde (AB) ekonomik büyümeye ve sosyal gelişmeye katkısını sağlamak amacıyla EICTA (European Information & Communications Technology Industry Association) yı kurmuştur. Türkiye'de bu kuruluşun bir üyesidir. (DigitalEurope). AB Akıllı Ulaşım Sistemleri ile İlgili Taşımacılık Bilgi ve Kontrol Sistemleri (TICS), Genel filo yönetimi ve ticari yük işlemleri - Tehlikeli maddelerin / tehlikeli madde taşımacılığının elektronik olarak tanımlanması ve izlenmesi için veri sözlüğü ve mesaj setler, Akıllı taşıma sistemleri (ITS) - Coğrafi veri tabanları için konum referansı, Akıllı ulaşım sistemleri - Yük hareketini ve intermodal transferini kolaylaştırmak için elektronik bilgi alışverişi Lojistiğin ekonomiye katkılarını hızlandırmıştır. Türkiye Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı, Altyapı ve İşgücü Piyasası alanlarında ilerleme kaydetmiştir. Altyapı alanında Türkiye'nin havayolu taşımacılığı ve karayolu yol ağı başlıkları altında ilerleme sağlamış olması olumlu değerlendirilmektedir. Yüksek enflasyon

sebebiyle Makroekonomik İstikrar alanında ve tarife dışı engeller sebebiyle Mal Piyasası alanında Türkiye'nin kötü performans sergilediği görülmektedir.

ABD, dijital lojistik çalışmalarının en güzel örneklerini görebileceğimiz bir ülkedir. Dijital şirketlerin lojistik şirketleri ile birleşiminden büyük kar elde eden şirketler uluslararası arenada rekabet edebilmişlerdir. Akıllı robotlar, fabrikalar sayesinde insan gücü azaltılacak düşük maliyetle rekabette daha güçlü dinamik atılımlar yapılacaktır. Büyük Veri, İş Analitiği ve Nesnelerin İnterneti Büyük veri ve iş analitiği uygulamalarının, birçok iş alanında olduğu gibi, lojistik sektöründe de büyük fark yaratacağı düşünülmektedir. Çoklu-kanal Lojistiği Perakende ve e-ticaret alanında gözlemlenen önemli bir gelişimdir. Akıllı sistemler robotik teknolojiler, yapay zeka uygulamaları, Lojistik 4.0 ın güçlü tesiri ile tüm dünyada yapılan işlemlerin süreçleri ve insan kaynaklarının niteliği de değişti. Nesnelerin interneti, bulut bilişim, yapay zekâ, büyük veri, küçük veri, siber sistemler teknolojisi lojistik sisteme OECD ve AB ülkelerine kaçınılmaz değişimi getirmiştir. Tedarik zincirinin tüm halkaları, teknolojik girdi ve çıktılarla donatılmışken lojistiğin akıllı teknolojiden uzak durması mümkün değildir. Lojistik faaliyetlerinde zaman iş gücü kar kaybını önlemek için akıllı lojistiğin olumlu etkilerini bilen gelişmiş ülkeler geleceğe yatırım yaparak yapay zekâ ve robotlarla lojistik alt yapısını kurmakta akıllı şehirleri kuran devlet yöneticileri, lojistik ve diğer alanlarda faaliyet gösteren kurumlara destek vererek lojistik süreci modernleştirmekte ithalat ve ihracattaki en önemli engelleri aşmaktadırlar. Endüstri 4.0 'ın lojistik sektöründe yaygınlaşması ile teknolojik adaptasyonun her alanda hızlandırılması için yeterli kaynak ayrılmalıdır. Lojistik 4.0 içinde yer alan büyük veri, yapay zeka teknolojisi ,nesnelerin interneti, Blokzincir teknolojisi geleceğin yatırım alanları içerisinde olup ekonomiye büyük katkılar sunmaktadır. Etkileşimli teknoloji endüstri 4.0 ile lojistik 4.0 ın birleşimi, Blokzincir teknolojisi sayesinde ülkeler arası bilgi alışverişi hızlanmakta belge ve prosedürlerin hazırlanması için zaman kaybını önlemektedir. Akıllı kontratlar işlem hacmini arttırmakta, blokzincir sayesinde rekabet edilebilirlik güç kazanmakta, şirketlerin tanınması, işlem hacmi artmakta, iş piyasası hareketlenmekte dış ticarete cari açık kapanmaktadır Blokları oluşturan şirketler, işlem yapan tarafın iş akışını izleyebilmektedir. Süreçlerin şeffaflığı, denetimi ve güvenliği artmakta, aracı kurumlara ihtiyaç duyulmamaktadır. Tedarik zincirinin tüm halkalarının görüldüğü, yapay zekâ teknolojisi ile tüm müşteri trendlerinin analiz edildiği pazar ortamında müşteri ihtiyaçlarının hızla karşılandığı dönütlerin kaliteye etki ettiği çalışma ortamında ekonomik katkılar, devletleri yapay zekâ teknolojisine yatırım yapmaya zorlamaktadır. İnsan gücü ile yapılan birçok işlemde işlemlerin kayıt altına alınması envanter ve depo yönetiminde yapay zeka teknolojisinin kullanılması devletlere ekonomik üstünlük sağlamaktadır Gelecek yıllarda teknolojisini bu yeniliklere hazırlanmış ülkeleri dış ticarete büyük zorluklar beklemektedir. .

KAYNAKÇA

Bahar İ, Tekin M ve Öztürk D, (2020) Akıllı Lojistik Faaliyetlerinde Blokzincir Teknolojisi Kent Kültürü ve Yönetim Dergisi, Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fwww.mahmuttekin.com.tr%2Fuserfiles%2Fcont, (12.11.2021).

Çatuk, C. ve Aydın, K. (2021). COVID-19 Dünya ve Türkiye Tedarik Zinciri Üzerine Etkileri . Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (37) , 427-449 .

Çelik R, (2020), Lojistik Sektöründe Kullanılan Yeni Bilişim Sistemleri: Lojistik 4.0 Örneği 6, 4, Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi.

Çemberci, M, Civelek, M.E. ve Canbolat, N. (2015). The Moderator Effect Of Global Competitiveness Index On Dimensions Of Logistics Performance Index. *Procediasocial And Behavioral Sciences*, 195, 1514–1524.

Çetinoğlu, H. (2019). Lojistik Maliyetlerin Kontrolünde Blok Zinciri Uygulamaları. <https://dergi.arel.edu.tr/files/dys/makale/10.pdf>, 4 (No:2). (01.02.2021)..

Dünya Bir Dönüm Noktasında. Tabi Avrupa 'da. Bunlar Olağan Zamanlar Değil. Avrupa'nın İhtiyacı Olan Bir Dönüşüm Gündemi” José Manuel Barroso, ‘AB 2020 Vizyonu. (2020). http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/digitaleurope_vision2020_tr.pdf (Erişim tarihi 01.02.2021).

DigitalEurope. (2019). http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad_e-ticaret_2019_pazar_buyuklugu_raporu.pdf. (01.02.2021).

George A ve .Giannopoulos, J. F. (2019). İnovasyonun Yayılmasının Rolü ve Önemi. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/autonomous-driving>. (01.02.2021).

Kılıç, H. Ö. (2017). Giyilebilir Teknoloji Ürünleri Pazarı ve Kullanım Alanları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 9 (4) 99-1 (01.02.2021).

Kılınç, H. E. (2020). OECD Ülkelerinin Lojistik Performans Endekslerinin Ridge Regresyon Analizi İle Araştırılması Examinat <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/967446>. *Trakya*, (01.02.2021).

Özel İhtisas Komisyon Raporu Lojistik Hizmetlerinin Geliştirilmesi, 2018

Öner, Y. (2019). KMPG, Taşmacılık Sektörel Bakış.

Sezer, S. (2018). Lojistik Sektörünün Ekonomiye Etkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *13* (22).

Tekin M , 2020, Akıllı Lojistik Faaliyetlerinde Blokzincir Teknolojisi (Blockchain Technology in Smart Logistics Activities) <https://www.researchgate.net/publication/344750641> Erişim Tarihi 12.04.2021) .

TUİK 2016 Raporu.

UTİKAD 2019 Raporu <https://www.utikad.org.tr/Images/DosyaYoneticisi/22012020utikadlojistiksektoruraporu.pdf>. (01.02.2021).

UTİKAD Lojistik Sektör Raporu. Erişim tarihi 01.02.2021).

<https://wmaraci.com/>). Erişim tarihi 01.02.2021).

http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/digitaleurope_vision2020_tr.pdf. Erişim tarihi 01.02.2021).

(http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/digitaleurope_vision2020_tr.pdf). Dünya Bir Dönüm Noktasında. ‘Ab 2020 Viz. (01.02.2021).

<http://www.investopedia.com>). (01.02.2021).

HANNAH ARENDT VE KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI: THE READER ve HANNAH ARENDT FİMLERİ KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Feyza Ünlü Dalaylı¹

ÖZET

İki dünya savaşı arası dönemde ortaya çıkan ve olağanüstü bir rejim olan Faşizm, yalnızca kendi dönemini etkisi altına almakla kalmayıp, günümüzde de hala tartışılıp konuşulmaya devam etmektedir. Hitler'in başa geçişiyle Nazi Almanya'sında ortaya çıkan Faşizm, Yahudiler, çingeneler ve akıl hastaları gibi grupları Almanya için bir tehdit olarak görmüştür. Bu grupları ortadan kaldırmak için Almanya ve çevresinde "toplama kampları" inşa edilmiştir. Yahudiler, çingeneler ve akıl hastaları insani olmayan şartlarda bu kamplarda çalışmaya zorlanmıştır. Sonrasında, bu insanlar gaz odalarında "duş" adı altında öldürülmüştür. Bu "insanlık ayıbı" nı kendisi de bir Yahudi olan ve tam da olayların yaşanmış olduğu dönemde yaşayan Hannah Arendt "totalitarizm, kötülüğün sıradanlığı ve şiddet" olguları çerçevesinde değerlendirmiştir. Hannah Arendt'in görüşleri konuyla ilgili çok fazla araştırmaya öncülük etmiştir. Bu çalışmada, Hannah Arendt'in kendi döneminde tartıştığı ve sonrasında, Fatmagül Berktaş'ın Arendt'i günümüz Türkiye'sinde tekrar yorumlarken ortaya koymuş olduğu Kötülüğün sıradanlığı, totalitarizm ve şiddet olgularının iki dünya savaşı arası dönemde olağanüstü bir rejim olan Faşizm kapsamında dönem değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda bütün bu olgular Hannah Arendt ve The Reader filmleri kapsamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arent, Faşizm, Kötülüğün Sıradanlığı, Şiddet, Totalitarizm, Faşizm, Nazizm, The Reader

HANNAH ARENDT AND THE ORDINARY OF EVIL: AN EVALUATION ABOUT THE READER AND HANNAH ARENDT MOVIES

ABSTRACT

Fascism, an extraordinary regime that emerged in the period between the two world wars, not only influenced its own period, but still continues to be discussed and talked about today. Fascism, which emerged in Nazi Germany after Hitler came to power, saw groups such as Jews, gypsies and mental patients as a threat to Germany. "Concentration camps" were built in and around Germany to eliminate these groups. Jews, gypsies and mentally ill people were forced to work in these camps under inhumane conditions. Afterwards, these people were killed in the gas chambers under the name of "shower". Hannah Arendt, who is a Jew herself and lived at the time of the events, evaluated this "shame of humanity" within the framework of "totalitarianism, the banality of evil and violence". Hannah Arendt's views have led to much research on the subject. In this study, the banality of evil, totalitarianism and violence phenomena discussed by Hannah Arendt in her own period and later revealed by Fatmagül Berktaş while reinterpreting Arendt in today's Turkey were evaluated within the scope of fascism, an extraordinary regime in the interwar period. In this context, all these phenomena were examined within the scope of Hannah Arendt and The Reader films.

Keywords: Hannah Arent, Fascism, Banality of Evil, Violence, Totalitarianism, Fascism, Nazism, The Reader

GİRİŞ

1960 yılında Arjantin'de yakalanarak Kudüs'te yargılanan Nazi suçlusu Otto Adolf Eichmann'ın yargılanmasını Yahudi kökenli Alman felsefeci Hannah Arendt "yüzyılın davası" olarak adlandırır. "Kötülüğün sıradanlığı" kavramı Hannah Arendt'in Eichmann davası üzerine

¹ Dr., feyzaunlu@windowslive.com, ORCID: 0000-0003-2193-8236

yapmış olduğu bir çalışma şeklinde ortaya çıkmıştır. Yahudi soykırımı sırasında Avrupa'nın hemen her yerinden toplama kamplarına getirilen Yahudilerin nakledilmesinde üst rütbede görevli olan Eichmann'ın mahkemede yapmış olduğu savunmasında "sadece yasalara uygun olarak görevimi yerine getirdim" der. Buradan Eichmann kendisini "sadece emirleri yerine getiren masum bir devlet memuruymuş" gibi tanımlar. Hannah Arendt'de davadan Eichmann'ın bu söyleminin üzerine "Kötülüğün sıradanlığı Üstüne Bir Çalışma: Kudüs'te ki Eichmann" kitabında "görevini yerine getiren yurttaş" söyleminin ne kadar sıradan olduğunun altını çizerek bu sıradanlığın altında bulunan milliyetçi-ulus devlet idealizminin kötülüğünün derinliğini tüm dünyayla paylaşır (Arendt, 2009).

Hannah Arendt bize kötülüğün sıradanlığını Eichmann davasıyla göstermiştir. Fakat bu kavram aslında genel olarak politika açısından ele alınması gereken bir konudur. Fatmagül Berktaş'da Arendt kendi döneminde yapmış olduğu kötülüğün sıradanlığı saptamasını günümüz Türkiye'sinde yapmıştır. "Dünyayı bugünden sevmek" kitabında Berktaş, Arendt'in sürekli dikkat çekmiş olduğu totalitarizm olgusundan bahseder. 20. Yüzyılda ortaya çıkan bir tahakküm şekli olan totalitarizm, insanlığın benzersizliğini ve farklılığını ortadan kaldırarak onları sürüleştirmiş bir kitle (mob) (Arendt, 2016) olarak görmektedir. Berktaş'da Arendt'in ortaya koymuş olduğu totalitarizm ile ilgili bu kaygıyı sıklıkla vurgular, bu yüzden politikanın totaliter yaklaşımlardan kurtarılmasını önemli olduğunu ortaya koyar. Çünkü kötülüğün sıradanlığı Arendt ve Berktaş'a göre işte bu totaliter anlayış sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu politik anlayış içinde oldukça normal / sıradan görünen kişilerin (örneğin, Eichmann gibi bir devlet memuru) ne kadar korkunç suçların faili olduğu ortaya konmaktadır.

Arendt'e göre insanların korkunç suçlar işlemesinin nedeni onların insanlık dışı canavarlar olmaları değildir. Burada önemli olan bu kişilerin düşünme yeteneğinden yoksun olduklarından iyiyile kötü arasında ayırım yapamamalarıdır. Buradan anlaşılan, dünyada öne çıkan insanlık dışı suçları işleyenlerin, sandığımız gibi canavar kılıklı kişiler değil, Eichmann gibi sıradan kişiler olduğudur. Burada önemli olan Arendt'e göre "cani olmak" ya da "Yahudi düşmanı" olmak değil, "düşünce yoksunu olmaktır. Düşünce yoksunu olan kişiler için kötülük oldukça sıradan bir durumdur (Arendt, 2014). Tıpkı Eichmann'ın mahkemede vermiş olduğu yanıt kadar sıradandır "Ben yalnızca bana verilen emirleri yerine getirdim". Totaliter devlet anlayışı, tek tipleştirme isteğiyle kötülüğü de sıradan hale getirmiştir. Arendt'e göre insanın en önemli özellikleri düşünmek ve anlamaktır. Düşünen ve anlayan kişiler totaliter rejimlerin bir parçası olamazlar. Birey düşünme ve anlama yetisini kaybettiğinde aslında biricikliğini de kaybeder ve artık sıradan olur (Arendt, 2009). Bu yüzden yapmış olduğu faaliyetleri de düşünmeden yalnızca refleks olarak yapar. İşte bu yüzden totaliter devletlerin bünyesinde düşünen ve anlayan kişiler yer almaz. Bunun yerine itaat eden ve sorgulamayan bireyler yer alır.

Fatmagül Berktaş'ın da üstünde durduğu gibi, Arendt; kötülük, otoriterlik ve faşizm ile normallik ve sıradanlık arasında bağ kurarak bağlılık anlayışının yalnızca zor üzerinden yürümeyip, insanların tüm kötülükleri otoriter zihniyetleri içselleştirip bunu kutsal bir görevmiş gibi algılayan normal insanlar üzerinden devam ettiğini ortaya koyar (Berktaş, 2012). Bu durumda toplama kamplarına Yahudileri götüren Nazilerin bunu baskı altında oldukları için değil, tamamen kutsal bir görevi yerine getirme amacıyla yapmış oldukları ortaya çıkmaktadır.

Nazilerin kendi dönemlerinde kullanmış oldukları şiddet olgusu da aslında yine "otoritenin emrettiği kötülüğe yürekten inanmakla" ilgilidir. Nazi Almanya'sında Hitler'in her konuşmasında Alman ırkını övmesi sonucundan daha da sağlamlaştırdığı iktidar, Versay Antlaşması sonucunda Almanya'nın içine girdiği politik ve ekonomik baskılarla Alman ırkının derinden sarsılan

özsaygısını tekrar geri kazandıracak şekilde kolektif narsisizmi yükseltmesinin sonucunda oluşmuştur. Sonrasında Alman halkının bu psikolojik durumu, toplum içinde tehdit olarak algılanan diğer gruplara karşı mutlak bir üstünlük hissiyle baskınlık kurup şiddet eğilimlerine dönüşmüştür (Erdem, 2010). Burada yine Arendt'in iyi ve kötü ayrımı yapmak ve akıllı kullanmak kavramları devreye girecektir. Bilinen geleneksel bir ilişki olan şiddet/siyaset/iktidar ilişkisi şiddetin siyasal alanda her bir rolü ve yeri olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır.

Arendt çalışmalarında bilhassa şiddet ve şiddetin kaynağı üstünde durmaktadır. Şiddeti, sayılara veya fikirlere değil, kullanılan araçlara dayandırmaktadır. Onun görüşüne göre; "şiddet her zaman araçlara muhtaçtır ve içerisinde her zaman bir keyfilik unsuru taşımaktadır. Ve devlet de en güçlü şiddet araçlarını elinde bulunduran merkezi bir otoritedir". Arendt kimi zaman şiddetin gereksiz olmadığını ve onu bir insanlık durumu olarak gördüğünü açıklar: "Kimse meşru müdafaa amacıyla gerçekleştirildiğinde şiddeti sorgulamaz. Çünkü şiddet yalnızca açık değil, aynı zamanda mevcuttur ve aracı haklı kılan amaç hemen orada durmaktadır. "Bir Yahudi, Yahudi olarak şiddet görüyorsa kendini savunmalıdır." (Arendt, 1976).

Fatmagül Berktaş'ı da günümüzde tekrar Hannah Arendt'i düşünmeye iten aslında Dünyayı Bugünden Sevmek kitabında da ifade etmiş olduğu gibi, "dönüştürücü politika olanakları üzerinden düşünmek" ve "başka türlü olabilecek olanı" ortaya koymak, bunu yaptığı esnada da bireyin söz söyleme ve eylem potansiyeline güven duymaktır.

Bu noktada Berktaş'ın kendi cümleleri de oldukça manidar ve açıklayıcıdır:

"Neyi okuduğumuz kadar neyi aktarmayı seçtiğimiz de kuşkusuz tarihsel geçmişimiz ve bugünümüzle çerçevesi. Anlamak, dışsal gözleme dayanan açıklamanın aksine, yaşanmış deneyime dayanır. Sonuç olarak benim Arendt okumam da kendi içinde yaşadığım toplumun sorunlarından kaynaklanan kaygılarımın, entelektüel birikimimin, yaşam deneyimlerimin ve bunların zihnimdeki izdüşümlerinin sınırlamalarını taşıyor".

"Her türlü koşullanmışlığımla, olduğum insan olarak okuma ve anlama çabamı. Ben de Robert Fine gibi "anlamak ediminin bizatihi endoktrinasyona ve kayıtsız şartsız itaate direnen bir şey" olduğuna inanıyorum. Ve kendimle birlikte okuru da anlamaya çağırıyorum. Dolayısıyla elinizdeki kitap 'benim Hannah Arendt'imi' yansıtıyor, ele aldığım temalar kadar dışarıda bıraktıklarımla" (Berktaş, 2012: 49).

Berktaş, kitabının "totalitarizm paradigması olarak toplama kampları" bölümünde totaliter rejimlerin yıkılmasının bire bir tanığı olan Arendt'in totalitarizm kavramını pek çok sınıfın ve ulus-devletin çökmesiyle irtifa kazanmayı başaran kitle toplumuna ait bir ürün şeklinde görmüş olduğundan bahsetmektedir. Diğer yandan, Berktaş Arendt'in totalitarizm çözümlemesine yapmış olduğu eleştirilere, totalitarizm tarafından kamusal alanın ve politikanın yok olmasına neden olan taraflarla insanın doğasının değiştirilmesi uğraşına da bu kısımda yer vermiştir. Toplama kamplarına götürülerek hukuki ve ahlaki kimlikleriyle ve sonuç olarak bireysellikleri ortadan kaldırılarak adeta biyolojik varlıklara indirgenmek istenen kişilerle bu kişilerin ellerinden kendi yaşamlarına son verme hakkının bile alınmasının yansımalarından da bahsediyor, Berktaş. Berktaş aslında Hannah Arendt'i anlatırken, "zamanımın tehlikeleri: ideoloji, yalan, hakikat" bölümünde durumun yalnızca Nazizimle sınırlı olmayıp aynı zamanda bugün de yine bizim karşı karşıya olduğumuz pek çok tehlikeyi de kapsadığını ifade etmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde konuyla doğrudan ilişkili yeterince çalışma olmadığı dikkat çekicidir. Bu araştırmanın konusuyla ilgili olan araştırmalarda ya Hannah Arendt filmi/teorisini ya da The Reader film ya da kitabını tek başına ele almışlardır (Çalışkan, 2019; Çelik, 2014; Bakır, 2015; Türk ve Ağa, 2017). Bu çalışmaların da temelleri Hannah Arendt tarafından öne çıkarılan kötülük ve kötülüğün sıradanlığı konularına dayanmaktadır. Ancak bu araştırma The Reader filmiyle Hannah Arendt filmi bir arada kötülüğün sıradanlığı temelinde değerlendirmesi açısından diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında 2008 yılında gösterime giren ve Stephen Daldry yönetmenliğindeki Nazi dönemi Almanya'sındaki bir gardiyanı ve onun yaşadıklarını sade ve yakın markajla ele alan The Reader (Okuyucu) ve 2012 yılında gösterime giren Margarethe von Trotta yönetmenliğindeki adından anlaşıldığı gibi ünlü kadın Yahudi filozof Hannah Arendt'in Kötülüğün Sıradanlığı kitabını yazmasını sağlayan ünlü Nazi liderlerinden Adolf Eichmann davası ve konuyla ilgili görüşlerini yansıtan Hannah Arendt filmleri Kötülüğün sıradanlığı, şiddet ve totalitarizm temel görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Kötülük, Kötülüğün Haklı Hale Getirilmesi ve Sıradanlaştırılması

Çalışmanın temelini kötülük konusu oluşturduğu için kötülüğün hem kavram olarak hem de felsefi anlamda ele alınması önemli görülmektedir. Kötü kavramı Türkçede sıfat şeklinde “iyi olmayan, fena, yaramaz”, kötülük kavramıysa “fenalık, şer” anlamlarında kullanılmaktadır. Buna karşılık İngilizcedeki “evil” kelimesine karşılık olarak kullanılan kötülük, aslında ahlaki açıdan kötüyü bir diğer ifadeyle “ahlaki olarak günahkâr” olanı ifade etmektedir (Adams ve Adams, 1990). Bu bağlamda kavramın bireyin tercihinin sonucunda ahlaksal açıdan yanlışa düşmesi yüzünden ortaya çıkan acı çekme ve ıstırap gibi anlamları olduğunun söylenmesi mümkündür.

Kötülük sorunu aslında toplumda kötülüğün görülmesiyle çok sayıda filozof tarafından ele alınmıştır. Çünkü teorisyenler kötülüğün toplumda çözülmesi gereken bir sorun olduğunu düşünmüşlerdir. Bu araştırmada da 1945 senesinde kötülük konusunda oldukça uç bir örnek olan Nazi ölüm kamplarında sergilenen ve orada pek çok kötü aktivitenin gerçekleştirilmesinde görevli olan kişiler ve kötülük kavramı ele alınmıştır. Konuyu derinlemesine ele alan Hannah Arendt açık bir şekilde “kötülük sorunu Avrupa’da savaş sonrası entelektüel yaşamın temel meselesi olacak” ifadesini kullanmıştır (Arendt, 2016: 33). Arendt tarafından da ortaya konmuş olduğu gibi, bilhassa büyük savaşlar yaşandığında bunlarla beraber mutlaka insanlığı dehşet içinde bırakan negatif sonuçlar ile beraber, bugün hala sorgulanmaya devam eden kötülük ve onun sıradanlığı da gelmiştir. Çünkü söz konusu kötülükleri yapan kimselerin gerçekten kötü olup olmadıkları ya da kötünün ne olduğu bile merak edilmekte ve sorgulanmaktadır.

Antik felsefenin en önemli filozoflarından biri olan Sokrates “bilgisizliğin” kötülük olduğunu ya da kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığını öne sürmüştür (İlgaroğlu, 2019a: 94). Sofistlerin öncülerinden olan Protagoras’a Sokrates “iyiliğin hoşlanma ve hazla, kötülüğün ise acı ile” eş olduğuna yönelik önerme hakkındaki görüşünü sormuştur. Protagoras da cevap olarak “hiç kimsenin isteyerek (bilerek) kötülük yapmayacağı” fikrini Sokrates’ten ispatlamasını istemiştir (Platon, 1989: 66-68). Diğer yandan Platon’a göre dünyadaki kötülüğün kaynağını kötü ruhlar oluşturmuştur. Tanrı’nın bununla ilgisi olmadığını düşünür (Platon, 1998: 135). Platon iyilik yapanların tersine kötülük yapacak ruhların da bulunduğunu düşünür. Bu durumun bir sonucu olarak kötülükte kaynağın maddenin ötesinde kötü ruh olduğunu öne sürer (Platon, 1998: 134). Kötülük kavramından bahseden bir diğer filozofta Plotinus’tur. Ona göre madde kötülük kaynağıdır ve konuyla ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir; “... dünyamıza kötülük, gerçekte, bir

eksiklikten, bir yoksunluktan, bir hatadan gelir. Kötülük, bir maddeye sahip olma biçimi veya forma ulaşma çabasında başarısızlığa uğrayan maddeye benzer bir şeye sahip olma tarzıdır” (Plotinus, 1996: 35). Yine buna benzer şekilde agnostikler de madde de kötülük bulunduğunu iddia etmiştir (Galloway, 1960: 516).

Diğer yandan Augustinus’a göre kötülük insanın iradesindeki genel sapkınlıkla ilgilidir. Bunu “kötünün ne olduğunu aradım ve onun bir töz olmadığını keşfettim, kötülük yüce tözden yani Tanrım, senden yüz çeviren, bu içten zenginlikleri reddeden, daha aşağı seviyedeki şeylere dönerek dışarıda gururla şişinen bir iradenin ahlak bozukluğudur” (Augustinus, 1999: 156) şeklinde ifade etmiştir. Augustinus insanın yaptığı kötülüklerin nedeninin yarattığı her şey iyi olan Tanrı değil de insanın kendi özgür iradesi olduğunu öne sürmüştür. Tanrı kötülüğü yalnızca insanların özgür iradesi sonucunda sergilediği kötülüğe karşılık bir ceza şeklindedir (Augustinus, 1999: 153-154).

Genel olarak ahlaka dayalı kötülüklerle doğal kötülüklerin aynı çerçevede değerlendirilmesi doğru olmayabilir. Ancak yine de genel filozof görüşlerinin temelinde kötülüğün temelinde Tanrı’nın değil de ahlaksal da olsa doğal da olsa insan olduğu sonucu daha akla yakın görünmektedir. Burada kimi zaman ihtilafa düşülen konu yalnızca kötülüğün yaratılmasıyla ilgilidir (Galloway, 1960: 517).

Bütün bunlara karşılık İslam düşüncesinde Mu’tezile de Allah’ın asla kullarına zulmetmeyeceğini savunmaktadır. Benzer şekilde kişinin yapmış oldukları davranışları özgür iradelerinin sorumluluğundadır. Dolayısıyla iyilikle kötülüğün oluşumunda Allah’ın herhangi bir müdahalesi bulunmamaktadır (Topaloğlu, 1991: 175). Maturidi ise konuyla ilgili temel olarak insan doğasından kaynaklanan özellikleri öne çıkarmış olup bu özelliklerin Allah tarafından insana verilmesinin nedeninin onun dünyadaki imtihanıyla ilgisi olduğunu öne sürmüştür. Maturidi Allah’ın insana yaratılıştan iyilikle kötülüğü ayırt edebilmesi için akıl verdiğini vurgular. Dolayısıyla insan dünyada imtihan halinde olsa da kendisinde iyilik ve kötülüğü ayırt edebilecek yeti vardır (Maturidi, 2002: 282). Diğer yandan Farabi ise kötülüğün dünyadaki hiçbir şeyde bulunmadığını savunur ve diğer İslam alimleri gibi kötülüğün insan iradesi içinde ortaya çıktığını da ekler. Çünkü o, insanın iradesi dışındaki her şeyin iyilikle ilişkili olduğunu söyler (Farabi, 1987: 59). Ona göre gerek en yüksek iyi ve mükemmellik gerekse de kötülük ancak irade ve istek aracılığıyla elde edilebilen şeylerdir. Şehir devleti ya kötülüğü ya da mutluluğu hedefleyen ve bu gayesini dayanışma esasına göre gerçekleştiren bir yapıdır. Üyeleri, mutluluğu hedefleyen ve bu uğurda işbirliği yapan şehir, ideal şehirdir (el-medine al-fâdila); o toplum, ideal toplumdur ve o millet ise ideal millettir (Ilgaroglu ve Yaqoob, 2019a: 3090). İbn-i Sina’da konuyla ilgili Aristoteles’in görüşlerini temel alır. Ona göre kâinatta ortaya çıkan kötülükler yaratıcının dünyayla ilgili temel amaçları arasında değil; tersine onun asıl amacı yalnızca iyiliktir. Mahrumiyetler ve yoksunlukla kötülükle ilgilidir. Ayrıca kötülük başlı başına bir varlık değildir ve bu yüzden belirgin bir formu yoktur (İbn-i Sina, 2004: 32). Gazzâlî de temel anlamda diğer İslam filozoflarıyla benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre âlem ve yaratılmışlarda eksiklik, bela ve kötülük bulunmaktadır (Ilgaroglu ve Yaqoob, 2019b: 966). Her şey Allah’ın iradesi ve kudretli sıfatları bağlamında gelişmekle beraber içinde kötülükler olsa da dünya yine de alemlerin en iyisidir (Akt. Aydın, 2001). Son olarak İbn Haldun’a göre insan, aynı anda hem iyiliğe hem kötülüğe sahip bir varlıktır ve yaşadığı ortamın koşullarına göre iyiliği ya da kötülüğü alışkanlık halinde yaşamaya açıktır (Ilgaroglu, 2020b: 166; Ilgaroglu, 2019c: 1326). Öyle ki ona göre alışkanlıklar, insanın tüm algı süreçlerini derinden etkileyen ikinci bir tabiat gibi onun doğasına yerleşerek ahlakına yansımaktadır (Ilgaroglu, 2019b: 11).

Benzer şekilde kötülüğü araştıran bir diğer önemli filozof da Leibniz'dir. Ona göre kötülük; ahlaksal, fiziki ve metafiziğe dayanan şekilde üç farklı şekilde ele alınmaktadır. Ahlaksal kötülükle günah, fiziki kötülükle acı ve metafiziksel kötülükle de eksiklik kast edilmektedir. Diğer yandan din alimlerine benzer şekilde Leibniz de Tanrı'nın kötülüğü asla istemeyeceğini yalnızca iyi ve güzel olanı isteyeceğini öne sürmüştür (Leibniz, 1990: 136-137). Buradan kötülüğün insanla ilişkili olduğu çıkarımı yapılabilir.

David Hume ise kötülükle ilgili saptamalarında ana fikir olarak yine insanı sorumlu tutmaktadır. İnsanlığın pek çok bahaneyle kötülük yaptığını hatta Tanrı adına bir katliam gerçekleştirdiğini ancak bunların hepsinin yalnızca "boş inanç" olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca dinin temel görevinin insanlığı ruhi olarak iyiye sevk etmek ve daha insani olmasını sağlamak olduğunu söylemiştir (Hume, 1995: 209-215). Kant'ta konuyla ilgili görüşlerinde Kant'ın etkisinde kalmıştır. Dolayısıyla görüşleri de Kant'ınkilerle aynı doğrultudadır (Kant, 2001: 5). Rousseau'ya göre ise kötülüğün ilk sebebi insanlar arasındaki eşitsizliktir. Ancak insanlar arasında başlangıçta bulunan tabii eşitsizlikte kötülük diye bir şey yoktur. Dolayısıyla da kötülüğün ortaya çıkmasına neden olan eşitsizlik, toplumdan kaynaklanan eşitsizliktir. İnsan iyi doğar, toplum onun kalbindeki yüksek duyguları yok ederek yerine menfaat ve gururu koyar (Ilgaroğlu, 2020a: 166).

Yukarıda ifade edilen genel felsefi çerçeve bağlamında kötülükle ilgili fikirlerin oldukça benzer olduğu söylenebilir. Kötülük özgür iradesi olan insanla ve onun davranışlarıyla ilgilidir. Tanrı aslında kötülüğü istemeyen yalnızca iyiliği ve güzelliği isteyen taraftır.

The Reader Filmi Kapsamında "Totalitarizm, Kötülüğün Sıradanlığı ve Şiddet Olgularının Değerlendirilmesi"

İlk olarak, The Reader filmi 15 yaşındaki bir delikanlının İkinci Dünya Savaşı esnasında Auschwitz'de çalışmış bir gardiyan kadınla olan gönül bağı üstünden Almanya'nın Nazi hükümetiyle olan hesaplaşmasını konu edinmektedir.

Filmin genel konusundan bahsedilecek olursa; filmde 1958 Almanya'sında 15 yaşındaki Michael Berg (David Kross) hastalanmış olup o esnada yoldan geçmekte olan 36 yaşındaki Hanna Schmitz (Kate Winslet) ona yardım etmiştir. Genç, bu kadına teşekkür etmek için evine gitmiş ve tüm olay bu teşekkür etme bahanesiyle başlamıştır. Bu andan sonra filmde artık Michael okul çıkışı rutin olarak Hanna'yı ziyaret etmeye başlamıştır. Zaman içerisinde Hanna Michael'den kendisine kitap okumasını istemiş olup zaman içerisinde Michael onu aklından çıkaramayacak duruma gelmiştir.

Tramvayda bilet keserek yaşamını kazanan Hanna, belli bir süre sonra ofiste çalışmak üzere terfi almıştır. Hannah hayatı her şekilde güzel devam ederken, terfi aldığı gün ertesi günü sessiz bir şekilde Michael'a haber vermeden ortadan kaybolmuştur.

Aradan geçen 8 yılın ardından 1966 yılında Michael artık bir hukuk öğrencisi olarak görünmektedir. Üniversitede almış olduğu bir seminer dersi kapsamında, dersin profesörü ve sınıf arkadaşlarıyla beraber mahkemeye giderler. Duruşma esnasında Michael II. Dünya Savaşı esnasında bir toplama kampında 300 Yahudi kadının bir kilisede yanarak ölmesine izin vermekten yargılanan ve 8 yıldır ortaya çıkmayan Hanna'yı görmüştür. Duruşmanın ilerleyen aşamalarında yangından yalnızca annesiyle birlikte kurtulabilen Ilana Mather duruşmaya katılmış olup bu zulmü yaşatan gardiyanların hepsinin isimlerini orada tek tek açıklamıştır. Sadece Hanna'dan bahsederken onun başlangıçta diğerlerine kıyasla daha insancıl gözüktüğünden, onun özellikle hastalanan kızlara

yardım ettiğinden ve onları yanına çağırarak kitap okutturduğundan bahsetmiştir. Fakat tabii ki bu durumun Hanna'nın suçsuz olduğu anlamına gelmediği de orada belirtilmiştir. Bu duruma karşılık diğer kadın gardiyanlar duruşma esnasında ellerinde Hannah'ın yazmış olduğunu iddia ettikleri imzalı bir kâğıt olduğunu ve bu işteki yöneticilerinin Hanna olduğunu bildirdikleri bir itirafta bulunsalar bile bu aslında bir iftiradır. Söz konusu iftiraya karşılık hâkim Hannah'ın el yazısını görmek istemiştir. Bu durum üzerine Hannah önüne gelen kâğıda baktıktan sonra suçu üstlenip, ömür boyu hapse mahkûm olmuştur.

Diğer yandan Hannah aslında suçlu olduğu için değil “okuma-yazma” bilmediği için ve bunu dile getirmekten utandığı için susup, suçu kabul etmiştir. Buna karşılık Michael Hannah'ın okuma yazma bilmediğinin farkına varmıştır ve bu bilginin mahkemeye paylaşılması halinde Hannah'ın suçsuz bulunacağını bile bilmektedir. Fakat Michael onunla yaşamış olduğu ilişkiyi açıklamaktan utandığı için Hannah hakkındaki mahkemenin kararı etkileyebilecek bu önemli bilgiyi mahkeme ile paylaşmamıştır. Dolayısıyla Michael da bildiği bir konuda tanıklık yapmayarak Nazi rejimi altındaki Hanna'nın ve pek çok Alman'ın yaptığı şeyin aslında bir benzerini yapmış ve göz yummuştur. Çünkü kendisini düşünmüş ve susmayı tercih etmiştir. Michael da zaman içinde tanıklık yapmadığı için kendisini suçlu hissedip, Hanna'nın savaştan sonraki yalnız yaşamına benzeyen izole bir yaşama kendisini mahkûm etmiştir. Burada aslında filmin tarafı sıradan bir soykırım yapıtı olmaktan olmanın ötesine geçerek farklı bir bakış açısına kavuşmuştur. Michael'ın da en az Hanna kadar suçlu olduğu ya da ondan daha masum olmadığı ortaya konmak isteniyor. Michael'in verdiği karar (karşı karşıya kaldığı kararsızlık) aslında sadece onun değil bütün Alman halkının hatta insanlığın kararı ya da kararsızlığı olarak ortaya bir soru işaretinin çıkmasına sebep oluyor. Tıpkı Hannah'ın mahkemede duruşma esnasında hâkime sorduğu gibi “yerimde olsaydınız siz ne yapardınız”? ortaya aslında yanıtı olan yanıtız bir soru çıkıyor.

Michael'ın aslında Hannah'ın suçsuzluğu ispat etmek için çaba harcamaması kendi içinde bir vicdan azabına da sebep oluyor. Michael mahkemede şahitlik yapan Yahudi İlana Mather'e Hannah'ın onun için bıraktığı parayı götürmeye ABD'ye, gittiğinde, orada Mather ile yapmış olduğu konuşma da aslında yalnızca Hannah için değil kendisi içinde bir bağışlanma aradığını ifade ediyor. Çünkü kendisinin de aslında Hannah'dan o kadar farklı olmadığını ve benzer bir günah işlediğini biliyor. Hannah'ın suçsuzluğunu ortaya koymayıp bu ilişkisinden utandığı için belki de bir bakıma kendisini suçluyor. Bu yüzden ilk defa hem de bir yahudinin karşısında “Hannah'la ilişki yaşadım” itiraf ediyor. Böylece kendi suçuyla da yüzleşip günah çıkartmış oluyor.

The reader (okuyucu) filmi genel olarak ilk haliyle tipik bir aşk hikayesi olmasından ziyade, aslında savaş sonrasında yetişen bir kuşağın geçmişle olan hesaplaşmasını ortaya koyuyor. Diğer yandan The reader, bugüne kadar yayınlanmış olan Nazi filmlerinde farklıdır çünkü film diğerleri gibi yalnızca toplama kamplarında geçmez. Film temelde akıl tutulmasının yaşandığı o dönemlere geri dönerek, sıradan bir işçi kadın olan Hanna'nın üzerinden “kötülüğün sıradanlığı” ortaya koymayı amaçlamıştır. Arendt'in buradaki amacı hiç şüphesiz kötülüğün sıradanlığı kavramını kavramsallaştırarak Nazi soykırımını en belirleyici biçimde tanımlamaktır. Nitekim kavramların birincil kullanım amacı tanım yaparak kavramın buharlaşmasını engellemektir. İkincil amacı ise karşılaştırma yapabilmektir (İlgaroğlu ve Turan, 2018: 672). Hanna karakterine bakıldığında, varlıkları en kaba haliyle algılayan, herhangi bir estetik duyarlılığa sahip olmayan, hep söylenegeldiği gibi büyülenmeye açık akıl yoksunu piyonlardan biri olmadığı anlaşılır. Tam tersine, şiirin ve edebiyatın zevkine varabilmiş, kelimelere âşık, bir eser karşısında huşu içinde kalan, hayatını bir kadın olarak tek başına sürdüren güçlü bir karakter karşımıza dikilir. Diğer yandan aynı zamanda acımasızlıkla ahlakı, onuru ile suçu yan yana getirebilen sosyolog ve filozof Adorno'nun

“Auschwitz’den sonra şiir yazılamayacağını” haykıran o ünlü aforizmasını ortadan kaldıracak şekilde iç çelişkilerle dolu bir totalitarizm suretidir, Hannah.

Filmin mahkeme sahnesinde Hannah’nın hâkimle olan konuşmaları oldukça çarpıcıdır. Bu sahnelerde aslında Hannah’nın suçsuz olduğu ve sadece bir piyon olduğu anlaşılır. Hannah, Yahudilerin bulunduğu bir kilisenin kapısını kilitlediği ve içeride Yahudileri ölüme terk ettiği gerekçesiyle mahkemede sorgulanır. Bu sorgulama esnasında hâkim “kapıyı neden kitlediniz?” diye sorar. Hannah cevap olarak öncelikle “açık bir nedenden dolayı” der ve ardından şu şekilde devam eder, “Biz gardiyandık ve mahkûmların kaçmamasını izin veremezdik, eğer kapıyı açsaydık ortada bir kaos (kargaşa) oluşurdu, düzeni nasıl sağlamaya devam edebilirdik? Biz onlardan sorumluyduk” der. Yani kendisine verilmiş olan bir görevi en iyi şekilde yerine getirdiğinden bahseder. Aslında her şey oldukça olağandır. Hannah yalnızca mahkûmların kaçmasına izin vermeyen ve gardiyanlık görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan bir görevlidir”. Durum tıpkı Yale Üniversite’sinden Profesör Stanley Milgram’ın 1960’lı yıllarda yaptığı deneyler dizisi ve Stanford Üniversitesi’nde yapılan Stanford Hapishane Deneyi benzer veriler sunmaktadır. Burada temel olan konu üst konumda bulunan yetkililerin deneklere “Lütfen beyefendi/hanımfefendi devam etmeniz çok önemli.” “Sorumluluk bize ait olacak.” “Lütfen görevinizi yerine getirin.” Gibi talimatlar vermeleridir. Bu yüzden Milgram deneyinde öğretmen olan denekler, Stanford Hapishane deneyinde Gardiyan olan denekler, karşılarındaki öğrenci olan deneklere ya da mahkûm olan deneklere, “görevlerini yerine getirdiklerini düşünerek” kötülük yapmışlardır. İşte The Reader filminde ki Hannah’ın savunmasında bahsetmiş olduğu konu da aslında bu durumdan farklı değildir.

Ayrıca Hukuk Profesörü, dersteyken öğrencilerine “Suçluları yargılarken ahlaki değerlerimizi değil yasaları göz önünde bulundurarak hakaret etmeliyiz.” Diyor ardından da “Bu yasalar da o dönemin yasaları olmalı.” Diye ekliyor. Buradan anlaşılan bireyin yasal sorumluluklarının kendi dönemindeki yasalarla sınırlandırılmış olduğudur. Diğer bir ifadeyle Nazilere hizmet etmiş olan herkesin “yasalarda böyle bir sınırlama yoktu, ben yalnızca görevimi yaptım” diyerek kendilerini savunmaları durumu ortaya çıkar.

Sonuç olarak The Reader filmi, “totalitarizm, kötülüğün sıradanlığı ve şiddet” olgularını oldukça önemli açılardan ele almaktadır. İlk defa bir Nazi filmi toplama kamplarının dışında sıradan insanların günlük ilişkileri üzerinden ele alınmıştır.

Hannah Arendt Filmi Kapsamında “Totalitarizm, Kötülüğün Sıradanlığı ve Şiddet Olgularının Değerlendirilmesi

Hannah Arendt 20.yüzyılın oldukça dikkat çeken düşünürlerinden birisidir. Kendisini asla bir filozof olarak nitelendirmeyen Arendt bir siyaset bilimci olarak anılmak istemiştir. Filozof olarak anılmayı reddetmesinin sebebi tüm insanlığı kapsayan sorunlara eğilmesi ve felsefenin konusu olan bireye yönelmemesidir. Arendt’i düşünce tarihi için ilgi çekici kılan ise totalitarizm hakkındaki çözümlenmeleri ve Nazi subayı Eichmann’ın yakalanıp Kudüs’te yargılanması hakkında yazdığı yazı dizileridir. Bütün bunların kapsamında çekilmiş olan film, Hannah Arendt’in kendi hayatının önemli bir kesitini sunuyor.

Filmde, 1961 senesinde, dönemin İsrail Başbakanı David Ben-Gurion’un Arjantin’de bulunan ve “nihai çözüm” deki rolüyle herkesçe bilinen Nazi liderlerinden Adolf Eichmann’ı kaçırmasının ardından kurulmuş olan mahkeme oldukça ön plandadır. Tarihte “Eichmann Davası” şeklinde de bilinen söz konusu yargılama sürecini “The New Yorker gazetesi” adına izlemesi için

“Totalitarizm’in Kaynakları” adlı yapıtı ile Amerika’da da öne çıkmış olan Hannah Arendt gönderilmiştir. Neredeyse on haftalık bir süreci kapsayan yargılama esnasında, kendisi de Alman asıllı bir Yahudi olan Arendt’in davaya ilişkin ilk eleştirisi mahkemenin Eichmann’ı insanlığa karşı işlenen suçlar bakımından değil, Yahudi halkına işlenen suçlar bakımından yargılanma noktasına gelmesidir. Çünkü Arendt’e göre dava, Eichmann ve onun arkasında olan Nazi rejiminin insanlığa ve Yahudilere karşı işlemiş olduğu suçlar yerine, yalnızca Yahudi Sorunu ve Antisemitizm merkezinde kalıyordu. Buna karşılık Arendt’in düşüncesi bağlamında “Yahudi sorunun temelinde, Yahudilerin Nazi şiddetine maruz kalmadan önce söz konusu ideolojinin merkezinde bulunmaları” bulunmaktadır (Arendt, 2009: 33). Bu düşüncesini Yahudi liderlerinin, soykırım sırasında Nazilerle iş birliği yapmasıyla temellendiren Arendt, Yahudi Konseylerinin kendi insanların imhasından oynadıkları rolü anlatarak şöyle demiştir: “Yahudi halkı gerçekten örgütlenmemiş ve lidersiz olsaydı, dört bir yanda kaos (kargaşa) ve sefalet kol gezerdi ama kurbanların yarısı kurtulabilirdi.” Diğer yandan Arendt Yahudilerin direnmemekle, kendilerinin ölüm kamplarına sevklerinin kolaylaştığından bahseder. Bu düşünceleri yüzünden filmde de yansıtıldığı üzere, en yakın dostları Arendt’le ilişkilerini keser.

Yahudi liderlerini hedef alan söz konusu eleştiri yüzünden çok fazla tepki gören Arendt, Adolf Eichmann ile alakalı olarak yazdıkları ile de tamamıyla Yahudi toplumuna karşı kını olan bir Yahudi şeklinde ilan edilmiştir. Bu davanın dışındaki pek çok diğer davada Nazi yöneticilerinin çoğu tarafından savunulduğu şekilde, yalnızca “emirleri yerine getirdikleri, hiçbir Yahudi’yi öldürme emri vermedikleri” şeklindeki söylemlerinden hareketle Arendt, bilhassa Eichmann’ın fanatik bir antisemit (Yahudi karşıtı) olmadığını fark etmesinin ardında şu sonuca varmıştır; “Eichmann ve diğer Alman görevlilerinin kendi eğilimlerine göre hareket etmedikleri ve özgür bir irade olmaksızın Führer’in iradesini kendilerine kaynak edindikleri (ki bu noktada Eichmann Kant’ın pratik aklından yola çıktığını savunuyordu) ve dolayısıyla Eichmann’ın bir canavar olmaktan çok, ne yaptığını bilmeyen, fazlasıyla normal bir insandır (Arendt, 2009: 21)”. Bu bağlamda Nazilerin kendilerine isnat edilmiş olan söz konusu suçları işlemelerine imkân tanıyan şeyin aslında salt fikir yoksunluğu olup sıradan insanın nasıl bir korkunç katile dönüşebildiği sonucuna varmıştır. Fikir yoksunluğuyla kötülüğün arasındaki bahsi geçen ilişkiye vurgu yapan Arendt, “kötülüğün temelden mi yoksa sıradan insanların, diğerlerinin emirlerine uyma ve eylemleri ile eylemsizliklerinin sonuçlarını düşünmeksizin çoğunluk görüşüne itaat etmelerinin bir sonucu” olup olmadığını sorgulamıştır (Arendt, 2009: 14). Bu fikrini de çalışmalarıyla “kötülüğün sıradanlığı” şeklinde isimlendirmiş olan Arendt, davanın ardından New Yorker gazetesinde bir yazı yayınlamıştır. Bu yazı dizisinin ardından adeta kıyamet kopmuş ve Arendt en yakın dostlarının bile tepkisini çekmiştir. Hatta Mossad dâhil pek çok çevreden ölüm tehditleri bile almaya başlamıştır.

Genel düşünce itibarıyla Yahudi Soykırımının mimarı olarak sunulan Adolf Eichmann’ın sadist bir canavardan ziyade, normal, hatta korkutucu derecede normal bir insan olduğunu ortaya koyan Arendt, özellikle düşünme ve muhakeme yetisinin kaybolmasıyla birlikte kötülüğün nasıl sıradanlaştığını vurgular. Eichmann duruşmasından yola çıkarak, Arendt aslında insanlık tarihinin dönüm noktalarından birini gözler önüne sermiştir.

Arendt’in kötülük tanımının ortaya çıkardığı tartışmayı, Yahudi topluluğuna yönelik eleştirisi daha da körükler. Diğer yandan 1933 yılından itibaren Nazizm’in yükselmesinde Yahudilerin payı olduğunu savunarak, olumsuz bakışları iyice üzerine çeker. Mücadeleci ve güçlü yapısıyla dikkat çeken Arendt, kendi milleti tarafından dışlanmıştır.

Filmde, Arendt’in asistanı Eichmann davasından sonra The New Yorker’da yazmış olduğu yazının ardından Arendt’e gelen mektup yığınlarını gösterir: “En küçük yığın senin iyi olduğunu

düşünenlerin mektupları”, “Bunun üç misli yüksek olan yığın, senin berbat bir kişi olduğunu düşünenlerin ve orta yükseklikte olan üçüncü yığın ise senin ölmeni isteyen kişilerden gelen mektuplar” der.

Diğer yandan filmde öne çıkan bir diğer sahne ise, Arendt'in İsrail'e yolculuğunda, Almanya'da Siyonist Gençlik Kuruluşunda üye oldukları dönemde tanıdığı ve ölüm döşeğinde yatmakta olan yakın arkadaşı Kurt Blumenfeld'i ziyaret etmesidir. Arendt, Blumenfeld'i yumuşatmaya ve sakinleştirmeye çalışır ancak hasta adam ölmeden önce yaptığı el kol hareketleriyle Hannah'ya sırtını döndüğünü ima eder.

Filmin sonuna yakın bir sahnede Arendt'in Manhattan'daki bir okulda öğrencilerin karşısında düşüncelerini ve yazılarını savunmaya geçmesi Arendt'in düşüncelerini kendi ağzından ifade ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kendi düşünce ve felsefesini özetlemesinin ardından öğrencileri insan ırkının gelecekte Holokost boyutundaki felaketlerin önlenip önlenemeyeceği konusunda özgürce düşünmeye teşvik eder. Nazi savaş suçlularının düşüncelerini anlamaya çalışmanın onları aklamak veya affetmek anlamına gelmeyeceğini ifa ederek, kendisini eleştirenleri ikna etmeye çalışır.

Sonuç olarak, filmde Hannah Arendt'in kötülüğün sıradanlığı, şiddet ve totalitarizm olguları oldukça geniş bir şekilde ilk ağızdan yer bulmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hannah Arendt, hem siyasal hem de duygusal birikimi olan kendisine has fikir yapısı içerisinde; “şiddet, iktidar, devrim, totalitarizm, eşitlik-eşitsizlik, özgürlük, siyaset, felsefe, insan, eylem, düşünce, hakikat, ahlak, retorik, ideoloji, kültür, demokrasi, milliyetçilik, ırkçılık, devlet, parti, rejim, insan hakları, antisemitizm, emperyalizm, sanat, kamusal alan” ile ilgili çok sayıda çalışmaları olan bir düşünürdür.

Bu çalışmanın temelini oluşturan Arendt'e göre modern toplumlarda insanlar heveslerini ilahlaştırmaktadır. İnsanların bu yaklaşımı çerçevesinde hırs ve tüketim temelli bir yaşam da ahlaki çöküşe neden olmakta iyiyle kötü yer değiştirmektedir (Arendt, 2016: 258). Yaşamlarını bu minvalde sürdüren kişilerin kendi çıkarları ön planda olduğu için sırf kendi hayatlarını istedikleri şekilde sürdürebilmek için yaptıkları kötülüklerde bile kendi vicdanlarını rahatlatarak olumlu bir şey bulmaktadırlar. Dolayısıyla bu tarz insanların kötülüğü Arendt tarafından ifade edildiği gibi sıradan hale getirdiklerini söylemek mümkündür. Çalışmada incelenen Eichmann'dakine benzer şekilde ayrıcalıklı kişi ya da gruplar kendilerini olması gereken ahlaki düzenin dışında konumlandırmaktadır (Arendt, 2009).

Diğer yandan felsefi açıdan bakıldığında Hannah Arendt'in kötülüğü ele alırken bir bakımda Augustinus'u temel aldığını söylemek mümkündür. Augustinus'a göre kötülüğün ana nedeni Tanrı tarafından insana verilen özgür iradenin kötülük için kullanılmasıdır (Akt. Çelik, 2014: 173). Bu bağlamda Eichmann olayı değerlendirildiğinde ilk olarak Arendt'in Eichmann'ı yargılayan savcılardan farklı düşündüğünü söylemek mümkündür. Çünkü savcılara göre Eichmann politik bakımdan ayrıcalıklı konumunu kullanan bile isteye kötülük yapan biriydi. Buna karşılık Arendt onun aslında öldürme içgüdüsüne dahi sahip olmadığını savunuyordu. Arendt'e göre Eichmann yargı, istek ve düşünme yeteneğine sahip olmayan oldukça “sıradan ve değersiz” bir kişidir. Eichmann'ın emriyle pek çok kişinin ölümüne neden olan kişiler de aslında katil ya da sadist kişiler değillerdir (Grumett, 2000: 160). Yargılandığı esnada Eichmann'da kendisinin cinayetle

suçlanmasını kabul etmemiş oldukça önemli olan bu suçlara karşılık “Yahudilerin öldürülmesiyle hiçbir ilgim yok. Hayatım boyunca ne bir Yahudi’yi ne de Yahudi olmayan birini öldürdüm-hayatım boyunca kimseyi öldürmedim. Bir Yahudi’yi veya Yahudi olmayan birini öldürme emri vermedim, kesinlikle böyle bir şey yapmadım” cümleleriyle kendisini savunmuştur (Arendt, 2009: 32). Hatta daha da ileri giderek sadece kendisine verilen emirleri uygulayan, itaatkâr ve Nazi liderleri arasında erdemli sayılan bir kişi olduğunu ve aslında suçlu değil itaatkarlığının kurbanı olduğunu söylemiştir (Arendt, 2009: 253). Bu ifadeler Arendt tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir; “son dakikalarında, insanın kötülüğüyle ilgili bu uzun dersin bize ne öğrettiğini özetliyordu sanki- korkunç, fikre ve zikre direnen kötülüğün sıradanlığı” (Arendt, 2009: 294). Dolayısıyla Arendt bu tarz kişilerin doğal kötü olmadığını sadece insanın temelini oluşturan iyilikten yoksun olduklarını dile getirmektedir. Bir bakıma bu kişiler iyiliğin ne olduğunu bile bilmemektedir. Burada ana temanın itaat olduğunu söylemek mümkündür. Durum sadece hiçbir düşünceye mahal vermeden itaat etmekle ilgilidir.

The Reader (Okuyucu) filmindeki gardiyan Hannah’nın da durumu Eichmann’a oldukça benzerdir. Hannah kötü olduğu için değil kendisine verilen emri yerine getirdiği için suçludur. Zaten kendisini yargılandığı sırada bunu açıkça söylemiştir. Burada da temel konunun yine itaat olduğunu söylemek mümkündür. Bu kişiler sadece iradelerini iyilik yapmak için kullanmamış, sorgulamadan kendilerine verilen görevleri kötü bile olsa yerine getirmişlerdir.

Bu çalışmada da onun ele alış biçimi temel alınarak The Reader ve Hannah Arendt filmleri analiz edilmiştir. Yapılan analizlerin ardından her iki filmde de Arendt’in ele aldığı “Kötülüğün sıradanlığı” öne çıkmaktadır. Yalnızca emirleri uygulayan hatta çoğu zaman bireysel irade bile kullanmayan kişilerden bahsedilmektedir. Arendt bu kişilerin yaptıkları kötülükleri ifade ederken sıradan ve yalnızca emirleri uygulayan kişiler oldukları için “kötülüğün sıradanlığı” ifadesini kullanmıştır. Sonuç olarak, Arendt yaşanmış olan bir trajedinin sonrasında, söz konusu trajedinin neden yaşanmış olduğunu anlama ve anlatmayı amaçlarken aynı zamanda bu tarz trajedilerin bir daha tekrar etmemesi için nasıl bir politik alan oluşturulması gerektiğiyle ilgili de önemli ipuçları vermektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, M. M. ve Adams, R. M. (1990). *The Problem of Evil*. New York: Oxford University Press,
- Arendt, H. (2016). *İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. (Çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim.
- Arendt, H. (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs’te*. Çev. Özge Çelik. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*. (Çev. İsmail Serin). İstanbul: İletişim.
- Arendt, H. (1976). *The Origins of Totalitarianism*. New York: A Harvest Book.
- Augustinus. (1999). *İtirafılar* (Çev. Dominik Pamir). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aydın, M. (2001). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Bakır, K. (2015). *Hannah Arendt'te Kötülük Problemi*. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 25, 97-113.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, V. O. (2019). Bernard Schlink'in Okuyucu Adlı Eserinde Toplumsal Değerlerin İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çelik, K. (2014). *Kötülüğün Felsefesi: Felsefi Tecrübede Kötülük Sorunu ve Kötülüğü Haklılaştırma Olarak Teodise*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (6), 155-182.
- Ebu Mansurel-Maturiri. (2002). *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (Çev. Bekir Topaloğlu). Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Erdem, H. H. (2010). *Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri*. (flsf) Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 9, 1-16.
- Farabi. (1987). *Fusul'ül-Medeni* (Çev. Hanifi Özcan). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Galloway, G. (1960). *The Philosophy of Religion*. Edinburgh: T.&T. Clark,
- Grumett, D. (2000). *Arendt, Augustine and Evil*. Heythrop Journal. 41 (2), 154-169.
- Hannah Arendt Filmi (2012). http://www.imdb.com/title/tt1674773/?ref =nv_sr_1 (18.08.2021).
- Hume, D. (1995). *Din Üstüne* (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: İmge Yayınları.
- İlgaroğlu, M. C. (2019a). *Ahlak Felsefesi Açısından Duygu-Değer İlişkisi*. İstanbul: Hiperyayın.
- İlgaroğlu, M. C. (2020a). *Nurettin Topçu ve İrade Davası*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- İlgaroğlu, M. C. (2020b). *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun*. İstanbul: Hiperyayın.
- İlgaroğlu, M. C. (2019b). *İbn Haldun Düşüncesinde Sosyo-ekonomik Değişme ve Ahlak*. Al Farabi Sosyal Bilimler Dergisi. 3 (1), 10-16.
- İlgaroğlu, M. C. (2019c). *Money-Hedonism from Ibn Khaldun's Notion of Morality*. Cumhuriyet Theology Journal. 23 (3), 1319-1335.
- İlgaroğlu, M. C.-Turan, M. (2018). *Düşünce İnşasında Kavramsallaştırmanın Önemi: Paul Tillich'in Kullandığı Temel Kavramların Felsefi Analizi*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 10 (29), 670-702.
- İlgaroğlu, M. C.-Yağoob, L. H. (2019a). *Fârâbî ve Hocazâde'nin Görüşleri Bağlamında Meâd Meselesi*. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. 8 (4), 3085-3100.

Ilgaroğlu, M. C.-Yaqoob, L. H. (2019b). *Allah'ın Cüz'ileri (Tikeller) Bilmesi Meselesi: İbn Sinâ, Gazzâlî ve Hocazâde'nin Görüşlerinin Karşılaştırılması*. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1/2): 963-973.

İbn-i Sina. (2004). *Risaleler* (Çev. Alparslan Açıkgenç ve M. Hayri Kırbaşoğlu), Ankara: Kitâbiyât.

Kant, I. (2001). *Prolegomena to Any Future Metaphysics* (Trans. James W. Ellington), Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.

Leibniz, G. W. (1990). *Theodicy: Essays on the Goodness of God the Freedom of Man and the Origin of Evil* (Trans. E. M. Huggard). Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Plotinus. (1996). *Enneadlar* (Çev. Zeki Özcan). Bursa: Asa Kitabevi.

Platon. (1989). *Protagoras* (Çev. Şazi Kösemihal). İstanbul: MEB Yayınları.

Platon. (1998). *Yasalar Cilt 2* (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

The Reader Filmi (2008). http://www.imdb.com/title/tt0976051/?ref=fn_al_tt_1 (23.08.2021).

Topaloğlu, B. (1991). *Kelam İlmi: Giriş*. İstanbul: Damla Yayınları.

Türk, D ve Agdaş, Ö. (2017). *Hannah'nın Kimsesizliği: Okuyucu'yu Hannah Arendt'le Okumak*. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (4), 977-1007.

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NDA ŞUŞA'NIN ROLÜ VE TÜRKİYE- AZERBAJCAN**İŞBİRLİKLERİ**Emine ÇELİKSOY¹**ÖZET**

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan ve Ermenistan arasında Birinci Karabağ Savaşı 1991 yılından 1994 yılına kadar devam etmiştir. 28 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan Hankendi'yi işgal edip sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilan ettiler. 25-26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı işgal edilmiştir. 8 Mayıs 1992 tarihinde Şuşa işgal edilmiştir. 18 Mayıs 1992 tarihinde Laçın işgal edilmiştir. 2 Ekim 1992 tarihinde Hocavend işgal edildi. 2 Nisan 1993 tarihinde Kelbecer işgal edilmiştir. 7 Temmuz 1993 tarihinde Ağdere işgal edilmiştir. 23 Temmuz 1993 tarihinde Ağdam işgal edilmiştir. 23 Ağustos 1993 tarihinde Cebrayıl işgal edilmiştir. 23 Ağustos 1993 tarihinde Fuzuli işgal edilmiştir. 31 Ağustos 1993 tarihinde Gubadlı işgal edilmiştir. 29 Ekim 1993 tarihinde Zengilan işgal edilmiştir. Bu işgallerle başlayan çatışmalar Birinci Karabağ Savaşı ile İkinci Karabağ Savaşı arasında da zamanla ortaya çıkmıştır. İkinci Karabağ Savaşı askeri operasyon halinde 44 gün sürmüştür. Bu savaşın ardından Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıldır işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarından 5 il, 4 kasaba ve 286 köy kurtarılmıştır. Tarihi bir öneme sahip olan Şuşa'da işgalden kurtarılmıştır. Hem savaş esnasında hem de savaşın ardından Türkiye daimî olarak Azerbaycan'ın yanında olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde iki devlet arasında önceden imzalanan uluslararası antlaşmalara uygun bir şekilde yeni müttefiklik ve iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye -Azerbaycan İşbirlikleri, İkinci Karabağ Savaşı, Şuşa

THE ROLE OF SHUSHA IN THE SECOND KARABAKH WAR AND TURKEY-AZERBAIJAN COOPERATION**ABSTRACT**

With the dissolution of the Union of Socialist Republics, the First Karabakh War between Azerbaijan and Armenia continued from 1991 to 1994. On December 28, 1991, Armenia invaded Khankendi and proclaimed the so-called Nagorno-Karabakh Republic. Khojaly was occupied on 25-26 February 1992. Shusha was occupied on 8 May 1992. Laçın was occupied on 18 May 1992. Khojavend was occupied on October 2, 1992. Kelbajar was occupied on April 2, 1993. Ağdere was occupied on 7 July 1993. Aghdam was occupied on 23 July 1993. On August 23, 1993, Gabriel was occupied. Fuzuli was occupied on 23 August 1993. Gubadli was occupied on 31 August 1993. Zangilan was occupied on October 29, 1993. The conflicts that started with these occupations also emerged between the First Karabakh War and the Second Karabakh War. The Second Karabakh War lasted 44 days as a military operation. After this war, 5 provinces, 4 towns and 286 villages were liberated from the Azerbaijani lands that Armenia had occupied for nearly 30 years. Shusha, which has a historical importance, was liberated from occupation. Both during and after the war, Turkey has stated that it is always on the side of Azerbaijan. In this period, new alliance and cooperation agreements were signed between the two states in accordance with the previously signed international agreements.

Keywords: Turkey-Azerbaijan Cooperation, Second Karabakh War, Shusha

¹ Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, eceliksoy@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8175-8611

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da yaşanan devrim ile Çarlık yönetiminden Sovyetler Birliği (SSCB) 'ne geçişte Kafkasya'da birkaç yıl süren bağımsızlık durumları ve çatışmalar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin gücüne kavuşması ile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan 1922 yılında yeniden Sovyetler Birliği'nin hakimiyeti altına girmişlerdir.

Sovyetler Birliği 5 Temmuz 1921 tarihinde Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlamıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde Sovyetler Birliği Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nı kurmuştur. Oblastın başkenti Hankendi olmuştur.

1989 yılının Kasım ayında Sovyetler Birliği, Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın özerkliğini kaldırıp doğrudan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmasına karar verdi. Ancak bu kararı hem Ermenistan hem de Dağlık Karabağ Özerk Oblastı kabul etmeyip Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın Ermenistan ile birleştiğini açıkladılar (Dinç, 2021).

Ermenistan Dağlık Karabağ'ın ya bağımsız olmasını ya da Ermenistan'a katılmasını kabul etmektedir. Fakat bu fikir 1989 yılında henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce Sovyetler Birliği Anayasası'nın 78. maddesine aykırıdır.78. madde "Sovyetler Birliği üyesi bir cumhuriyet, başka bir cumhuriyetin toprağını ilhak edemez" şeklindedir. Bu maddeye göre Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne ait olan bir toprağı" ilhak etme suçu" işlemektedir (Dinç, 2021).

25-26 Aralık 1991 tarihlerinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanının istifası ile başlayıp Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ konusunda uzlaşa sağlayamadıklarından Birinci Karabağ Savaşı 1991 yılından 1994 yılının mayıs ayında ateşkes imzalanmasına kadar devam etmiştir.

28 Aralık 1991 tarihinde Hankendi'yi işgal edip sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilan ettiler. 25-26 Şubat 1992 tarihinde Ermenistan'ın Hocalı şehrinde sivil 613 Azerbaycan Türkü vahşice Rusya'nın desteğini alan Ermeniler tarafından katledilmiştir. Hocalı işgal edilmiştir. 8 Mayıs 1992 tarihinde Şuşa işgal edilmiştir. Bu işgalde 200 şehit verilmiştir.18 Mayıs 1992 tarihinde Laçın işgal edilmiştir. Bu işgalde 264 şehit verildi. 2 Ekim 1992 tarihinde Hocavend işgal edildi. Bu işgalde 145 şehit verildi. 2 Nisan 1993 tarihinde Kelbecer işgal edilmiştir. Bu işgalde 511 şehit verildi. 7 Temmuz 1993 tarihinde Ağdere işgal edilmiştir. 23 Temmuz 1993 tarihinde Ağdam işgal edilmiştir. Bu işgalde 5.897 şehit verildi. 23 Ağustos 1993 tarihinde Cebrayıl işgal edilmiştir. Bu işgalde 362 şehit verildi.23 Ağustos 1993 tarihinde Fuzuli işgal edilmiştir. Bu işgalde bin yüzden fazla kişi şehit düşmüştür. 31 Ağustos 1993 tarihinde Gubadlı işgal edilmiştir. Bu işgalde 283 kişi şehit verildi. 29 Ekim 1993 tarihinde Zengilan işgal edilmiştir (<https://www.aa.com.tr/>, Erişim tarihi: 01.10.2021).

16 Mayıs 1994 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti arasında ateşkes antlaşması düzenlenmiştir. Bununla birlikte 1994-2020 yılları arasında sınırlarda birçok kez ateşkes ihlalleri ve çatışmalar yaşanmıştır.

İlgili literatürde ve basında zaman zaman Dağlık Karabağ kavramı yanlış bir şekilde kullanılmaktadır. Dağlık Karabağ bölgesi Karabağ bölgesinin yalnızca bir bölümünü içermektedir. Karabağ bölgesi Yukarı Karabağ (Dağlık Karabağ toprakları) ve Aşağı Karabağ (Kura ve Aras nehri arasındaki düzlükler) ve Batı Karabağ Zengezur Dağlarının doğu kısmı kabaca Sünik ve Kelbecer, Laçın bölgesi topraklarından oluşmaktadır (Dinç, 2021).

Dağlık Karabağ kavramı Hankendi merkez ve çevresini nitelemek için kullanılmalıdır. Hankendi, Hocalı, Şuşa, Hocavend, Ağdere Dağlık Karabağ bölgesi içindedir. Dağlık Karabağ'ı çevreleyen yedi rayon yani Ağdam,

Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan, Gubadlı, Laçın, Kelbecer Karabağ bölgesi içindedir (<https://www.aa.com.tr/>, Erişim tarihi: 01.10.2021).

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ VE SAVAŞ

1993-1994 yılları arasında yaşanan işgallerin ardından sorunun çözümü noktasında Rusya'nın tek aktör olmaktan çıkarılmak istenmesi, sorunun çözümü için uluslararası alanda çalışma yürütülmesi için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde Minsk grubu sürece dahil olmuştur. Yaklaşık 30 yıl süren bu süreçte sorunun çözümü adına Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde Minsk grubu da somut bir ilerleme kaydedememiştir. İlerleme kaydedilememesinde Fransa, ABD ve Rusya'nın rolü bulunmaktadır. Fransa bu süreçte daima Ermenistan'ın yanında yer almayı tercih etmiş, ABD ve Rusya ise buradaki jeopolitik çıkarları için uğraşmışlardır (Zengin, 2017:1797).

Bu dönemde Azerbaycan'ın ülkesinde ve uluslararası arenada sahip olduğu güçle de bağlantılı olarak dünyaya sesini duyuramadığı bir süreçten bahsedebiliriz. Diplomatik ilişkiler ile sorunun çözümü noktasında bir ilerleme kaydedilmemesi Azerbaycan'ın da sorunun çözümü için askeri kaynakların kullanımı noktasında inisiyatif kullanmasını beraberinde getirmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar İkinci Karabağ Savaşı'ndan önceki 10 yılda; Haziran 2010, Ağustos 2014, Kasım 2014, Aralık 2015, Nisan 2016 ve Temmuz 2020 tarihlerinde yaşanmıştır. Bu dönemde Ermenistan'ın sivil yerleşim yerlerine ihlalleri yaşanmış ve sivil halk şehit düşmüştür (Aliyev, 2020).

Ermenistan daha önceki sivil yerleşim yerlerine saldırıları gibi 27 Eylül 2020 günü Azerbaycan'ın Cebrail, Tovuz, Terter, Ağdam ve Fuzuli şehirlerine saldırısı ile çok sayıda sivil vatandaşın şehit düşmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Azerbaycan Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu topraklarını geri almak için askeri bir operasyona başlamıştır (Özcan, 2020).

İkinci Karabağ Savaşı askeri operasyon halinde 44 gün sürmüştür. Bu savaşın ardından Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıldır işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarından 5 il, 4 kasaba ve 286 köy kurtarılmıştır (Cura, 2020).

10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saatiyle saat 00.00'da İkinci Karabağ Savaşı'nı bitiren ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Azerbaycan ve Ermenistan devletleri mevcut kontrol alanlarını koruyacaklardır. Ağdam ve Kazah bölgesindeki toprakların işgalini durdurup Azerbaycan tarafına Ermenistan tarafı 20 Kasım'a kadar teslim edecektir. Karabağ'daki hatta ve Laçın koridoruna Rusya'nın barış güçleri yerleşecektir. Bu barış güçleri Ermenistan ordusunun geri dönmesiyle birlikte bölgeye gelecek ve beş yıl bu bölgede kalacaktır. Bu beş yıl sonunda Rusya'nın bu bölgeden ayrılması sürenin bitmesinden altı ay öncesinde bildirmeleri ile mümkün olacaktır aksi halde Rusya yeniden beş yıl daha bu bölgede kalmaya devam edecektir. Bu bölgede antlaşmanın uygulanıp uygulanmadığının tespit edilebilmesi amacıyla bir denetim merkezi kurulacaktır (<https://www.trthaber.com/>, Erişim Tarihi: 16.10.2020).

Ermenistan 15.11.2020 tarihine kadar Azerbaycan'a Kelbecer bölgesini, 1.12.2020 tarihine kadar Laçın bölgesini geri verecektir. Ermenistan'a, 5 km. genişliğinde Laçın bölgesinde koridor bırakılacaktır. Yalnız bu koridor Şuşa'ya dahil edilemeyecektir. Her iki devlet üç yıl içerisinde Hankendi ve Ermenistan arasında bağlantıyı sağlayan Laçın koridorunu için bir uzlaşma sağlayacaklardır. Rusya barış güçleri, bu rotanın yerleştirilmesi amacıyla bu bölgede konuşlanacaklardır. Azerbaycan devletine, Laçın koridorunun güvenliğini sağlama görevi verilmektedir. Vatanını terk etmek zorunda bırakılanlar ile mülteciler Karabağ'a ve çevresindeki yerlere geri dönebileceklerdir. Her iki devlet esirleri, tutsakları ve cenazeleri karşı tarafa değişim çerçevesinde teslim edeceklerdir. Bölgedeki ekonomik ve ulaşım bağlantılarında varolan engeller kaldırılacaktır. Ermenistan'a Azerbaycan'ın batısındaki bölgeler ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım ve iletişimini sağlama görevi verilmektedir. Rusya'ya da kontrol sağlama görevi verilmektedir.

Antlaşma ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın batı bölgeleri arasında bağlantı yolları yapılacaktır (<https://www.trthaber.com/>, Erişim Tarihi: 16.10.2020).

10 Kasım 2020 itibariyle yürürlüğe giren ateşkes antlaşması sonrasında, Türkiye ile Rusya arasında ateşkes antlaşmasının şartlarının sürdürüldüğünü denetlemeleri amacıyla 11 Kasım 2020 tarihinde Türk-Rus Ortak Merkezi'nin kurulması için uzlaşa sağlandı. Türkiye ve Rusya arasında sürdürülen müzakereler 1 Aralık 2020 tarihinde sonuçlandı. İki devletin savunma bakan yardımcılarının imzalarıyla süreçte başladı (<https://www.bbc.com/>, Erişim Tarihi:16.10.2021).

Karabağ'da Ermenistan ve Azerbaycan devletleri arasında imzalanan ateşkes antlaşması şartlarına uyulup uyulmadığını tespit etmek amacıyla Ağdam'da Birge Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi kurulmuştur. Merkezde 60 Türk-60 Rus olmak üzere toplam 120 asker görev yapmakta, merkez İkinci Karabağ Savaşı sonrasında imzalanan antlaşma gereği önem taşıyan bölgelerin 7 gün 24 saat kesintisiz havadan izlenmesine imkân sağlamaktadır (<https://www.sabah.com.tr/>, Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Merkez toplam 4 hektar üzerine kurulmuştur. Merkezin çevresi yüksek tellerle çevrilmiştir. İçerisinde çalışma ve toplantı salonları, spor alanları, mescit ve kilise bulunan toplam 65 konteynerin bulunduğu gözlem merkezinin güvenliği ise Azerbaycan askerlerince sağlanmaktadır. Merkezin içinde her 10 kilometrede bir Azerbaycan askerleri güvenlik noktalarında kontrol yapmaktadır (<https://www.sabah.com.tr/>, Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Birge Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi ateşkesin uygulanıp uygulanmadığını tespit etmek, varsa yapılan ihlalleri kaydetmek, tarafların ilettikleri şikayetler ve problemleri çözmek amacıyla hareket etmektedir (<https://www.sabah.com.tr/>, Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Hem yapılan ateşkes antlaşmasının maddelerine bakıldığında hem de Rusya'nın tarihten bugüne bu bölgede üstlendiği role bakıldığında hala bu bölgede aktör olarak kalmak istediği görülmektedir. Antlaşma maddeleri içerisinde Rusya'ya barış gücü oluşturma yetkisi verilmekte ve bölgede varlığı resmi olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte hem Azerbaycan hem Türkiye, Türkiye'nin de bu bölgede var olmasını istemektedir. Bu sebeple iki devlet birlikte bir çok alanda işbirliği içinde hareket etmektedir. Azerbaycan ve Türkiye devletleri arasında askeri alanda işbirliği yapılmaktadır. Bu işbirliği her iki devletin bugüne kadar aralarında imzalanmış bulunan tüm uluslararası belgeler ile 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'na uygun bir şekilde yürütülmektedir. 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma" ile "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü", 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" stratejik işbirliği için önemli düzenlemelerdir. İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından 15 Haziran 2021 tarihinde Şuşa'da iki devlet arasında "Şuşa Beyannamesi" imzalanmıştır. Bu Beyanname'de karşılıklı işbirliği ve stratejik ortaklığın sürdürülmesi noktasında bulunulan zaman diliminde önem taşımaktadır (<https://www.trthaber.com/> , Erişim Tarihi: 16.10.2020).

ŞUŞA'NIN ROLÜ

Karabağ Hanı Penahali döneminde 1752 yılında kurulan Şuşa, Azerbaycan açısından birçok kültürel mirasa ev sahipliği yapması ve Azerbaycan'ın bilim ve kültürüne katkı sağlayan birçok kişinin Şuşa'dan çıkması da kente ayrı bir önem atfetmektedir. Bu katkı yalnız Şuşalılar için değil tüm Azerbaycan için önem taşımaktadır.

Şuşa ilçesinin ondokuzuncu yüzyıldaki durumunu incelediğimizde 1841 yılında Hazar vilayetine bağlı olarak kurulmuştur. 1897 yılının kaynakları incelendiğinde Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin Şuşa ilçesi, Cavanşir,

Göyçay, Cevad, Cebrail, Zengezur ilçeleri ile sınırlandırıldığını ve o dönemde merkezin Şuşa şehri olduğunu söyleyebilmekteyiz (Hasanov, 2018: 463).

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde oluşturduğu siyasi coğrafyası, yirminci yüzyılın başlarında içlerinde Şuşa'nın da olduğu dört ilçeden oluşmaktaydı. Bu dönemdeki diğer üç ilçe Zengazur, Cebrayıl ve Cavanşirdi (Hasanov, 2018: 463).

Şuşa, stratejik bir öneme sahiptir. Bulunduğu konum itibarıyla bölgesi için hâkim bir konumdadır ve aynı zamanda Dağlık Karabağ'ın en büyük şehri Hankendi yolunun üzerinde bulunmaktadır.

15 Haziran 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Karabağ'ın sembollerinden biri olan Şuşa kentine yaptığı ziyaret, dünyaya Azerbaycan'ın Kafkasya'da asla yalnız olmadığı ve bu iki Türk devletinin geçmişten geleceğe uzanan kardeşliğini bir kez daha göstermesi sebebiyle tarihi bir anlam da taşımaktadır.

Bu ziyaret esnasında Türkiye ile Azerbaycan arasında Karabağ'ın yeniden imar ve inşasının tamamlanması amacıyla gerçekleştirilecek projeler ele alınmış bu kapsamda aynı zamanda siyasi ve mali sözleşmeler imzalanmıştır. Bu sözleşmeler için Şuşa'da iki devletin Cumhurbaşkanı ve heyetlerinin bir araya gelmesi de hem Karabağ hem Güney Kafkasya için söz sahibi olmak isteyen diğer aktörlere de gerekli mesajı iletmiştir.

Karabağ'ın kadim şehirlerinden biri olan Şuşa, alana katkı sağlayan önemli müzisyenleri ile de "Azerbaycan müziğinin beşiği" şeklinde tanımlanmaktadır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından Şuşa, Azerbaycan'ın kültür başkenti ilan edilmiştir.

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarında ele geçirmek istedikleri kentlerden birisi de Şuşa olmuştur. Ermenistan 1991 yılında önce Hankendi kentini ele geçirdi. Bu saldırının sonrasında Ermenistan 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında bir katliam gerçekleştirdi. Azerbaycan resmî kaynaklarında, 83 çocuk, 106 kadın ve 70'ten fazla yaşlı dahil olmak üzere toplam 613 Azerbaycan Türkü öldürülmüş, 487 kişi de ağır yaralanmıştır. Bu katliamda 1275 kişinin rehin alındığı ve 150 kişinin ise kaybolduğu yer almaktadır. Yine resmi kaynaklarda yer alan bilgilere göre cesetler incelendiğinde insanlar yakılarak öldürülmüş, gözleri oyulmuş, başları kesilerek vücutlarından ayrılmış, hamile kadınların bebekleri karınlarından çıkarılmıştır (<https://satemer.sakarya.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Hocalı katliamının ardından Ermenistan, 8 Mayıs 1992 tarihinde Şuşa'yı işgal etti. Bu işgale karşı vatanını korumaya çalışan Azerbaycan vatandaşları şehit düştü, esir olarak alıkonuldular veya bir daha kendilerinden haber alınamadı.

Bu işgaller, Azerbaycan ekonomisine ciddi zararlar verdi. Yirmibini aşkın vatandaş yerini yurdunu terk etmek mecburiyetinde bırakıldı. Buralara Ermeniler yerleştirildi. Azerbaycan'ın 300'ü aşkın tarihi anıtı zarara uğratıldı. Bu Ermeni işgali 28 yıl boyunca devam etti.

Azerbaycan ordusu, 28 yıl sonra işgal altındaki öz topraklarını geri almak için başlattığı askeri operasyonla işgal altındaki topraklarını ard arda geri aldı. Şuşa da 8 Kasım 2020'de işgalden kurtarılıp hür bir şekilde yeniden vatan toprağına katıldı.

Denizden 1300 ile 1500 metreler arasında yükseklikte yer alan Şuşa, Sovyetler Birliği zamanında turistlere ev sahipliği yapan bir kent olarak tanımlanmaktadır. Üç tarafının kayalıklarla çevrili olması kenti doğal bir kalenin içinde konumlandırması ve şifalı kaynak sularını barındırması sebebiyle sağlık açısından da tercih edilen kentlerden biri haline gelmesine yol açmıştır. Cıdır ovası çevresinde ağaçlarla kaplı çok sayıda doğal mesire alanı bulunmakta, buralar at yarışı müsabakaları için ve çeşitli sportif- kültürel etkinlikler için kullanılmaktadır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'a ikinci ziyaretini Şuşa'da gerçekleştirdi. Bu ziyaret iki devletin Cumhurbaşkanı düzeyinde oldu ve iki devletin ilişkilerini müttefiklik düzeyine taşıyan bir bildiriye imza atıldı (Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi, Erişim Tarihi: 15.10.2021).

İkinci Karabağ Savaşı başladığında halk bir yandan Şuşa'nın işgalden kurtarılmasını isterken bir yandan da Şuşa'nın coğrafi olarak bulunduğu bölgenin zorluğu ile Ermenistan'ın buraya gösterdiği tavır sebebiyle işgalden kısa sürede kurtarılacağını düşünmüyordu. Savaş devam ederken Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in, "Şuşa'sız bu hareket yarım kalır" açıklaması halkı hem umutlandırdı hem de memnun etti. Bu motivasyon hem halkta hem de orduda karşılığını buldu.

İkinci Karabağ Savaşı'na giden süreçte Ermenistan'ın Şuşa'da sergilediği kışkırtıcı tavra da değinmek gerekmektedir. Ermenistan'ın 31 Mart 2020 tarihinde işgal altında tuttuğu Yukarı Karabağ'da sözde seçim yapması ve seçimin ardından Şuşa'da yeni yapılan bir binada da sözde yemin töreni düzenlemesi Azerbaycan halkı ve yönetimini büyük manada rahatsız etmiştir. Ermenistan sözde devletin sözde başkentini de Şuşa'ya taşıma planları yapmaktaydı. Yemin törenine iştirak eden Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın Cıdır Ovası'nda sarhoş tavırları, burada galibiyet hisleriyle halay çekmesi de Azerbaycan tarafında büyük bir rahatsızlık yaratmıştı.

Azerbaycan ordusunun İkinci Karabağ Savaşı'nda ilk vurduğu binalardan biri Ermenistan'ın sözde yemin töreni yaptığı bu binadır.

Bununla birlikte İkinci Karabağ Savaşı esnasında Şuşa'nın tarihi yapısının zarar almaması için Azerbaycan ordusu son derece özenli davrandı. Ermenistan tarafı ise tam aksine Azerbaycan ordusunu geri püskürtmek için çevreye ciddi zararlar verebilecek ve tarihi yerleşimleri kökten yok edebilecek güçte İskender-M balistik füzesi bile kullandı. İskender-M balistik füzelerinin kalıntıları Bakü'de, İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenistan ordusundan kalan savaş ekipmanlarının sergilendiği "Savaş Ganimetleri Müzesi"nde yer almaktadır (<https://www.trthaber.com/>, Erişim Tarihi: 10.10.2021).

İskender-M balistik füzesinin Ermenistan başbakanı Paşinyan tarafından yapılan açıklamaya göre yaklaşık yüzde 10'u patladı. Bu füzelerin kullanılıp kullanılmadığına ilişkin Ermenistan başbakanı, Ermenistan cumhurbaşkanı, Ermenistan genelkurmayı ve Rusya Savunma Bakanlığı farklı ve birbirini doğru bilgi vermediği konusunda eleştiren açıklamalar yapmışlardır (<https://www.defenceturk.net/>, Erişim Tarihi: 10.10.2021).

İskender-M balistik füzesi uluslararası hukuka göre belirli kısıtlamalara tabi. İskender-M balistik füzesinin farklı türleri bulunmakta. Şuşa'da bulunan kalıntılara bakıldığında görülen "9M723" kimlik numaralı füze yalnızca Rusya için üretimine izin verilen, nükleer başlık ile uyumlu hale getirilebilen ve menzili 500 km'ye ulaşabilen ve uluslararası hukuka göre satışı yasaklanan füzedir. İskender balistik füzesinin Ermenistan'ın da Rusya'dan önceki yıllarda satın aldığı modeli İskender-E modelidir. Bu model 300 km'ye kadar ulaşabilen ve nükleer başlık ile uyumlanmayan modeldir (<https://www.habererk.com/>, Erişim Tarihi: 28.10.2021). Bu durumda Rusya'nın satışı yasak olan bir balistik füze türü Rusya toprakları dışında bir ülkede nasıl bulunabilmekte ve askeri bir operasyonda kullanılabilir sorusu akıllara gelmektedir. Uluslararası hukuka göre bu duruma yönelik herhangi bir adım atılıp atılmayacağı da önümüzdeki zaman diliminde netleşecektir.

Azerbaycan ordusu Şuşa'yı tahrip etmemek için tank, zırhlı araç, top, füze gibi ağır silahları kullanmadı. Azerbaycan ordusunun Şuşa'ya yaklaştığı zaman havanın kapalı olması Azerbaycan dışındaki diğer devletlerin askeri Tazmanlarınca Bayraktar'ların kullanılamayacağı yönünde oluşan analizleri o devletler tarafından Şuşa'nın Azerbaycan'ın kontrolüne girmeyeceğine kesin gözle bakılması sonucunu doğurdu.

Azerbaycan askeri ise düşmanın düşüncesinin aksine zekice bir strateji ile havanın da kapalı olmasını fırsata çevirerek Şuşa'ya düşmanın beklediği yoldan değil yaklaşık 1300-1500 metre yükseklikteki dağlık ve ormanlık alanları geçerek geldi. Şuşa'da Azerbaycan ordusu otomatik silah ve bıçak ile işgali sonlandırdı.

Şuşa'nın kurtarılması haberini Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Bakü'de şehitlikte "Aziz Şuşa sen azatsın. Aziz Şuşa seni yeniden kuracağız. Aziz Şuşa biz geri dönüyoruz" sözleri ile vermesi de Şuşa'ya yüklenen manevi bağı açıkça gözler önüne sermektedir.

Şuşa'nın işgalden kurtarılmasından hemen sonra şehirde yok edilmek istenen tarih ve kültür varlıklarının yeniden aslına uygun canlandırılması girişimlerine başlandı. Tarihi Yukarı Gövher Ağa Camisi'nin işgalin sona erdirilmesiyle birlikte Ermenistan tarafından elektrikleri kesilmiştir. Hemen süratle Azerbaycan camiye elektrik getirdi. İşgalin ardından 28 yıl sonra ilk defa Yukarı Gövher Ağa Camisi'nde ezan okundu ve akabinde cuma günü cuma namazı kılındı. Cami aslına uygun bir şekilde restore edildi (<https://www.aa.com.tr/>, Erişim tarihi: 15.10.2021).

SONUÇ

Karabağ isminin etimolojik açıdan erken Orta çağ kaynaklarında yer aldığı bilinmektedir. Köken itibariyle Azerbaycan Türklerine aittir. Tarihsel olarak incelendiğinde Rusya'nın çarlık hükümeti zamanından başlayarak bu bölgeye Hristiyan, Ermeni ve Slavları yerleştirme buraları Hristiyanlaştırma politikaları yürüttüğü görülmektedir. Yine bu dönemlerde idari ve bölgesel yönetim kademelerine özellikle Hristiyanların yerleştirilmesi, yönetim kademesinde Türklere birkaç örnek dışında yer verilmemesi söz konusuydu. Bu dönemde Türk aydınlarının öldürüldüğü de çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde de bu politikalar büyük bir değişiklik olmaksızın devam ettirildi. 5 Temmuz 1921 tarihinde Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanması ve 1923 yılında Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın kurulması ve bu süreçte yaşananlar ile 1989 yılında daha Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin sergilediği tutumlar Rusya'dan aldığı destek ile gerçekleşmiştir. 1989 yılının Kasım ayında Sovyetler Birliği, Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın özerkliğini kaldırıp doğrudan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmasına karar verdi. Ancak bu kararı Ermenistan tanımayıp kendisinin de bağlı olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'na göre ilhak etme suçu işledi.

Takip eden süreçte 25-26 Aralık 1991 tarihlerinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanının istifası ile başlayıp Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ konusunda bir anlaşma sağlayamadıkları için Birinci Karabağ Savaşı 1991 yılından 1994 yılının mayıs ayına kadar devam etti. Bu dönemde Ermenistan hem çatışma zamanlarında hem de sivil halka yönelik katliamlar yaparken Rusya'nın kanatları altında olduğunu biliyordu. Birinci Karabağ Savaşı ile İkinci Karabağ Savaşı arasında da zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır.

Yaklaşık 30 yıl esaret altında kalan içinde Şuşa'nın da olduğu toprakların büyük bir çoğunluğu İkinci Karabağ Savaşı neticesinde kurtarılmış, Azerbaycan hakimiyetine girmiştir. İkinci Karabağ Savaşı devletin basiretli politikaları, vatandaşın tam desteği ve vatan toprağını canı pahasına işgalden kurtarmayı amaçlayan kahraman Azerbaycan askerlerinin mücadelesi ile zaferle sonuçlandırılmıştır. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'de bölgesinde Azerbaycan Devleti'nin yalnız olmadığını, kendisinin de bu bölgede güçlü bir aktör olarak yer aldığını uluslararası kamuoyuna göstermiştir.

İkinci Karabağ Savaşı'nda elde edilen zaferle Azerbaycan bayrağı Karabağ'da yeniden dalgalanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aliyev, Ermenistan'ın savaşta "İskender M" balistik füzeleri kullandığını açıkladı, <https://www.trthaber.com/> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).

- Aliyev, J. (2020). Armenia-Azerbaijan conflict: New horizons after 3 decades, 28.10.2020, <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).
- Aliyev: Türkiye'nin tecrübesi bizim için çok önemlidir, <https://www.trthaber.com/> (Erişim Tarihi: 01 Kasım 2021).
- Azerbaycan inşaat ihalelerinde Türkiye modelini uygulayacak, <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 01 Kasım 2021).
- Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları Karabağ. <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 01 Ekim 2021).
- Azerbaycan'ın Karabağ zaferi: İşte anlaşmanın maddeleri, <https://www.trthaber.com/> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020).
- Cura, A. (2020). "AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı," 25 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).
- Çevre Alanında İmzalanmış Mutabakat Zabıtları, <https://ab.csb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021).
- Dağlık Karabağ için kurulacak Türk-Rus Ortak Merkezi'nin detayları neler?, <https://www.bbc.com/> (Erişim Tarihi:16 Ekim 2021).
- Dinç, A. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nın Öğrettikleri. <http://www.hbstrateji.com/> (Erişim Tarihi: 01 Ekim 2021).
- Erdoğan ve Aliyev 'Şuşa Beyannamesi'ne imza attı, <https://www.trthaber.com/> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2021).
- Ermeni İşgalinden kurtarılan Şuşa'da İskender füzesi bulunması neden büyük bir krize sebep oldu?, <https://www.habererk.com/> (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2021).
- Hasanov, B. (2018). Kuzey Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesinin Tarihî Coğrafyası . Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi , 34 (98) , 445-468.
- Karabağ Savaşı ve Hocalı Katliamı, <https://satemer.sakarya.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2021).
- Milletlerarası Andlaşma, 9 Temmuz 2004 tarihinde Bakü'de imzalanan ve 28/10/2005 tarihli ve 5423 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çevre Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması"nın onaylanması hakkında 2006/11244 sayılı Karar, <https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021).
- Özcan, M. (2020). Dağlık Karabağ'ın Jeopolitik Yansımaları ve Savaşın Dönüşümü. Global Savunma, 15 Aralık 2020, <https://www.globalsavunma.com.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- Rusya: Ermenistan Dağlık Karabağ'da İskender-M balistik füzesi kullanmadı, <https://www.defenceturk.net/> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).
- Şuşa'ya giden "Zafer Yolu" tamamlanıyor, <https://www.yenisafak.com/> (Erişim Tarihi: 01 Kasım 2021).
- Şuşa'daki Yukarı Gövher Ağa Camisi'ne elektrik verildi, <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).
- Türkiye ile Azerbaycan arasında çevre koruma alanında çalışma programı imzalandı, <https://www.habername.com/> (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021).
- Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi, <https://www.tccb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).
- Türk-Rus ortak merkezi kapılarını SABAH'a açtı, <https://www.sabah.com.tr/> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2021).
- Zengin, A.K. (2017). Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları: AGİT Minsk Grubu Görüşmeleri. International Academic Research Congress, Antalya.